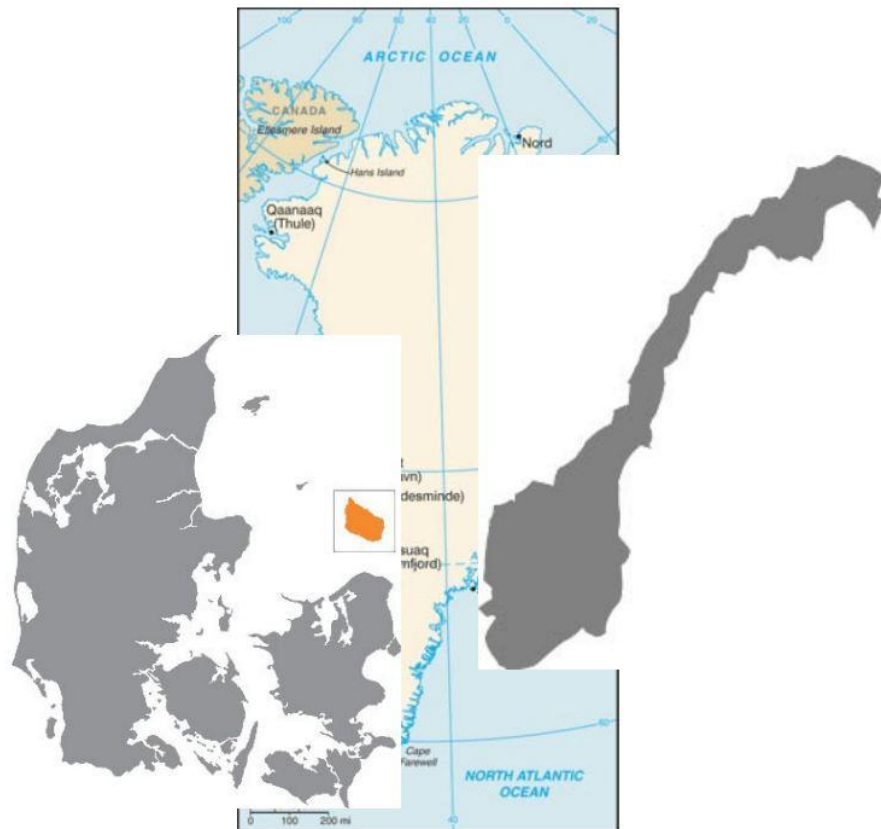

Finn H. Eriksen

GRØNLANDSSAKEN

DANSK GRØNLANDSPOLITIKK OG NORSKE REAKSJONER 1909- 1933

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Universitetet i Oslo

Vårsemesteret 2010

INNHALDSFORTEGNELSE

Forord	4
<u>Kapitel 1. Innledning</u>	5
Tema og problemstillinger	5
Oppgaveavgrensing	6
Teoretisk og metodisk tilnærming.....	7
Kilder.....	9
Litteratur og tidligere forskning	10
Oppgavestruktur	14
<u>Kapitel 2. Den utenrikspolitiske påvirkning 1909 - 1921</u>	16
Det tidlige danske herredømme i Grønland	16
Det amerikanske forslaget	18
Den norske reaksjonen på danskenes anmodning – Ih lens erklæring.....	27
Den britiske regjering s særmerknader i forholdet dansk Vestindia og Grønland	30
De andre stormaktenes erklæringer	31
En norsk skriftlig erklæring? Opptakt til strid	34
Oppsummering	39
<u>Kapitel 3. Striden om næringsrettighetene i Grønland 1921 - 1923</u>	42
Det norske forbeholdet	42
Dansk usikkerhet	43
Dansk forsøk på oppklaring	49
De næringsmessige interesser og monopolet	52
Den offentlige debatt	54
Stormaktene tolker sine svar	56
Direkte forhandlinger konstitueres	59
Oppsummering	61
<u>Kapitel 4. Østgrønlandstraktaten 1923-1924</u>	63
En overenskomst legges til grunn	64
Forhandlingsalternativene	66
Forhandlingene kommer i gang.....	68
Forhandlingene sluttføres	73
De norske reaksjonene	76
De danske reaksjonene	78
Danske utenomparlamentariske synspunkter	87
Avispolemikken mellom Danmark og Norge	89
Ny interesse fra stormaktene	92
Det juridiske perspektiv	93
Den folkerettslige tolkning av avtalen	95
Oppsummering	99
<u>Kapitel 5. Traktatens virkninger 1926 - 1933</u>	103
Voldgiftskonvensjonen.....	103
I Myggbukta	106
Politimyndigheten	110

Okkupasjonen.....	112
Domsslutningen.....	114
Oppsummering	122
Kapitel 6. Avslutning	124
Hvorfor ønsket Danmark suverenitet i Grønland?	124
Hvordan greide Danmark å hevde sin suverenitet over Grønland?	127
Inuittenes forhold til danskene i Grønlandsprosessen.....	130
Spilte Grønland en nasjonalistisk rolle i dansk politikk?.....	131
Dommen	133
Litteratur	136
Andre kildehenvisninger	138

Forkortelser og synonymer

DRA - Rigsarkivet i København

FRUS - Foreign Relations of United States - Web-sider i National Archives, Washington

KGH - Kongelig Grønlandske Handel

NB - Nasjonalbiblioteket i Oslo

RA - Riksarkivet i Oslo

I oppgaven har jeg benyttet termen *ambassadør* i de tilfellene kildematerialet har benyttet *minister*, *gesand*, *sendemann* eller *envoyé* for å hindre misforståelser.

De grønlandske innfødte har blitt kalt *eskimoer*, *grønlandere* og fra 1960-årene *inuitter* som de innfødte også benevner seg selv. I oppgaven kan jeg ha brukt alle tre termene sett i hvilken kontekst termen er relevant.

Andre termer som er benyttet synonymt og som tilnærmelesvis betyr det samme er *suverenitet*, *overherredømme* og *høyhetsrett*. Termene er brukt slik det passer best i syntaksen.

Denne oppgaven består av ialt 261 000 tegn.
tilsvarer 112 standardsider av 2300 tegn som er normen.

Forord

Nå er et langt lerret ferdig bleket, eller kanskje bør jeg si fargelagt. Etter mange år er jeg faktisk ferdig med en masteroppgave som egentlig startet med et ønske å lære litt om vitenskapelig metode generelt. Det endte altså opp med et fullt studium i historie.

Oppholdet på Blindern har gitt meg mye kunnskap og innsikt i et miljø jeg ikke kunne ha opplevd på annen måte i min alder.

Det har vært travle og arbeidsintensive år, særlig de siste, men aldri strevsomme og stressende. Det hadde vært for høy pris å betale for en avansert hobby. Jeg har gjort dette for å vise at eldre studenter med et fullt programstudium kan holde ut til siste målpassering. Det er faktisk en politisk parole at eldre bør engasjere seg i akademiske og intellektuelle sysler så lenge mulighetene ligger til rette for den enkelte. Jeg tror det også er helsefremmende, og således til glede for statskassen, både på kredit og debet-siden.

Når det gjelder oppgaven er det ikke så mange andre jeg har behov for å takke enn meg selv for at jeg lot meg lokke med på dette prosjektet, og at jeg holdt ut. Jeg vil imidlertid ikke på noen måte undervurdere Carl Emil som har vært min ”lesekonsulent” og gjort meg oppmerksom på feil og mangler jeg burde se nærmere på. Takk skal du ha, Carl Emil. Jeg vil også takke veileder Øystein Sørensen for hyggelige kommentarer og ønske om lykke til med innlevering og bedømming av oppgaven. Det har nok også vært andre hjelpere jeg tenker på, men ingen nevnt, ingen glemt.

Takk Blindern, og kanskje på gjensyn.

Bærum, mai 2010

FHE

Innledning

I Danmarks historie er Grønland kun at ligne ved en beskeden lap i et broget kludeteppe.

Tæppet er gjennom århundrene gået op i de fleste sømme og stykvis faldet fra hinanden. Grønland hænger dog ved endnu med tråde, der er mer slidestærke end dem, hvormed de fleste andre er og var fæstnet til tæppet.¹

Dette skriver Finn Gad i sin innledning til ”Grønland” og beskriver dermed at Grønland på en særlig måte har vært knyttet til Danmark, tross mange politiske stormer gjennom de siste 100 år som har prøvd å vriste dette iskontinentet fra Danmark. Øygiganten har vært gjenstand for store verdensomspennende forsøk på ”byttehandler”, diplomatiske artikulasjoner, handelsmessig berøringer fra inn- og utland, og ikke minst okkupasjon. Men Grønland har ”blevet ved” Danmark til tross for disse pådrag av fraksjonsforsøk. Der danske biland og kolonier ikke har blitt avhendet enten ved krig eller valg, har de fleste andre blitt solgt fordi utbyttet ikke har vært tilfredsstillende ulikt med Norge, Island, Slesvig og Holstein.

Det synes merkelig at Danmark har holdt Grønland i sin favn over flere århundrer, denne giganten fjernt fra Danmark både geografisk og topografisk. En av årsakene var at Danmark la mye arbeid i å etablere seg på Grønland i det 18. århundre gjennom sitt forhold til Norge. Men lå det noe mer bak forholdet til Grønland enn at det var tilfalt Danmark fra Norge i 1814? Dette vil jeg forsøke å besvare i denne oppgaven.

Tema og problemstillinger

Tema for denne masteroppgaven er å belyse Danmarks handlemåte i forsøk på å erverve full suverenitet over hele Grønland i perioden 1909 – 1933 og de utenrikspolitiske implikasjoner dette medførte. Dette innebar en interaksjon med amerikansk politikk, både direkte og indirekte, over en lengre periode. Utgangspunktet for dansk suverenitetshevdelse over hele Grønland lå i amerikansk politikk, dog et helt annet sted enn i Nordishavet, nemlig i Antillene eller i nyere språkdrakt, dansk Vestindia i Karibien. Denne spesielle forbindelsen med USA førte også til interaksjon med de andre stormaktene i tiden etter 1. Verdenskrig. Til sist ble Norge involvert i Grønlandspolitikken med Danmark som førte til politisk uenighet og besk polemikk mellom de to land. Kanskje grunnlagt på en misforståelse i Norge, men også for å

¹ Finn Gad, *Grønland*, København 1984: 7.

markere norsk identitet ved å bli en ny og selvstendig stat med tanke på herredømme i de arktiske strøk slik det ble hevdet fra nasjonalistiske grupper i Norge. Til sist resulterte denne friksjonen til folkerettsbehandling for domstolen i Haag der Norge tapte retten til okkupasjon av Østgrønland.

De to problemstillingene som er aktuelle å behandle i denne oppgaven er *hvorfor* Danmark ønsket å få erklært fra stormaktene og andre interesserte land sin suverenitet over Grønland.

Årsaken til spørsmålet strides det om, men flere akademikere synes å være enig om at det hovedsakelig skyldtes økonomiske årsaker, men at det også var andre årsaker som vil bli behandlet i oppgaven. En av disse hadde nok imperialistiske overtoner med tanke på hva Danmark i løpet av årene hadde mistet eller måttet avhende av koloniale områder.

Det andre spørsmålet vil være noe lettere å undersøke og besvare. Det er *hvordan* Danmark greide å få med seg stormaktene til å oppnå overherredømme i Grønland, og ble dette gjennomført på en forsvarlig folkerettslig måte. Oppgaven vil vise hvilke argumenter Danmark hadde for å gjennomføre sine intensjoner i Grønland, og ble dette akseptert av stormaktene og andre interessenter? Brukte danskene inuittene som vikarierende argumenter for å fremme sine intensjoner for å sikre seg fullt herredømme over Grønland? Hvilke metoder ble i så fall benyttet for dette?

Et spørsmål er også i hvilken grad den politiske oppfatningen i Danmark og Norge i denne perioden kan tolkes som nasjonalistisk, og hvorfor så danske myndigheter som et problem at Norge hevdet sin rett i at Østgrønland var et ingenmannsland?

Oppgaveavgrensing

Oppgaven er avgrenset til tidsrommet mellom 1909 og 1933 i en periode der nasjonalisme satte sitt preg på tidsbildet. Den er videre avgrenset til dansk utenrikspolitikk i forhold til stormaktene og senere mot Norge angående Grønland. Norsk politikk vil i perioden danne et strukturelt bilde i denne oppgaven i forholdet til dansk utenrikspolitikk, men det er Grønlandspolitikken som er i hovedfokus.

De konflikter jeg vil behandle går langs en tidslinje i første del av 1900-tallet og oppgaven vil følge denne i kronologisk rekkefølge, men det vil også være nødvendig med tilbakeblikk, særlig mot eldre dokumentasjoner der dette kan belyse fremstillingen videre.

Grønlandspolitikken fikk en naturlig deling i 1921 da Danmark i hovedsak hadde ferdigbehandlet henvendelsene fra stormaktene og andre interessenter som Sverige, Nederland og Tyskland. Da startet de store meningsutvekslingene med Norge. Her kom trolig Danmarks nær 1000-årige erfaring i diplomati til sin nytte. Norge hadde med sin knapt 20-årige utenrikspolitiske selvstendighet mindre å stille opp med i diplomatisk tyngde med tanke på tidligere storhet, men ble applaudert av et lite, men hørbart nasjonalistisk mindretall.

Teoretisk og metodisk tilnærming

I denne oppgaven vil den generelle teoretiske tilnærming hovedsakelig ligge i strukturperspektivet som en rettesnor gjennom den analyserende prosess. Aktørperspektivet vil ligge mindre synlig i strukturprosessen der noen aktører likevel vil komme nærmere til syne i denne strukturen enn andre. I den behandlede perioden vil likevel de menneskelige handlinger være avgjørende bærere av de overordnede strukturer.² Her kan det særlig pekes på Carl Theodor Zahle som var dansk statsminister, justisminister og parlamentariker over en 40-års periode som omfavner min periodisering.

Kildene til denne oppgaven viser at konteksten mellom observasjonen og opphavsforholdet i noen tilfelle synes å være skjult. Det vil si at forholdet først kommer til syne ved nøyaktig analyse av kildetekstene sammenholdt med andre kilder som enten bekrefter, eller utydeliggjør forholdet. Ottar Dahl har beskrevet denne sammenhengen om fullstendighet i kildebehandlingen og om kildens observerbare egenskap og dens opphavsforhold.³ Kildene til dansk Grønlandspolitikk i forholdet til andre land sier noe om at overenskomster kunne ha blitt akseptert som et resultat av ukyndighet, eller implisitt hevdet fra dansk side uten eksplisitt hjemmel.

Et sentralt eksempel på den kildekritiske tilnærmingen i denne oppgaven kan være *Anordningen for Grønland av 1776*. Den ble tolket så vidt at meningen trolig ble overfortolket av myndighetene til dansk fordel i 1920-årene. Selv om denne tolkningen ble drøftet i folkerettssaken i 1933, valgte dommerne å dømme analogt med *Anordningen av 1776* selv om *meningsbestemmelsen* i denne anordningen skulle dekke et annet forhold, nemlig bare allerede *danskokkuperte* områder i Grønland, men også fremtidige sådanne. Det var

² Knut Kjellstadli, "Om historiefaget" i *Historisk Tidsskrift* 1/1991:50.

³ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære*, Oslo 1988: 50-51.

besynderlig at dommerne aksepterte denne tolkningen i domspremissene. Etter nærmere analyse av innholdsbestemmelsen vil det være naturlig å beskrive meningsinnholdet med tolkningen i 1933 som inadekvat i forhold til den opprinnelige Anordning slik Ottar Dahl mener at en kilde skal tolkes.⁴

Den danske påstanden var at innhenting av erklæringer fra andre makter skulle være en bekreftelse på tidligere tiders traktater og ikke en ny konstruksjon, motsatt av hva professorene Matzen og Berlin mente fram til 1916. Det var viktig for avsenderen å fastholde at den (Anordningen 1776) hadde samme innholdsbestemmelse som den senere utsendte bekjentgjørelse av 1921 til mottakeren med sine refererende meningselementer tilbake til 1776. Bekjentgjørelsen ble senere kritisert og tilbakevist av Folketinget, men uten vedtak. Ved kildekritisk tolkning av de to nevnte dokumenter er det lett å være enig i Folketingets oppfatning som harmonerte med distinksjonsanalysen⁵ av de to bestemmelsene.

I oppgaven vil det være viktig å vurdere kildene som objektivt troverdig i en målrettet sammenheng. For å konstatere dette er det nødvendig å sammenholde tidskildene med andre kilder.⁶ Slike kilder kan være historiografiske drøftinger fra nyere tid som har tidsavstanden til å se på kilden med nytt blikk. I denne konteksten kan nevnes Roskilde Universitetscenter. Derfra er det utredet flere kritiske skrifter mot dansk suverenitetspolitikk i Grønland. Jeg tør likevel ikke fastslå om de går så langt som å sette troverdigheten til kildene under tvil. Forfatterne hevdet imidlertid at den danske stat har forestått et imperialistisk styresett med statlig kapital hvis primære mål var å opprettholde en handelsmonopolisme og avsperring av landet.⁷

Kildegranskingen sikter i sin alminnelighet inn på om de passer i de problemstillingene som ansettes. I forhold til problemstillingene vil kildene bli vurdert opp mot deres *brukbarhet* i den samlede kontekst. De kildene som er gjennomgått svarer godt til og belyser den historiske posisjon som behandles. Det spørsmålet Ottar Dahl stiller seg, er om kildene er troverdige og i siste innstans *sanne*.⁸ Troverdigheten i de danske kildene må tillegges den vekt de intenderer å beskrive. Dette er imidlertid ikke det samme som en ubetinget sannhet. Kan spørsmål om

⁴ Ibis: 63

⁵ Forskjellsanalyse,

⁶ Ibid : 53

⁷ Eva Buch Hansen et al, *Dansk udvikling af Grønland, imperialism eller humanitær bistand?*, Arbeidspapir nr. 26, Roskilde, 1982: 14-25.

⁸ Ibid: 67-69

overfortolkning og bevisst forenkling sidestilles med begrepet *sannhet*, eller er det et intervall mellom disse begrepene som kan sette troverdigheten på prøve?

I denne oppgaven har det ikke ligget et metodologisk problem i kildemassens fysiske tilstedeværelse. Metodisk har det vært relativt enkelt å finne stoff, men som tidligere antydnet er det ennå store arkivmasser som kan analyseres for brukbarhet etter mine problemstillinger.

Kilder

Kildetilfanget har primært ligget innenfor tre rom, nemlig Riksarkivene i København og Oslo, Nasjonalbiblioteket i Oslo samt amerikansk kildemateriell på nettsidene til FRUS.⁹ Noe generelt er også funnet i Universitetsbiblioteket på Blindern, Språkmessig har oppgaven heller ikke vært en uovervinnelig utfordring da det aller meste har blitt skrevet på et skandinavisk språk samt engelsk fra det nevnte nettsted. Problemet har ligget i at svært mye, snarere alt av litteraturkilder har vært skrevet i nasjonalsubjektive partsinnlegg som ikke har beskrevet problematikken objektivt mellom Danmark og Norge. På den anden side har en kildekritisk tilnærming av stoffmengden, både litterært og arkivmessig gitt en mulighet til å finne kilder som tidligere ikke har vært belyst, og som neppe har vært drøftet tidligere. Slik har jeg kanskje bidratt med å fylle et hull. Et slik tilfelle er Anordningen av 1776 og hvordan den er tolket senere, og for det andre Ihlen-erklæringen og dens forståelsesproblem.

Arkivomfanget for oppgaven er stort, både i Danmark og Norge, men definitivt størst i Norge. Jeg har derfor i hovedsak konsentrert meg om hva jeg har funnet eksplisitt i danske og norske utenriksarkiver innenfor avgrensningen av oppgaven, selv om det i Danmark er ytterligere to store arkivmasser, nemlig underliggende Indenrigsministeriet og Grønlands Styrelse som trolig inneholder ikke ubetydelig utenrikspolitisk materiale. I tillegg har jeg søkt etter dokumenter i amerikanske arkiver for å utfylle og stadfeste avgrensningen. Dette har jeg funnet digitalt på internett som nevnt ovenfor, og har vært nyttig og informativt for den perioden jeg skal behandle med delvis nyoppdaget stoff i forhold til kjent litteratur.

Kildeutvalget i riksarkivene i København og Oslo er forskjellig. Det utenrikspolitiske som jeg har lett etter i min periode, kunne jeg relativt enkelt finne i København med en viss hjelp fra

⁹ www.digicall.library.wisc.edu. FRUS/ Denmark FRUS, Foreign relations of United States. Dette er et nettsted som inneholder all amerikansk uten rikskorrespondanse fra 1861 til 1960.

personalet der. Det tok to arbeidsdager å gå gjennom arkivaliene. Der fant jeg en del materiale som var merket fortrolig og som i hovedsak var produsert og tilrettelagt for rettssaken i Haag mot Norge på 1930-tallet. Mye av arkivstoffet bar preg av en vinkling mot bestemmelsene fra 1700-tallet og rundt Kieltraktaten slik det passet i prosedyren mot Norge. Riksarkivet i Norge har imidlertid over 100 arkivbokser som dekker ca 20 løpemetere fra 1920 til 1933 om Grønlandsproblematikken, og er en del av Utenriksdepartementets arkiv. Dette ble frigitt på 1990-tallet for allment innsyn. Arkivet i København har hatt omtrent den samme klausuleringstiden på den samme arkivmassen, men der har klausuleringen trolig vært strengere enn i Norge med referanse til Ida Bloms kommentar i sin avhandling fra 1973.

Litteratur og tidligere forskning

Til alt hell har Nasjonalbiblioteket vært meget aktive med å anskaffe litteratur fra perioden om mitt tema. Så godt som alt av dansk relevant litteratur har jeg funnet der samt noen, dog viktige bøker som NB har innlånt fra danske biblioteker til mitt formål. Mesteparten av litteraturen som spesifikt behandlet Grønlandssaken og dens perspektiver ble hovedsakelig skrevet mens tvisten var aktuell på 1920-1930-årene av forfattere fra begge land, men skrevet med et subjektivt tilsnitt som nok tenderte mot det nasjonalistiske fra begge land.

Den danske folkerettsjuristen Knud Berlin skrev flere bøker om Grønlandsspørsmålet, men som vil måtte defineres som klare partsinnlegg, f eks en påstand om at en resolutt og hensynsløs norsk utenrikspolitikk overfor Danmark. Dette kunne nok lyde tiltalende for noen i Norge. Han ironiserte i sin bok at Norge burde finne andre utløp for ekspansjonslyst, ”eller var det det lukkede land som hadde en slik magnetisk kraft?”¹⁰ Altså Grønland.

Danske J. Th. Huus skrev likevel i 1923 et noe mer forsonende skrift der han med trekk av skandinavismen etter 1. Verdenskrig antyder minnelige løsninger og eventuelt en deling av Østgrønland med Norge.¹¹

I etterkrigstiden er det skrevet en del biografier om danske politikere på 1920-1930-årene. De er skrevet på en objektiv, moderne måte, og setter lys på de spesielle nasjonsforholdene som var tidsaktuelle i Danmark. Politikernes forhold til inuittene og deres uklare innsikt i denne

¹⁰ Knud Berlin, *Danmarks ret til Grønland.*, København 1932: 159-160.

¹¹ Huus, J.Th, *Bør vi bringe et Offer?* København 1923:8.

politikken versus handelspolitikk i Grønland uttrykt ved Kongelige Grønlandske Handel (KGH) har likevel blitt drøftet i beskjeden grad i dansk biografilitteratur. Av disse forfatterne kan nevnes Tage Kaarsted, Bo Lidegaard, og Peter Munch, utenriksminister som har vært selvbiograf. Jørgen Viemose har skrevet flere kritiske bøker om dansk politikk i Grønland. Viemose sier ganske direkte at danske myndigheter alltid har brukt inuittenes ve og vel som et argument for å holde et lukket, handelsmonopolistisk styresett for å kunne drive ut de kommersielle verdier som var tilgjengelige, både på overflaten og i undergrunnen.¹²

Den første norske boken som ble skrevet i en vitenskapelig form, men dog med fasetter av norsk nasjonalt sinnelag var av dr. philos Arnold Ræstad som var utenriksminister i 1921.¹³ Han skrev en utredning om hvordan utenriksminister Ihlens erklæring skulle forstås, men fant likevel ikke ut den setningsdelen som var kommet bort i fremstillingen fra Danmark til Norge, og som jeg vil analysere senere i oppgaven.

I forfatterskapet om Grønlandsspørsmålet har Halvdan Koht¹⁴ og Frede Castberg¹⁵ begge gitt en tilnærmet objektiv tilnærming i sine behandlinger av Grønlandsoverenskomsten fra 1924 på et henholdsvis historisk og juridisk grunnlag.

Gustav Smedal, lederen i Grønlandsforeningen og Ishavsrådet drøftet i sin doktoravhandling i 1930 flere lands, særlig stormaktenes territoriale krav i arktiske områder som særlig dårlig underbygget.¹⁶ Han drøftet også hva begrepet statshøyhet innebar med en stats plikter og rettigheter i territorier som polarområdene og folkerettens regler om okkupasjon som eneste mulighet for å bringe suverenitet over ingenmannsland. Han brukte denne teorien anvendt på norsk tilstedeværelse i Østgrønland. Den danske regjeringen fant avhandlingen svært provoserende fordi den omtalte nærmest skritt for skritt hvordan Norge nettopp skulle okkupere Østgrønland.

¹² Viemose, Jørgen, *Dansk kolonipolitikk i Grønland*, København, 1977.

Jørgen Viemose er dansk arkitekt og skriver at ved flere store, oppdrag i Grønland der danskene utnyttet inuittene i for stor grad til trengsel for deres frie og selvstendige væremåte, etter hans etiske sans. Inuittene ble holdt i et knipetak som medvirket til deres avhengighet av dansk tilstedeværelse og lederskap og mener at styresetet er imperialistisk som en utvidet statlig kapitalisme basert på en marxistisk definisjon av materialismen.

¹³ Arnold Ræstad, *Danmark, Norge og Folkeretten*, Oslo 1933

¹⁴ Halvdan Koht, *Det Grønland vi miste- og det vi ikke miste*, Kristiania 1924.

¹⁵ Frede Castberg, *Østgrønlandsavtalen*, Kristiania 1924.

¹⁶ Gustav Smedal, *Erhvervelse av Statshøyhet over Polarområder*, Oslo 1930: 14-15.

Professor Anton W. Brøgger skrev 2 bøker omhandlende rettssaken i Haag som nok må bedømmes å være partsinnlegg, foranlediget av stor skuffelse fordi retten ikke hadde gitt Norge et eneste forsonende trekk i domsavsigelsen; slik Danmark hadde fryktet. Den tradisjonelle forsoningen fra domstolen kom på den rent materielle siden ved at hver av partene skulle betale sine omkostninger ved rettssaken fordi begge land hadde påstått disse omkostningene på den motstridende part.¹⁷

Den norske dommeren i Haag, Benjamin Vogt skrev også en bok der han stilte seg tvilende til om dommen mot Norge var rimelig folkerettslig sett og fokuserte på Ihlens erklæring på samme måte som Ræstad. Han mente det måtte foreligge en feil eller misforståelse et sted, men fant ikke den nøyaktige sammenhengen.¹⁸ Den tyske studenten Wolfgang Haver ved Kiel Universitet skrev også en avhandling om Grønlandssaken med en viss ”brodd” mot Danmark¹⁹ For øvrig er det skrevet flere andre bøker i Norge som partsinnlegg med nasjonalistiske tilsnitt inkludert to bøker av professor Jon Skeie.²⁰

To svenske bøker om Grønlandssaken ble også utgitt i 1930-årene. Den ene er et rent partsinnlegg til fordel for Danmark²¹, den andre danner et mer nyansert bilde av situasjonen, men det er vanskelig å fastslå om den er strengt objektiv.²² 1930-årene var trolig en vanskelig tid å bibringe noe som helst strengt objektivt. Det er relevant å sitere Finn Holden der han i sin hovedoppgave sier han heller ikke har funnet noen bok om konflikten mellom Danmark og Norge med en helt objektiv framstilling om Østgrønland.²³ Jeg kan konstatere at det har vært lite forskning i Danmark om Grønlandsproblematikken i min tidsavgrensing. Etterkrigsforskningen har likevel tatt opp til kritisk drøfting en del kolonispørsmål der imperiebegrepet også har blitt behandlet i forhold til Grønland da forholdene ble mer transparente etter 1950. Danske professorer med dansk politikk som felt har likevel vært

¹⁷ Anton W. Brøgger, *Haag og Dommen i Haag*, begge utgitt i Oslo 1933:sistnevnte 34-41.

¹⁸ Benjamin Vogt, *Efter 1910*, Oslo 1945.

¹⁹ Wolfgang Haver, *Wurde Ostgrönland durch Dänemark...okkupiert?* Kiel 1937.

²⁰ Jon Skeie, *Grønlandssaken*, Oslo 1931 og *Politikere og diplomater i Grønlands-saken*, Oslo 1933

²¹ Lage Staël von Holstein, *Tvisten om Grönland*, Stockholm 1932.

²² Bertil Wedin, *Aktion og reaktion på Grönland*, Stockholm 1971.

²³ Finn Holden, hovedfagsoppgave *Østgrønlandskonflikten fram til den norske okkupasjon 10.juli 1931*, Oslo 1954.

sparsomme om meninger rundt Grønlandsspørsmålet etter samtaler med tre av dem.²⁴ Det kan virke som om spørsmålet i ettertid, og akademisk sett nærmest kan virke som en ikke-sak.

Det bør også nevnes at folkerettsjuristen Edvard Hambro skrev et essay i 1957 om Ihlen-erklæringen.²⁵ Han mente at erklæringen senere er akseptert som gyldig folkerett fordi Haag-domstolen tolket denne som et bindende norsk tilsagn på en henvendelse. Hambro kritiserte denne tolkningen og anvendelsen av erklæringen og betraktet betydningen av denne som sterkt overdrevet i rettsforståelsen av folkeretten.

Det har vært lite ny vitenskapelig litteratur som har drøftet konflikten mellom Danmark og Norge i den perioden jeg vil behandle når vi ser bort fra Ida Bloms doktoravhandling. Hennes avhandling har i hovedsak behandlet de norske utenomparlamentariske pressgrupper som hadde et alt overveiende nasjonalistisk syn på norsk okkupasjon i arktiske strøk.²⁶ I denne konteksten vil jeg likevel ta med to bøker fra serien om den utenrikspolitiske historie der Roald Berg tar for seg en del stoff om Grønlandsspørsmålet fram til 1920 der han naturlig omtaler Ihlen-erklæringen og dens forståelse i tiden.²⁷ Berg gir heller ikke inntrykk av å ha funnet det ”manglende ledd” hos den danske ambassadør. Jeg viser til funn og tolkning av dette i min oppgave.²⁸ I utenrikskomiteens møteprotokoll, 21.juli 1919, side 90 står det ikke noe om kommentarer til Grønland og den danske ambassadør.²⁹ Odd-Bjørn Fure har skrevet i samme serie som Roald Berg. Fure har skrevet et fyldig ekstrakt av Grønlandspolitikken i det gitte tidsrommet der vi har brukt en del av samme kildematerialet. Fures sluttkommentarer til Grønlandssakens avslutning tiltrer jeg med stor enighet.³⁰ Begge sistnevnte bøker er skrevet av kompetente historikere, men med hensyn til andre saker som skulle være med, kunne Grønlandsspørsmålet også bare behandles kortfattet.

Det har også blitt skrevet 6-7 hovedfags- og masteroppgaver om problemfeltet Grønland fra denne perioden, men også disse omhandler i hovedsak den norske nasjonalistiske siden av

²⁴ Professorene Michael Bregnsbo, og Kurt Villads Jensen ved Syddanske Universitet, Odense og prof. emeritus Axel Kjær Sørensen, Århus Universitet

²⁵ Edvard Hambro, ”Gjensyn med Ihlen Erklæringen” i *Nordisk tidsskrift for Intl. Ret*, Oslo 1957: 37ff.

²⁶ Ida Blom, *Kampen om Eirik Raudes land*, Oslo 1973.

²⁷ Roald Berg, *Norge på egen hånd, 1905 – 1920*, Oslo 1995, 280 - 283

²⁸ Ref side 113-115 i min oppgave.

²⁹ Roald Berg: 281.

³⁰ Odd-Bjørn Fure, *Mellomkrigstid 1920 – 1940*, Oslo 1996: 132.

saken.³¹ I den grad jeg har undersøkt danske bibliotek er det ikke skrevet noen doktoravhandlinger eller masteroppgaver i Danmark om Grønlandstvisten overhodet med unntak av en masteroppgave fra 1984 om Angmagssalik på Østgrønlandskysten der internasjonal politikk knapt er berørt for den perioden jeg vil behandle.³² Det er ikke skrevet mye om Grønlandssaken i Danmark etter 2. Verdenskrig, med saken har blitt omtalt i tidsskrifter og årsskrifter. I tiden etter 1945 er konflikten så vidt omtalt i danske historiske verk på en overflatisk måte.³³ Det siste er skrevet av Bo Lidegaard i hans bok om dansk utenrikspolitiske historie³⁴. Selv denne er skrevet med en dansk overtone som setter Norge i et mindre flatterende lys angående Grønlandssaken og problematikken rundt dette temaet. Det kan virke som Grønlandsspørsmålet med andre land på 1920-tallet og senere tvisten med Norge litterært synes å ha vært uten betydelig interesse i Danmark i ettertiden. En kritisk behandling av Grønlands Handel og Grønlands Styrelse fram til 1950 som er avslutning på en historisk interessant periode, synes å være helt fraværende i dansk litteratur.

Oppgavestruktur

Denne oppgaven er bygd etter en struktur basert på 6 kapitler og tillegg.

Etter innledningskapitlet følger **kapitel 2** der Danmarks historiske forhold mot Norge er behandlet, samt USAs og andre stormakters forhold til dansk politikk angående Grønland. I dette kapitlet har jeg også behandlet den første henvendelsen fra Danmark som avstedkom Ihlen-erklæringen.

Næringsrettighetene som Norge påberopte seg i Grønland, og de danske reaksjoner på dette er i hovedsak behandlet i **kapitel 3**. At Danmark ga til kjenne en viss politisk usikkerhet om suvereniteten i Grønland og var interessert i en oppklaring, blir også behandlet i dette kapitlet. De næringsmessige interesser kom også til syne i denne perioden med påfølgende debatt i Danmark og Norge. Stormaktene ville også tolke sine erklæringer gitt i 1920 og er tilsvarende behandlet i dette kapitlet.

Danmark og Norge ble ikke enige om en folkerettslig forståelse av Grønland, men ble i løpet av noen måneder til slutt enige om en overenskomst av bruksretten i Østgrønland. Dette var

³¹ Alle er nevnt i litteraturlisten som hoved-/masteroppgaver. Jeg finner det unødvendig å liste disse opp i denne noten.

³² Jette Eistrup, *Baggrunden for Østgrønlands kolonisering*, København? 1989.

³³ Disse verkene er plassert som Danmarks Historie i litteraturlisten.

³⁴ Bo Lidegaard, *Overleveren 1914-1945. Dansk Udenrigspolitisk Historie*, København 2003.

en overenskomst med mange innebygde feller og komplikasjoner som utbredde seg til å bli en heftig avispolemikk over lang tid både i Danmark og Norge. På ny viste enkelte stormakter interesse for landingsrettigheter i Østgrønland. Til slutt i **kapitel 4** er det juridiske perspektiv i saken behandlet og kommentert

I **kapitel 5** har jeg behandlet overenskomstens virkninger med Danmark og Norges gjensidige reaksjoner på hverandres aktiviteter. Dette førte også til ny gjensidig voldgiftslovgivning som til slutt endte i okkupasjon fra norsk side og dansk reaksjon på denne. Dette kapitlet avsluttes med dommen for folkerettsdomstolen i Haag og hvordan denne ble mottatt.

Kapitel 6 utgjør en avslutning av oppgaven og konklusjon på mine problemstillinger, og med et addendum og viktige saksdokumenter som viser Ihlen-erklæringen og Østgrønlandsoverenskomsten som er belyst i denne oppgaven.

Den utenrikspolitiske påvirkning 1909 - 1921

I dette kapitlet starter med en kort historisk oversikt av dansk Grønlandspolitikk før min avgrensede periode. Deretter vil jeg behandle påvirkninger fra stormaktene, i særlig grad den amerikanske i anledning dansk suverenitetsintensjon i Grønland. Deretter den norske utenriksministers reaksjon på henvendelsen om den forventede suverenitetsaksept og de andre stormaktenes aksepter, likeså. Storbritannias innvendinger på Danmarks traktat med USA om dansk Vest-India, og USAs særskilte erklæring om Grønland. Til slutt behandles den nye danske henvendelsen til den norske regjering og følgene av denne.

Det tidlige danske herredømme i Grønland

Før ca 1900 var suverenitetsspørsmålet over Grønland en nærmest uvesentlig sak for Danmark. Ingen andre stater hadde fremmet noe krav på Grønland. Vest-Grønland var kolonisert fra dansk-norske Hans Egedes tid i 1721 for å misjonere hos grønlenderne ved hjelp av bergenske kjøpmenn. Disse ønsket å drive handel i et gjenoppdaget Grønland. Bergenserne gikk imidlertid konkurs og Kongen av Danmark-Norge måtte tre inn med hjelp. Dette førte til at danskene fikk et godt fotfeste i Vestgrønland, og en dansk kjøpmann fikk kongelig *octroy* eller enerett, altså et monopol til å drive handel med Grønlands befolkning.

Befolkningen besto av grønlendere, kalt eskimoer, i det koloniserte området som etter 1724 bare kunne handle med den lisensierte kjøpmann både for kjøp, og salg av lokale produkter. Hans Egede, kalt Grønlands apostel betraktet handel med de innfødte en nødvendig aktivitet for å kunne finansiere forkynnelsen av det kristne ord til disse hedningene som de ble betraktet som. Det bergenske handelsselskap som Egede hadde samarbeidet med gikk snart konkurs da handelen ikke svarte seg fordi grønlenderne ikke kjøpte de varene som Bergensselskapet hadde forventet. Etter nok en konkurs ble Det Kongelige Octroyerede Almindelige Handels-Compagnie opprettet av københavnske kjøpmenn kalt Handelskompagniet dannet i 1747 og virket fram til 1776. Deretter ble et selvstendig kongelig handelsmonopol opprettet, nemlig Kongelig Grønlandske Handel. Dette selskapet fortsatte sin utvikling i tråd med det opprinnelige monopolbegrepet samtidig som det ble opprettet et anløpsforbud for alle utenlandske fartøyer i grønlandske havner.

Flere danske vitenskapsfolk med polarforskeren Knud Rasmussen i spissen og ikke minst Fridtjof Nansen og andre kjente forskere blant andre finsksvenske Axel Nordenskiöld hadde gjort geografiske og geologiske oppdagelser i Grønland flere ganger på slutten av 1800-tallet.

Noen reell okkupasjon og suverenitetshevdelse fra dansk side eller andre stater ble imidlertid aldri iverksatt. Danskene hadde fra slutten av 1880-årene blitt informert om at norske og andre lands fiskere og fangstfolk hadde betydelig aktiviteter i de østgrønlandske sjø- og landområdene. Dette spørsmålet ble tatt opp til debatt i Riksdagen (senere Folketinget) i København, hvor det ble uttalt at det var nær ved at britene hadde heist flagg på Østgrønland, men ”[...] det vil jeg haabe, skal være vort Flag der kommer til at veie der, og jeg mener at Enhver bør bidrage Sit til at det kan ske.”³⁵ Marineministeren sa seg enig og at den ukjente østgrønlandske kyst som lå så nært de danske kolonier burde naturlig høre innunder den danske krone. Det tok ytterligere år før saken kom opp igjen, med det argument at det ikke var nok å sende misjonærer til Østgrønland for å opprette herredømme. Dette blir fulgt opp av andre representanter med at det ville være ydmykende om tyskere eller briter kom danskene i forkjøpet. En tredje representant mente at den allerede etablerte koloni Angmagssalik på Østgrønlandskysten allerede var under dansk høyhet. Han mente imidlertid at dersom den effektive kolonisering mot formodning ikke var tilfelle med resten av kysten, ” [...] saa drejer det sig altsaa om, at der nu skal ske en *Besiddelsestagese* paa den danske Krones Vegne.” Regjeringsmedlemmer vegret seg og svarte i Folketinget at ” [...] en virksom og virkelig Taget i Besiddelse” af landet, hvis noget saadant fandt Sted, [...]kunde blive dyrt.”

Innenriksminister Ove Rode(RV) som for øvrig hadde vokst opp og studert i Norge, la i 1916 fram for Folketinget at det var av stor nasjonal betydning for Danmark ”om denne nordiske Koloni helt kunde komme under dansk Styre og dansk Højhed.” Innenriksministeren sa at han hadde blitt oppfordret av en av Folketingsmennene til å vinne dansk høyhet over Grønland ved en passende leilighet. Denne anledningen viste seg da USA etter flere forsøk anmodet om kjøp av de danske Antillene og [...] Ministermødet besluttet at reise Spøragsmaalet om Højhedsretten over Grønland.” Dette førte til positive resultater som ”[...] kun kan være en Indledning til denne Sags Ordning.”³⁶

³⁵ Den norske regjerings motinnlegg, Avd IV *Landstingets forhandlinger, København 1879 – 80*, ref: 21.

³⁶ Ibid: 22-23.

Professor i forfatningsrett Henning Matzen i København hadde allerede i 1876 omtalt spørsmålet om at avgrensingen ved de danske kolonier i Grønland ikke traktatmessig var bestemt og iverksatt med hensyn på det området som på en folkerettsgyldig måte kan sies å være tatt i besittelse av den danske stat, ”[...] idet selve Okkupasjonen i sidste Instans er den Kjendsgjærning hvorpaa Danmarks Adkomst til det nævnte Land hviler.” Denne oppfatning gjentok han senere i 1910. Professor i statsrett Knud Berlin fortsatte synet til Matzen i sin lærebok utgitt i 1916 med at ”[...] bortset i hvert fald fra Grønland, hvor de danske Besidderes Udstrækning maa afgøres efter det Omfang, hvori den danske Stat paa folkeretslig gyldig Maade har taget Landet i Besiddelse [...]”³⁷ Professor Berlin fortsetter i sin bok med at: ” Kongen maa derfor i Principet anses for berettiget til paa folkeretlig gyldig Maade paa egen Haand at erhverve nyt Land saavel ved Kolonisation i herreløst Land, for eksempel i Grønland som ved Overenskomster med fremmede Stater.” Professor Berlin gjorde her en vesentlig utvidelse av sin forgjengers prinsipp som Berlin i 1922 omgjorde til sitt hovedargument for ervervelse av herreløst land, ” [...] da nu ogsaa hele Grønland er inddraget under det dansske Styre”, altså ved hjelp av erklæringer fra stormaktene i 1920 som muligens kunne tolkes som de nevnte overenskomster.

Det amerikanske forslaget

Amerikanske myndigheter hadde allerede i mange tiår hatt interesse for de danske Antillene i det karibiske arkipelag, men i 1909 ble Grønland satt på sin politiske agenda i denne sammenheng. Ennå ikke som en hovedfaktor, men som en del av en større bytteordning fremsatt av den amerikanske ambassadør i København. Helheten i den amerikanske politikken var på ny spørsmålet om de danske Antiller og Slesvig/Holstein samt det forhold at Danmark hadde kommet i en finansiell krise som ble utløst da gullinnløsningen ble suspendert,³⁸ var vesentlig faktorer i totalbildet. Antillene var en viktig del i den amerikanske strategi og samtidig geografisk innenfor hegemoniet av Monroe-doktrinen fra 1823. Saken ble aktualisert da Tyskland ytret ønske om å kjøpe Antillene fra Danmark ca 1900 og USA ønsket å kjøpe de tre øyene i 1902, men Danmark avslo. Saken ble deretter lagt i bero.

³⁷ Den norske regjerings motinnlegg, Avd IV: 20

³⁸ Dette utviklet seg til en betydelig inflasjon med regulering av priser basert på midlertidige lover helt fram til senhøstes 1919.

Den amerikanske ambassadør i København, Maurice Francis Egan skrev 9.aug. 1909 til det amerikanske Secretary of State at Danmark var i finansiell knipe, og Island³⁹ hadde startet verbale angrep mot Danmark pga danskenes monopol og avstengning av Vestgrønland som også var et vesentlig område for den islandske fiskeflåten. På den annen side var Slesvig/Holstein en stadig verkende byll hos danskene, i særlig grad hos konservative landeierne på Jylland som satt i Riksdagens Landsting. Et tap av enhver besittelse i utlandet syntes å gå personlig inn på dem. De aller fleste medlemmene i Folketinget hadde overhodet ikke slike betenkeligheter dersom dette kunne påskynde hardt tiltrengte likvider til statskassen, kunne ambassadør Egan fortelle i sitt brev, og mente at slik de danske forholdene utviklet seg ble dette presset mer og mer fordelaktig for USA.⁴⁰

I sitt neste brev av 15.juli 1910, altså et år fram i tiden, fortalte Egan at Danmarks finansielle tilstand var ytterligere svekket, og sosialistene ville gjerne kvitte seg med de danske Antillene som ble anslått å være et pengesluk. De konservative imidlertid, håpet å finne en løsning for tapet av "their beloved Schleswig" slik ambassadøren uttalte seg. Han fortsatte i brevet til The Secretary of State å referere til de konservative landeierne i Jylland som intet ville miste, "but we might exchange." Ambassadøren forklarte fra helt uformelle samtaler som antydnet at Danmark hadde Island og ikke minst de urørte ressursene i Grønland tilgjengelig, for om mulig å gjøre om på det forsmadelige tap av SlesvigHolstein til Preussen i 1863-64.

Den konservative admiral de Richelieu, dansk sjøoffiser og politiker, så for seg, ifølge ambassadør Egan, et bytte der de kunne få tilbake en del av det området som Tyskland hadde fratatt Danmark. Grunnlaget for dette byttet, fortsatte ambassadøren, var en avståelse av Grønland og til og med Island, hvilket alternativ under trussel "to it alone, or even join itself to Norway, for a part of Schleswig," en antydning i 1910 om at både Grønland og Island kunne tilbakeføres til Norge ved en fordelaktig løsning for Danmark. I slutten av brevet uttalte ambassadøren at han nå ugjerne tok opp diskusjonen om Antillene da han antok at tiden ikke var helt moden før Panama-kanalen var ferdig (august 1914).⁴¹

³⁹ Island hadde fått noen statsrettslige rettigheter etter 1814. Etter 1849 (eneveldets oppløsning i Danmark) ville Island bare ha kongefellesskap med Danmark, men fikk det ikke. Island ble et dansk "amt" inntil 1874 da Alltinget fikk selvstendig lov- og bevilgende myndighet. Fortsatt forfatningskamp fram til 1918 da Island ble en selvstendig stat med dansk personalunion. Unionsavtalen oppsagt i 1940 med effekt fra 1944. Deretter full folkerettslig stat med egen president.

⁴⁰ www.digicall.library.wisc.edu. FRUS/ Denmark 1917, side 559.

⁴¹ Ibid.FRUS: 560.

Ambassadøren nevnte som en anekdote i forbindelse med sitt forslag, at han i samtale med Dronningen av Danmark hadde kommet inn på problematikken at ”dersom Danmark ville garantere finansieringen av Filippinene, skulle USA med glede betale enhver utgift for de danske Antillene”. Hvorpå dronningen svarte medfølende at ”you think you have too many islands then”. Underforstått kunne dette tolkes som at Danmark ikke hadde noen øyer (besittelser) å miste, men nok kunne tenke seg å plusse på en besittelse i sitt ”imperium.”⁴²

Etter dette innspillet forela ambassadør Egan en svært dristig idéskisse til assisterende Secretary of State i Washington slik han selv karakteriserer sitt forslag. I brevet prøvde han å få gjenklang for å sikre USA både Grønland og Antillene i samme ”slingen”. Han uttalte videre at Grønland var et dansk monopol som aldri hadde blitt utnyttet av Danmark, men la til at ”nordmennene var dyktige nok til å se store muligheter i Grønland”. Han fortsatte å utlegge at Grønland ble betraktet av danskene som Alaska for amerikanere, altså et tåkerike eller et ”terra incognita.” Premissene for ambassadørens forslag var at USA trengte en sterk alliert i Østen, særlig på Filippinene som USA overtok fra Spania i 1898. Forslaget gikk ut på intet mindre enn at USA skulle tilby danskene å overta øya Mindanao, den nest største øya i det filippinske arkipelet, hvorpå Danmark ”will give us” Grønland, og etter en viss overtalelse også de danske Antillene. Danmark kunne deretter overdra Mindanao til Tyskland som ville være en ”holdbar” alliert med USA, i bytte mot Slesvig.⁴³

Ambassadør Egan gjentok og understreket at for dansker generelt var Grønland og Island ikke en del av Danmark. Det førstnevnte var et ”monopoly” som dansker flest antok å være et praktisk talt ubetydelig område uten adgang for andre enn viserte personer fra Indenrigsministeriet, mens Island var bebodd av opprørske folk som helst så et brudd med Danmark straks. Imidlertid, fortsetter Egan, fantes det en stor gruppe, ikke ubetydeligheter i Danmark som stadig vekk klynget seg til håpet om å bruke Grønland som byttemiddel for restaurering av Slesvig. Ambassadøren nevnte også at avisene meget sjelden berørte temaet, men noen danske forretningsmenn hadde antydnet et salgsprosjekt av de danske Antillene når Panamakanalen sto ferdig.⁴⁴

⁴² FRUS, s. 561

⁴³ FRUS, s. 562

⁴⁴ FRUS, s. 566

Ambassadørens brev til sin arbeidsgiver resulterte i en utredning om sakens totalitet med den hensikt å få Tyskland som alliert i Østen ved hjelp av Grønland, ved at Danmark byttet den tidligere foreslåtte øya Mindanao i Filippinene med Tyskland mot tilbakegivelse av Slesvig slik Danmark så intenst ønsket.⁴⁵ State Department konkluderte i sin betenkning at de to potensielle allierte, altså USA og Tyskland ville bli en sterk allianse etter en god handel. USA ville få Grønland innenfor sitt hegemoni i den vestlige hemisfære og Tyskland ville få en stor øy innenfor sin "Welt-Politik" som hadde 15 ganger større landområde enn hva de måtte tilbakelevere til Danmark. Dette for å tilfredsstille en gruppe rike landeiere i Riksdagens Landsting i København,⁴⁶ men også til en dels sterk nasjonalistisk strømning for Slesvig-saken i Danmark. Det kan trygt sies at det var mange politiske overlegninger og interesser i denne verdensomspennende byttehandel der Grønland var en særdeles viktig faktor.

Ambassadør Egan skrev i mars 1915 til Secretary of State og understreket at nå hadde han i sju år sendt meldinger til USA om de danske Antiller, og at han nå ønsket et oppdrag for å gå mer konkret til verks etter at krigen var et faktum. Tyskland kunne komme til å angripe Danmark med den konsekvens at Antillene derved ble overtatt av Tyskland med uønskede konsekvenser for USA.⁴⁷ Etter nok et brev til sin arbeidsgiver svarte Robert Lansing, den nyutnevnte Secretary of State etter presidentskiftet i 1915, at han fant ambassadør Egans planer av interesse. Det gjaldt også antydningen om et bytte av territorier, men som for tiden bare ville være av akademisk interesse pga krigen i Europa, ble det sagt. Lansing ba om en diskre tilnærming til "officials" om saken.⁴⁸

I et senere telegram ba Lansing ambassadør Egan ta kontakt direkte med utenriksministeren om hans syn på overdragelse av de danske Antiller. Utenriksminister Erik Scavenius (RV) uttalte ved dette møte at Danmark ikke vil kunne tilby USA øyene, men svarte at et tilbud fra USA ville bli seriøst behandlet.⁴⁹ Robert Lansing ba senere om å bli tilstilt antydninger om hva Danmark ønsket i et tilbud (a tentative offer) for at USAs president skulle kunne legge saken fram for Kongressen.⁵⁰

⁴⁵ FRUS, s. 561/562

⁴⁶ FRUS, s 564

⁴⁷ FRUS, s. 588

⁴⁸ FRUS, s. 591

⁴⁹ FRUS, s. 595

⁵⁰ FRUS, s. 596

Saken ble behandlet i den danske regjeringen. Scavenius la fram saken som om USA ville besette øyene om ikke Danmark ville selge, og viste til et amerikansk brev av 29.oktober⁵¹ som skulle ha blitt sendt fra den danske ambassadør i Washington. I innenriksminister Ove Rodes dagboknotater fremsto ikke denne amerikanske dramatikken, men det fremkom derimot i det nevnte, vidtrekkende forslaget fra Rode at flere statsråder ønsket å kvitte seg med øyene.

Forslaget gikk ut på, også i samsvar med uttalelser i Riksdagen noen år tidligere (i 1912), at regjeringen tok opp saken med å erklære hele Grønland for dansk som en motforespørsel til den amerikanske invitt om Antillene. Dette forslaget var ment som en hjelp til å svelge salget av øyene i Karibien. Rode hadde nok ingen større kjennskap og oppfatning av Grønland enn de fleste andre danske politikere, men som den radikale venstremann han var, ønsket han at alle ressurser skulle utnyttes, men ikke til hindring for den naturlige utvikling til den grønlandske befolkning. Han var tross alt minister for Grønland og barn av sin tid, men dog ingen imperialist, og hadde forståelse for det grønlandske folks kamp mot en barsk og ubønhørlig natur.⁵² Både forslaget om salg av Antillene og avklaring angående Grønland fikk tilslutning i regjeringen.⁵³ Kampen om suvereniteten og monopolet på hele Grønland hadde fått sitt anslag.

Regjeringens behandling av tilbudet fra USA om dansk Vestindia, en benevnelse på øyene som syntes først å ha kommet med Robert Lansings brevveksling, ble foreløpig holdt hemmelig for allmennheten, men var likevel kommet den britiske ambassadør, Sir Henry Lowther for øre. Han hadde spurt om det var noe i dette, og ambassadør Egan uttalte i brev til Secretary of State, at han ikke ville legge skjul på at en slik avtale personlig hadde ligget ham nær over flere år, men uten noen tanker om nærstående forhandlinger. Egan svarte videre den britiske ambassadøren at han ville gjøre alt han kunne for å tilskynde slike forhandlinger i fremtiden, men at krigen forstyrret den slags, og at han bare kunne uttrykke sin personlige mening.⁵⁴ Ambassadør Egan visste selvsagt på dette tidspunktet at spørsmålet var behandlet i den danske regjeringen. Som en metafor til dette uttalte daværende danske statsminister Carl Theodor Zahle (RV) følgende karakteristikk av en diplomat: "Ich lüge nicht – ich mache mir

⁵¹ Dette brevet finnes ikke den brevsamlingen jeg undersøker i FRUS, og er heller ikke i samsvar med den amerikanske tonen i brevvekslingen internt for øvrig, men bekreftes av Lansing i aviskopi fra 1931 i Ella Ankers utklippssamling, Nasjonalbiblioteket, Oslo.

⁵² Tage Karsted: *Ove Rode som indenriksminister*, Odense 1985:128.

⁵³ Innenriksminister Over Rodes dagbøker 1914-1918, 1.november 1915, s.107-108

⁵⁴ FRUS, s.596/597

die Wahrheit dienstbar,⁵⁵ som passet godt inn i denne situasjonen. Ambassadør Lowther uttrykte videre iflg. Egans brev at det ville interessere Storbritannia mye om USA skulle overta øyene (should possess these islands) og uttrykte videre at han ville støtte et eventuelt kjøpsprosjekt fra Danmark dersom det skjedde i hans tjenestetid i København. Det skulle vise seg at det ikke var de vestindiske øyene som skulle interessere Storbritannia, men derimot USAs kommende erklæring angående Grønland. Dette skulle i stor grad oppta Storbritannia i ettertiden som jeg senere vil behandle.

The Secretary of State, Robert Lansing utba seg også fra den danske ambassadøren i Washington noen føringer om hva danskene ønsket seg i et foreløpig forslag til en overdragelsestraktat. Den danske ambassadør Brun hadde ved denne anledningen omtalt den danske regjerings hensikter med Grønland idet han også anførte at danske oppdagelsesreisende hadde kartlagt nesten alle ubebodde deler av Grønland. Av hensyn til de danske følelser og for grønlendernes interesse, ville det være ønskelig at den danske regjering utstrakte sin omsorg ved statens overhøyhet til å omfatte hele Grønland. I tillegg uttalte Brun at dansk misjonsarbeid og handelsvirksomhet allerede var utvidet til Kap York på Nordvestkysten.⁵⁶

Ambassadør Brun hadde fått instruksjoner fra regjeringen om at Danmark i høy grad ønsket å motta et bindende tilsagn fra den amerikanske regjering hvor det ikke ville bli reist noen innvending imot den omtalte utstrekning av Danmarks omsorg og suverenitet over hele Grønland. Dette løftet skulle, imidlertid, senere gis i en egen protokoll eller lignende akt samtidig med undertegnelse av Vestindia- traktaten.⁵⁷ Mr. Lansing sendte det første forslaget til traktattekst som bestod av 12 artikler gjennom sin ambassadør Egan i København 14.mars 1916, der *artikkel 11* handlet om Grønland med følgende tekst:

In view of the development of the political and economic interests of Denmark in Greenland, the United States will not object to the claim of Denmark to take such measures of control and protection in Greenland as she may deem proper and necessary to safeguard and advance these interests, provided that such measures are not contrary to the principle of equal opportunity in whatever concerns the commerce and industry of all nations. Denmark engages to extend so much as the in force of the provisions of the Convention of Friendship, commerce and Navigation concluded April 26. 1826, with the United States, to Greenland, Iceland and the Faroe Islands.⁵⁸

⁵⁵ Ove Rodes dagbøker 10.mars 1915, s. 128 i oversettelse: Jeg lyver ikke- jeg gjør bare sannheten tjenelig

⁵⁶ FRUS: 605.

⁵⁷ Betænkning avgiven av nedsatte Rigsdagskommission 30.september 1916, s. 44

⁵⁸ FRUS, s. 607

Amerikanerne var muligens inneforstått med at Danmark skulle kunne utøve sin suverenitet over hele Grønland under uttrykket politiske og økonomiske interesser, men amerikanerne ønsket, og nærmest påberopte seg en tilnærmet full frihandel som konsekvens av den traktatfestede avtalen om handel og vennskap mellom de to land fra 1826. Denne erklæringsteksten avviste Danmark og presenterte et nytt forslag der USA måtte finne seg i sterke monopolistiske bindinger i tillegg til de rent territoriale krav på Grønland til fordel for Danmark.

Ambassadør Egan oversendte det danske svaret til traktaten til The Secretary of State hvor det sto at USAs *artikkel 11* ikke ville bli å finne i det danske motforslaget. Det ble understreket at den danske regjeringens mål for Grønland ikke skulle være en del av overdragelsestraktaten for dansk Vestindia, men utformes som en selvstendig erklæring samtidig underskrevet med traktaten. Et utkast til erklæring ville bli oversendt senere. Danmark var heller ikke interessert i denne omgang å utvide den dansk-amerikanske handelsavtalen av 1826 til å gjelde bl.a. Grønland, Færøyene og Island slik Lansing ønsket i forslaget til traktat. Egan la til, slik USA allerede kjente til, at Grønland var omlukket i et statsmonopol, og en utvidelse av handelstraktaten med de nevnte øyene ville kunne kreve en rekke forhandlinger som utelukkende ville forsinke iverksettelsen av hovedmålet med den foreliggende traktat.⁵⁹

I telegram til The Secretary of State viste ambassadør Egan igjen til sitt forrige brev og siterte fra den danske utenriksministeren at han ønsket en forsikring om at den amerikanske regjering ikke ville motsette seg en utvidelse av danskenes politiske og økonomiske interesser på hele Grønland.⁶⁰ The Secretary of State svarte ved gjennomgangen av de danske endrede artiklene, bl. a. til artikkel 11 at “I agree to omission of entire article, and will address a formal note regarding Greenland to Danish Minister here at the date of signature of the treaty in the sense of the first sentence of this article.” og avslutter brevet med at han aksepterte de punktene danskene hadde endret i teksten med det forbehold at Kongressen ville akseptere dette, ” for which body I can not undertake to speak.”⁶¹

⁵⁹ FRUS, s. 618

⁶⁰ FRUS, s. 622

⁶¹ FRUS, s. 624

Mr.Lansing fikk det nye forslaget til erklæringstekst for Grønland som kort og fyndig lød: “The Government of the United States of America will not object to the Danish Government extending their political and economic interests to the whole of Greenland.”⁶²

Utenriksminister Scavenius telegraferte til ambassadør Brun 24.juli at traktatpapirene var sendt med skip til USA, men ingen underskrift måtte skje uten kongelig fullmakt, og simultant med underskrift på erklæring om Grønland.⁶³ Brun kontaktet Acting Secretary of State og anmodet om aksept på erklæringsteksten om Grønland. Denne svarte bekreftende på erklæringens utforming, men tok forbehold om at det var avhengig av gjensidig signaturer på Vestindia-traktaten.⁶⁴

USA hadde selvsagt håpet at deres første utkast med en liberal frihandel skulle kunne gjennomføres på Grønland selv med full dansk overherredømme, men dette var ikke i dansk interesse. Amerikanerne aksepterte den danske protesten og forslaget til ny erklæring om Grønland sannsynligvis fordi avtalen om avståelsen av dansk Vestindia var mye viktigere for USA og deres strategiske mål enn at amerikanerne ville insistere på frihandel i Grønland. Men danskene kunne ikke være helt sikre på det amerikanske standpunkt før erklæringen lå trygt undertegnet i København med følgende ordlyd:

DECLARATION

In proceeding this day to the signature of the Convention respecting the cession of the Danish West-Indian Islands to the United States of America, the undersigned Secretary of State of the United States of America, duly authorized by his Government, has honour to declare that the Government of the United States of America will not object to the Danish Government extending their political and economic interests to the whole of Greenland.

New York, August 4, 1916

Robert Lansing.⁶⁵

Ambassadør Brun meddelte utenriksminister Scavenius at traktaten var underskrevet og erklæring om Grønland var mottatt i underskrevet stand. Statsminister Zahle bekreftet på utenriksdepartementets vegne 6. september at Vestindia-traktaten og erklæringen om Grønland var mottatt i København.⁶⁶

⁶² FRUS, s. 640

⁶³ Betænkning av 1916 etc, s.59

⁶⁴ FRUS, s.642

⁶⁵ Betænkning av 1916 etc, s. 63

⁶⁶ Ibid: 64

Første runde om Grønland var gjennomført, men det skulle bli flere omganger rundt erklæringen, noen vunnet, andre tilbød kamp. Det syntes som den danske regjering verdsatte erklæringen fra USA om Grønland høyere enn Vestindia-traktaten når en legger til grunn den aktivitet som ble utvist i sakens anledning.

I dansk opinion vakte denne erklæringen få eller ingen reaksjoner. Det var to selvsagte grunner til dette, hvorav den ene var hemmelighold i godt og velprøvd kansellidiplomati. Den andre grunnen var at Danmark intet tapte, men gjorde et vellykket forsøk på å tilegne seg en maktposisjon de tidligere formelt ikke hadde hatt, selv om ingen fram til da hadde utfordret Danmark på dette. USA var sikkert ikke tilfreds med den formuleringen de måtte avlevere, en formulering som Storbritannia senere gikk til diplomatiske notevekslinger på. USA følte dog at krigen sto for døren, og med en fiende i tyske uniformer ved "hageporten" (De Vestindiske øyer) var noe amerikanerne ikke kunne leve med. USA betalte seg derfor bort fra den potensielle fare ved å gi fra seg en prinsipiell handelsfrihet.

Danskenes motiv slik Ove Rode utledet kravet til USA, ble senere omtalt i en artikkel av G. Rasmussen i et fransk rettstidsskrift i 1927.⁶⁷ Der sto det bl.a. at den danske regjeringens tanke om en erklæring fra USA *ikke påtenkte å sikre suvereniteten over hele Grønland*, den mente danskene å ha ervervet gjennom flere generasjoner, men derimot sikre seg at USA ikke ville *motsette* seg Danmarks utvidete grenser for *sine politiske og økonomiske interesser* over hele området som var *tatt i besittelse*. Ved samme leilighet, sier artikkelforfatteren, at den danske regjering ville oppnå en *fornytt* anerkjennelse av sin suverenitet over hele Grønland for å fjerne all tvil i forhold til Monroedoktrinen, så vel som å hindre et hvert krav i forbindelse med Peary's besøk på nordkysten av Grønland. Ved erklæringens underskrift hadde USA gitt avkall på enhver protest om Danmarks rett i kraft av sin økonomiske interesse å utvide monopolet til å omfatte hele Grønland. Danmark tolket nok denne erklæringen som en suverenitetsbekreftelse fra USA. Denne tolkningen skulle bli blant danskenes hovedargumenter i den følgende rettstvist mellom Danmark og Norge.

Med denne erklæringen i hende kunne regjeringen med stor selvsikkerhet hevde at Danmark ennå hadde et skinn av en imperiestat, selv om tapet av Slesvig/Holstein ennå satt som "en

⁶⁷ Harry Rasmussen: *Enhver danske Mand og Kvinde bør kende det østgrønlandske Spørgsmål*, København 1931: 7.

stor og tung klump i brystet”⁶⁸ for mange dansker. Her gikk det på nasjonalfølelsen løs. På den annen side var Grønland generelt noe de færreste dansker kjente til, og som enda færre hadde besøkt. Den danske stat var blant de få som hadde kjennskap til Grønland som med sitt monopolselskap Grønlands Handel også drev en forkynner og påvirkningsaktivitet blant lokalbefolkningen med ikke ubetydelig intensitet og utnytting. Altså nærmest en imperialisme som ikke sto tilbake for den som stormaktene opprettholdt i sine oversjøiske kolonier. Mange kjente dansker med innflytelse gjorde flere forsøk på å oppheve monopolet på 1920-1930-årene uten å lykkes.⁶⁹ Men hadde den danske regjering noe folkerettslig behov for å innhente suverenitetserklæringer i forhold til sitt allerede koloniserte Grønland utover sin trang til selvhøvdelse og innenriksk stimulans tuftet på gammel storhet. Det hadde Danmark neppe. Danskene ønsket trolig i kraft av de oppnådde erklæringer å få stadfestet sine *økonomiske interesser*, mer enn de politiske og folkerettslige. Å opprettholde og utvide monopoldriften over hele Grønland var nok det ”stive stykket” stortingsrepresentant Johan Castberg senere omtalte.⁷⁰

Den norske reaksjonen på danskernes anmodning – Ihlens erklæring

Etter at det dansk-amerikanske forhold om Grønland var avklart i og med erklæringen, hadde den danske regjering til hensikt å få bekreftelser fra de andre stormaktene om den tilsynelatende rettstilstand som USA øyensynlig hadde erklært seg enig i. Etter krigens avslutning i 1918 var den danske regjeringens ønske å bringe dette spørsmålet fram for Fredskongressen. Dette ble imidlertid frarådet, trolig fordi forholdet med Slesvig-saken skulle avklares i kongressen. Danmark hadde tross alt ikke vært del i krigen. Etter at Fredskongressen hadde besluttet at overherredømmet over Spitsbergen (Svalbard) ville komme opp, fant danskene at det var en taktisk manøver å henvende seg først til Norge.

⁶⁸ Ibid: 8

⁶⁹ Franz v. Jessen, *Den dansk-norske strid om Østgrønland*, København 1932: 3.

⁷⁰ Ida Blom, *Kampen om Eirik Raudes land*, Oslo 1973: 17, ref note nr.37. Dette dokumentet finnes ikke lenger, om det noen gang har eksistert. Utenriksprotokollens datering sluttet 11.7.1919 og startet igjen i november samme år med korrekt paginering. Hvor og fra hvem uttalelsen har kommet fra i 1919 er derfor ukjent. Regjeringsprotokoller fra samme tid som saken skulle ha vært holdt har trolig aldri eksistert. Statsminister Gunnar Knudsen bekreftet i 1921 da han var stortingsrepresentant at han ikke kunne huske saken fra 1919, referert senere i min utredning (s.33) At Ihlen overhodet diskuterte saken med andre kan derfor ikke dokumenteres. Familiemedlemmer til Ihlen kan bekrefte at han i 1919 allerede var sterkt svekket. Det har nå kommet fram i den siste tiden at dette referatet er fra en komité i Stortinget kalt Spesialkomiteen for utenriksaker. Der ble det bestemt i 1917 at stenografiske referater skulle opptas, men det ble ikke sagt noe om dette i møteprotokollen for denne dagen. Referatene finnes ikke i Stortingets arkiver og er muligens bortkommet under krigen 1940-1945. Ref note 74 nedenfor.

Sommeren 1919 ble en spesialkommisjon av Fredskongressen nedsatt for å få de forskjellige lands syn på og eventuelle krav på Spitsbergen og det ble også gjort anmodning til den danske regjering om deres syn på spørsmålet. Umiddelbart ble den danske ambassadør i Norge pålagt å underrette den norske regjeringen om nedsettelse av en Spitsbergen-kommisjon og underrette den norske utenriksminister at den danske regjering ville ” være tilbøvelig til overfor Kommissionen at erklære, at den ikke vilde have noget at erindre imod de norske Fordringer på Spitsbergen.”⁷¹ I løpet av denne samtalen med utenriksministeren ble ambassadøren også pålagt å fremheve at den danske regjering i flere år hadde beskjefligt seg med spørsmålet om å få samtlige interesserte makters *anerkjennelse av Danmarks overhøyhet over hele Grønland*, og at man ønsket å bringe dette inn for den oppnevnte kommisjon for Spitsbergen-spørsmålet. Ambassadøren blir ytterligere pålagt i sin muntlige note overfor utenriksministeren å nevne den amerikanske erklæringen og den aksept om å ikke motsette seg den danske regjerings intensjon om å *utvide sine politiske og økonomiske interesser over hele Grønland*. Videre skulle det overfor utenriksministeren fremheves om den danske regjering kunne stole på at ” en saadan Udvidelse heller ikke fra den norske Regerings Side vilde støde paa nogen Vanskeligheder.”⁷² Slik denne muntlige noten var tenkt gjennomført var forutsetningen at Danmark ”ga” Spitsbergen, og Norge gjengjeldte med å ”gi” hele Grønland (“do ut des”).

Ambassadør Krag telegraferte tilbake til København at han hadde overbrakt muntlig det innholdet han var beordret til å meddele, og at utenriksministeren ” dog ikke kunde give svar paa egen Haand.” Ambassadøren sendte senere melding 22.juli til utenriksminister Erik Scavenius i København at: ”Jeg har herved den Ære at indberette, at Udenrigsminister Ihlen i dag meddelte mig, at den kgl. Regerings Planer med Hensyn til Overhøjhed over hele Grønland – som omtalt i Hr. Ministerens Depeche af 12.d.M. – ikke vil møde Vanskeligheder fra norsk Side.”⁷³

Dette telegrammet inneholdt det som i ettertiden skulle bli både berømt og beryktet som ”Ihlen-erklæringen.” Denne erklæringen skulle etterlate seg stor uro i den senere rettstvisten om Grønland, og som det ble påstått fra opinionen, at dette var en erklæring som Ihlen selv

⁷¹ Udenrigsministeriet: *Aktstykker vedr. Grønland og de med den norske regjering indtil 1.sept 1923 førte forhandlinger*, København 1923: 14. I Ihlen's eget referat fra samtalen eksisterer ikke uttrykket ”saadan Udvidelse.” Spørsmålet er om Krag sa dette. Krag innrømmet senere (i 1921) at det var flere ting han ikke hadde sagt i møtet med Ihlen. Ihlen hadde i så fall full mulighet til å misforstå utsagnet til ambassadør Krag.

⁷² Ibid: Aktstykke 11: 35/36.

⁷³ Ibid: Aktstykke 12: 36.

hadde formulert og derfor ikke kunne binde kongeriket Norge. Realitetene var snarere motsatt. Stortingsrepresentant Johan Castberg (V.) uttalte i møte med Ihlen at det var ”et stivt stykke når danskene ville nytte anledningen til å få fastslått at de hadde eneretten over hele Grønland.”⁷⁴ Ihlen(V.)var enig med Castberg om at det ikke var ubetinget behagelig å gi fra seg Grønland, ”men vi kan ikke gjøre vanskeligheter like overfor Danmark.”⁷⁵ Statsminister Gunnar Knudsen(V.) og resten av regjeringen skulle også ha vært samstemmige om saken og ingen andre i Utenrikskomiteen hadde uttrykt noe forbehold. Dette var altså en erklæring alle lovlige myndigheter sto bak. Om erklæringen hadde noen egentlig virkning var dog en annen sak som jeg vil komme tilbake til senere i oppgaven.

Straks etter at Udenrigsministeriet i København hadde mottatt innberetningen fra den danske ambassadør om Ihlen's erklæring, ble Spitsbergenkommissjonen i Paris underrettet om dansk tilslutning til den påtenkte ordning over arkipelet. Noe senere, 20.februar 1920 underskrev ambassadør Bernhoft traktaten som sikret suvereniteten over det som senere skulle bli kalt Svalbard.⁷⁶

Noen måneder etter at Ihlen hadde tilsagt sin erklæring, ble en ny dansk ambassadør innsatt i Norge, og han benyttet anledningen til å ”udtrykke sin Glæde over, at Danmark anerkjendte Norges Suverenitet over Spitzbergen, ligesom det var Norge en Glæde at anerkende Danmarks Suverenitet paa Grønland, hvor der venter Danmark store Opgaver.”⁷⁷ Danmark hadde altså lyktes i sin plan, *do ut des*⁷⁸: ”Vi giver Spitzbergen – I giver hele Grønland.” Spørsmålet var om dette egentlig hadde noen nytte for Danmark. Danmark hadde jo tross alt Kieltraktaten og dens § 4 samt den dansk-norske Konvensjon av 29.mai 1821 hvor det ble besluttet av Stortinget at alt mellomværende mellom de to land var å anse som opp og avgjort. Tross dette ville en ny dansk regjering gå videre i saken og innhente erklæringer fra de andre

⁷⁴ Kåre Fasting: *Nils Claus Ihlen 1855-1955*, Oslo 1955: 356. Men dokumentasjonen mangler, trolig brent av Fasting's etterkommere. Det er sannsynlig at Fasting hadde lest dette i Stortingsinnstilling nr 166/ 1933 ang oppgjøret etter rettssaken i Haag. Der står utsagnet sitert, men ikke hvorfra. Det er kommet nye opplysninger at grunnlagsmaterialet for dette sitatet er kommet bort, sannsynligvis beslaglagt av tyske myndigheter under krigen, ref Stortingsarkivet. Protokollen til forløperen for utvidede utenrikskomité (s 90) inneholder intet om denne saken. Det ble imidlertid besluttet ved komiteen begynnelse i 1917 at referat kunne stenograferes, men ble altså ikke protokollført. Derimot ble Wedel Jarlsbergs anmodning om å kolonisere Murmankysten med norsk suverenitet inntatt i samme protokollen(ref Roald Berg s 256ff.).

⁷⁵ Ibid: 356

⁷⁶ Udenrigsministeriet, Aktstykker etc: 14/15

⁷⁷ Franz v. Jessen, 1932: 6.

⁷⁸ Do ut des: give something for something, eg. gjensidig bytte.

stormaktene noe som skulle føre med seg mye splid mellom Danmark og Norge i en sak som hadde ligget avklart i 100 år.

Den britiske regjerings særmerknader i forholdet dansk Vestindia og Grønland

Amerikanerne hadde i det lengste unngått å informere britene om sin interesse for de danske vestindiske øyene. Den amerikanske ambassadør hadde jo benektet at noe slikt var forestående overfor sin britiske kollega. Først etter at USA hadde sendt sitt traktatutkast til København, fant USA det beleilig å informere Storbritannia. Det skjedde på den måten at den amerikanske ambassadør Egan i fortrolighet informerte ambassadør Lowther at han (Egan) hadde endret oppfatning (sic!) og at det likevel (i 1916) var hensiktsmessig å bringe et øysalg (dansk Vestindia) for danskene opp på dagsorden for å hindre en eventuell tysk overtagelse. Den britiske ambassadør rapporterte dette til London som var overrasket over at de ikke kjente til dette før. Den britiske utenriksminister, Lord Grey, fant at den britiske regjering kunne være fornøyd med denne avgjørelsen da britene selv ikke hadde noen mulighet til å overta øyene.⁷⁹

Etter at britene fikk kjennskap til traktatens innhold, dog uten å ha blitt konsultert, var de likevel mer interessert i forholdet til Grønland og Canadas særinteresser i området. Den britiske regjering betraktet dette som ”one of considerable interest to the Dominion of Canada” og ba sitt utenriksdepartement om en vurdering bare få dager etter at traktaten ble underskrevet i Washington.

Etter at Storbritannia hadde undersøkt alle arkiver for argumenter som kunne rokke ved den dansk-amerikanske avtalen, fant britene ingen grunner for å motsette seg denne. Britene konkluderte med at Grønland var å betrakte som en dansk kronkoloni med avklarte grenser mot Canada, men britene la ikke hele saken død. Selv om grensene mot Canada var avklart både juridisk og kommersielt, var salget av Antillene tvert imot politisk og strategisk. Siden Grønland var involvert, gled ikke denne saken helt ut av det britiske utenriksdepartement da saken ikke var avsluttet med dette.⁸⁰

⁷⁹ Tage Kaarsted, *Storbritannia og Danmark 1914-1920*, Odense 1974: 106/107

⁸⁰ *Ibid*: 110

Da Danmark forsøkte å få spørsmålet om Grønland opp for Fredskongressen i 1919 samtidig som Spitsbergenspørsmålet ble tatt opp var den britiske utenriksminister Balfour imot dette, og henledet oppmerksomheten på dette spørsmålet til Folkeforbundet. Canada ble igjen involvert, men generalguvernøren fastholdt tidligere standpunkt at intet var endret. Britene og Colonial Office i London ga seg ikke og utenriksdepartementet tok deretter kontakt med den britisk representanten i Fredskongressens spesialkommisjon. Etter en del indre splid hos britene ble Grønlandspørsmålet avvist av Fredskongressen og således ikke behandlet av Det øverste råd.⁸¹ Britene hadde selvsagt håpet å få et ord med i laget i kommisjonen. Danskene besluttet deretter, etter advisering til den britiske regjering at de ville kontakte de andre allierte for å få særegne erklæringer om dansk overherredømme. Til stor irritasjon for Storbritannia som allerede hadde lagt mye prestisje i saken i grensespørsmålet mellom Canada og Grønland.

De andre stormaktenes erklæringer

På vårparten 1920 sendte den danske regjering en melding til de 4 andre stormaktene etter fredskonferansen i Paris, nemlig Frankrike, Italia, Japan og på ny Storbritannia. Denne meldingen var likelydende med den danskene hadde oppnådd med USA fra august 1916. De tre førstnevnte land hadde ingen innvendinger på forespørselen verken angående de danske politiske eller økonomiske interesser i hele Grønland. Som en detalj kan det bemerkes at mens de to første bekreftet danskernes forespørsel angående *hele* Grønland, svarte Italia ”sur le Groënland”, altså ”over Grønland”, dog uten at det skal legges alt for stor vekt på dette.⁸²

Den britiske regjering svarte dog med en viss betingelse på den danske henvendelsen med henvisning til at Grønland med sin geografiske beliggenhet gjorde suverenitetsspørsmålet til en sak av stor viktighet for det britiske samvelde (British Empire) som et hele, men nærheten til Canada som det særlige. Den britiske regjering følte seg forpliktet etter alvorlige overveielser å legge betydning på sin erkjennelse over dansk overherredømme på Grønland at dersom regjeringen gang skulle ønske å kvitte seg med Grønland skulle Danmark tilby det britiske samvelde en forkjøpsrett. Dersom Danmark ville være villige til en slik garanti, var den britiske regjeringen straks klar til å erkjenne dansk overherredømme over (.hele?) Grønland (”over Greenland”).⁸³ Den britiske regjering meddelte i samme noten til den danske

⁸¹ Ibid: 112.

⁸² Memoire du Gouvernement Danois, *dist 2226 bis*, København 1931: 30.

⁸³ Ibid: 30/31.

ambassadøren at i påvente av et dansk svar ville de underrette de andre signatarmaktene fra Fredskongressen om britenes forbehold.

The Secretary of State i Washington besvarte henvendelsen fra Storbritannia 8.juni 1920 til sin ambassadør i London med gjentakelse av sin erklæring fra 1916, men la til at USA *ikke* var beredt til å erkjenne tilstedeværelsen av en tredje makt på Grønland dersom Danmark skulle kvitte seg med Grønland. Dette var i overensstemmelse med reservasjonen for fremtidige overveielser til hvilken stilling USA ville kunne ta ved en slik begivenhet, dersom et forslag ble presentert for en slik overførsel.⁸⁴ Dette svaret måtte forventes fra USA til Storbritannia i kraft av sitt hegemoni i regionen med henvisning til Monroedoktrinen som en form for advarsel. Samtidig som noten ble oversendt til Storbritannia forlangte USA denne oversendt til den danske regjering, kanskje som en ”tak for sist,” da USA måtte akseptere et krav fra Danmark som egentlig var stridende mot amerikanske interesser. Kort etter fikk State Department i Washington svar fra sin ambassadør i København at The Secretary’s memorandum var oversendt til den danske regjering.⁸⁵

Regjeringen i København hadde nå fått to memoranda imot seg, et fra London og et fra Washington som begge var gjensidig motstridende, og som ga Danmark et utvilsomt problem. Regjeringen hadde dermed bare en måte å løse dette på og det var å skrive et ydmykt svar til begge stormakter. I brevet til London ble det nærmest servilt opplyst om at dansk okkupasjon av Grønland allerede fant sted i 1721, en påstand som vel ikke var aldeles sann, men som siden vedvarende har blitt behandlet som en dansk koloni og administrert øyensynlig i samsvar med prinsipper utelukkende med tanke på å fremme velferden til den innfødte befolkning slik det ble presentert fra København. Det var hittil ikke fra noen makter satt spørsmål ved dansk overherredømme over Grønland.

Den danske regjering understreket overfor Storbritannia at det fantes ingen planer om å selge Grønland og heller ikke i fremtiden ville et slikt salg være aktuelt. Det ble derfor av prinsipielle grunner formulert en beklagelse at en ønsket garanti om forkjøpsrett ikke ville bli fremskaffet. Dette ville utelukke en forpliktelse som kunne innebære muligheten for at spørsmålet i en eller annen form ville bli reist i fremtiden, Videre het det at inntrykket av en slik mulighet ville peke i en retning som kunne få en uønsket belastning på Danmarks arbeid i

⁸⁴ FRUS, 1922, Vol II Denmark: 2

⁸⁵ Ibid: 2.

Grønland. En forkjøpsgaranti ville også frembringe påfølgende skade for den sentrale og koloniale administrasjon så vel som å sjenere den danske regjeringens beskyttelse av koloniens eksterne interesser i forhold til andre stater.⁸⁶ Denne noten til den britiske regjering var det viktigste signalet til utenverdenen om at Danmark var helt sikker i sin suverenitetspolitikk overfor Grønland som en eneste helhet i dansk favør. Danmark kunne svare Storbritannia i en slik barsk tone fordi de hadde full ryggdekning fra USA.

Den britiske regjering satte deretter sluttstrek for sin imperialistiske maktbrynde overfor Danmark hvor den lakonisk erkjente Danmarks rett til overherredømme ”over Greenland”, men likevel, dersom Danmark skulle endre sin nåværende politikk ”must reserve their right to be consulted [...]”⁸⁷ Britene måtte innse at de hadde tapt prestisje i denne saken som et resultat av indre stridigheter mellom departementer, med et resultat der utenriksdepartementet hadde spilt sine kort nokså klosset, mens danskene i motsetning hadde spilt den ene ut mot den andre. USAs holdning til dansk Grønland var det viktigste. USA hadde selvsagt ikke underskrevet erklæringen med danske rettigheter over Grønland for at Danmark skulle selge videre. Uansett hvor mye det britiske utenriksdepartement ville forsvare The Dominion’s interesser, kunne ikke britene gå imot amerikanske interesser i saken om Grønland.⁸⁸

Etter at Danmark hadde innhentet erklæringene fra stormaktene, ønsket også danskene å innhente lignende erklæringer fra sine nordiske naboer. Det ble noteutveksling mellom Danmark og Sverige. I januar 1921 kom svaret fra Sverige med et klart og entydig svar at de anerkjente dansk overherredømme over hele Grønland (sur l’emsamble du Groënland).⁸⁹

Danmark utstedte 10.mai 1921 en bulletin hvor det ble henvist til kongelig dekret fra 1776 der det ble gjort kjent at så vel de etablerte handels-, misjons- og fangststasjoner på vestkysten som østkysten av Grønland var å betrakte som danske kolonier og lå under myndighet av den danske administrasjon for Grønland. Bulletinen ble sendt til de tidligere makter som hadde undertegnet sin Grønlandserklæring og tok meldingen til ubesvart orientering med unntak av USA og Norge. Også Tyskland hadde blitt muntlig orientert, men uten å ha blitt avkrevd noen spesiell erklæring.

⁸⁶ Memoire du Gouvernement Danois: 31

⁸⁷ Memoire du Gouvernement Danois : 32.

⁸⁸ Tage Kaarsted: 113.

⁸⁹ Memoire du Gouvernement Danois: 32.

USA vedkjente seg mottak av bulletinen 3.august, men understreket igjen sin tidligere advarsel til Storbritannia om viktigheten av Grønlands geografiske beliggenhet. USA ville fortsatt ikke være innstilt på å anerkjenne retten til en tredje part å få forhåndsrett til å erverve den danske regjeringens interesser i Grønland dersom dette senere skulle være ønsket. Danmark svarte, som de hadde svart til Storbritannia tidligere, at de ikke hadde til hensikt å selge Grønland, og at ingen regjering ville få tilsagn om forkjøpsrett. USA bekreftet med tilfredshet mottagelsen av denne avklaringen.⁹⁰

Danmark hadde nå i løpet av en femårsperiode oppnådd å få erklæringer fra alle stormakter og interessenter om at ingen hadde noe å tilføye om danskernes avklaring og bekreftelse på sine økonomiske og politiske ambisjoner over hele Grønland. Det hadde riktignok vært noteutveksling mellom noen av stormaktene, men danskene hadde likevel klart å innhente alle nødvendige erklæringer. Det sto dog tilbake å innhente en skriftlig bekreftelse på den tidligere norske verbale erklæring avgitt i 1919, noe danskene regnet med ville bli rent rutinemessig. Riktignok hadde Danmark innhentet erklæringer fra stormaktene om aksept av danske økonomiske og politiske interesser, men innebar dette også at Danmark hadde fått en folkerettslig fullmakt til uinnskrenket suverenitet i hele Grønland?

En norsk skriftlig erklæring? Opptakt til strid

Danmark sendte i januar 1921 et notat til utenriksdepartementet i Kristiania i anledning av å oppnå en skriftlig bekreftelse av Ihlens tidligere erklæring i hvilket det også sto å lese: ” I Henhold til derom modtagne Indberetninger har de nævnte 4 Magter nu ved Erklæringer afgivne til de paagældende kgl. Gesandskaber anerkendt Danmarks Overhøjhed Ret over hele Grønland”. I tillegg til dette notatet ble det også vedlagt kopi av en instruksjon til den danske ambassadør i Paris fra 1919 der det også sto at: ”[...] Grønland er et Statsmonopol, som først i anden Række tager Hensyn til det økonomiske Udbytte, og Administrationens Bestræbelser gaar først og fremst ud paa at tage Hensyn til Eskimornes Vel.”

Det samme notatet som ble sendt til Norge inneholdt også følgende:

Danske Opdagelsesrejsende har berejst og kortlagt omtrent hele det ubeboede Grønland, men en formel Besiddelsestagen af hele Grønland har ikke fundet Sted. Af Hensyn til danske

⁹⁰ Ibid: 33/34.

Følelser i denne Sag og til Eskimoernes Interesser vilde det være ønskelig om den danske Regering kunde udstrække sin Omsorg, ved Statens Overhøjhed, til at omfatte hele Grønland.⁹¹

Dette notatet resulterte i et hemmelig møte i Stortingets utenrikskomité 2.februar hvor forhandlingene ble innledet av utenriksminister Michelet (H) med: ”Ihlen meddelte [...] at den danske regjeringens planer med hensyn til overhøyhet over hele Grønland ikke skal møte vanskeligheter fra norsk side.” Michelet fortsatte med at han personlig ikke hadde noen innvendig til dette standpunkt: ”Man er jo halvveis bunden, og regjeringen vil tre i samme spor.”⁹² Men det var vel ikke akkurat slik Ihlen hadde ment å uttale seg.

Johan Castberg spurte likevel om det var laget noen historisk oversikt om hvordan forholdet var med hensyn til Grønland, og dersom forholdet noenlunde var likt med de andre øyene i det norske hav, sto jo for så vidt Norge i en særstilling. Michelet svarte at det ikke var foretatt noen historiske undersøkelser da Norge ikke hadde hatt noen reelle interesser, stasjoner eller andre faste installasjoner i Grønland på over 100 år. ”[...] og Danmark betrakter seg visselig selv faktisk værende Grønlands eiere allerede. I tilfelle de gjør det, er det naturligvis en tilsnikelse [...] i alle fall er det ganske utenkelig at Danmark kan ha tatt det i besittelse i sin helhet.” fortsatte Castberg.⁹³ Carl J.Hambro (H) fulgte på Castberg og mente å vite at Norge aldri hadde anerkjent noen rett for Danmark til Grønland og at dansk besittelse av Grønland hvilte på et historisk falsum. Han mente at det å ikke innrømme noe positivt slik Ihlen hadde formulert seg, og derfra å erkjenne overhøyhet var et langt sprang. Han mente at å ikke lage vanskeligheter var ikke det samme som å anerkjenne. Han mente også at på grunn av andre uoppgjorte unionelle (arkiv-)saker ville han ønske at det ble vist et tydelig forbehold. Hambro fortsatte med å vise til forholdene i 1814 og ønsket derfor uttrykkelig å tilbakevise en støtte til Danmark som gjengjeld for anerkjennelse av norsk overhøyhet over Spitsbergen, men Norge skulle fraholde seg å innklage det grønlandske spørsmål til andre makter. Castberg var enig.

Komitémedlem Magnus Nilssen (A)uttrykte at spørsmålet ikke måtte betraktes som ”hyper nasjonalt.” Han forsto heller ikke hvilke praktiske interesser som lå bak fordi ”det kan jo ikke ha noget som helst politisk interesse for oss å foreta nogen foranstaltning i retning av at vi skulle erverve Grønland tilbake.” Han mente betenknninger i sakens anledning kunne føre til et uønsket forhold til Danmark og mente Norge hadde tilstrekkelig med isregioner som de

⁹¹ Riksarkivet, Oslo: UD-arkiv, boks 5232, Mappe Grønland.

⁹² Ibid.

⁹³ Ibid.

hadde. Utenriksminister Michelet var enig med Nilssen og prøvde å få de andre medlemmene til å følge sin innstilling på å imøtekomme danskene. Johan Castberg var enig i det materielle, men la igjen vekt på det nasjonale, historiske syn, dog uten å briljere mot danskene.⁹⁴

Carl J. Hambro stilte spørsmål om hvor langt et lands nasjonalforsamling var bundet dersom regjeringen ikke hadde konferert om saken, og var for øvrig enig med Castberg i hans uttalte *nasjonale* interesse og la til at det var nordmenn som hadde gått tvers over innlandsisen og for øvrig foretatt kartoppmålinger. Hambro understreket også at ved farvannene mellom Island og Grønland var det utelukkende norske flagg å se på båtene og mente at Norge var de eneste med praktisk interesse der. Resultatet av komitémøtet var at konklusjon ikke skulle bli trukket før utenriksdepartementet hadde utarbeidet et konsept som komiteen skulle vurdere etter at de også hadde snakket med tidligere statsminister Gunnar Knudsen (V). Komitémedlem Bernt Holtmark (Fr. V) foreslo at Stortinget skulle ta den endelige avgjørelse.⁹⁵

På dette komitémøtet ble termen *nasjonal* brukt for første gang i anledning Grønlandssaken. Dette var muligens den spiren som skulle velte nasjonalismen over på sakens realiteter i mange år fremover. Et annet viktig element var at bare spørsmålet om *overhøyhet* var berørt i noten fra Danmark. Dette var det samme som Ihlen hadde besvart, og som den nye regjeringen var innstilt på å imøtekomme skriftlig, men som gjennom komitédrøftingen plutselig fikk et anslag av et politisk og nasjonalt drag over seg. Derimot ble det økonomiske herredømme unnlatt å bli omtalt i januar-noten fra dansk side slik de andre maktene hadde blitt konfrontert med, og som *de* hadde erklært seg enig i.

I et senere komitémøte i mai der Gunnar Knudsen var til stede kunne han, muligens til en smule forundring blant de andre medlemmene, ikke huske denne saken, men uttalte at han hadde blitt informert om at dette hadde vært til behandling i den regjeringen han hadde sittet i (som regjeringssjef), men at det hadde ”ringe” betydning for Norge om Danmark fikk sin overhøyhet over Grønland. I samme komitémøte uttalte han at ”han ville ha sagt det samme i dag om saken hadde kommet opp.”⁹⁶

⁹⁴ Stortingsarkivet, *Møter for lukkede dører i Stortinget*, Oslo 1997

⁹⁵ Ibid

⁹⁶ Riksarkivet, Oslo: UD-arkiv, boks 5232, Mappe Grønland.

Utenriksminister Michelet trakk ut tiden med å besvare den danske noten av 18.januar og fikk derfor en purring fra den danske ambassadøren i Kristiania etter at et av regjeringsmedlemmene slik ambassadøren forsto, fremholdt at regjeringen følte seg bundet av Ihlens erklæring. I begynnelsen av mai ble imidlertid den danske ambassadøren gjort oppmerksom på av utenriksministeren eksistensen av norske fangstinteresser på nordøstkysten av Grønland. Der understreket Michelet at Norge ikke ville gi slipp på sine næringsinteresser på Østgrønlandskysten. Som et forsøk på en ”hestehandel” hadde utenriksministeren foreslått å underskrive en erklæring på linje med de andre maktene med det forbehold at Norge ubeskåret fikk beholde sine fangstrettigheter. Dette var noe ambassadøren antydte seg villig til, selv uten instruks, å ordne ved at utøvelsen av fangst og fiskerettigheter ble respektert, dog med den danske regjerings bekreftelse på dette. Utenriksminister Michelet framførte at sakens realitet var viktigere enn formen på bekreftelsen.⁹⁷ Det er mulig denne enigheten likevel førte fram, eller om det var andre forhold som tilsa det, men realiteten var at norske fangstfolk aldri ble stoppet av danskene på Østgrønlandskysten. Den danske ambassadøren meldte utenriksministerens forslag tilbake til København. Danskenes henvendelse til Norge hadde slått feil, men den danske utenriksminister snudde på saken og telegraferte til sin ambassadør i Kristiania at regjeringen ” ikke ønsker yderligere Skridt foretaget til Fremskaffelse af en skriftlig Erklæring fra den norske Regering, men ønsker at lade det bero ved at det i sin Tid fra norsk Side mundtligt tilgivne Tilsagn”⁹⁸

Samtidig med telegrammet til Kristiania ble det utsendt en bekjentgjørelse fra det danske innenriksministerium med tekst som offisielt ble begrunnet med Grønlands 200-års jubileum for Hans Egedes gjenoppdagelse og kongens reise til Grønland. I den anledning ble det skrevet følgende kunngjøring 10.mai 1921:

I Henhold til allerhøjeste Bemyndigelse af 6.d. M bringes det herved under Henvisning til kgl Anordning af 18. Marts 1776 til almindelig Kundskab, at der fra dansk Side er oprettet Handels-, Missions og Fangststationer sa vel paa Vest- som paa Østkysten af Grønland, saaledes at hele Landet herefter er inddraget under de danske Kolonier og Stationer og den danske Styrelse af Grønland.⁹⁹

⁹⁷ RA, UD-arkiv, boks 5232, mappe 1

⁹⁸ Ibid

⁹⁹: Franz v. Jessen, København 1932: 8

Dette ble fulgt opp av en bekjentgjørelse fra Grønlands Styrelse at hele Grønland nå var lukket for beseiling av fremmede lands skip samt øvrige danske skip som ikke hadde seilingstillatelse fra Styrelsen. De nye reglene var stramme i tonen og proklamerte strenge konfiskasjonsstraffer dersom noen brøt bestemmelsene. Det kan nevnes at det var nærmest kuriøse regler for fylling av vann, bare matvann som en direkte kopiering av Anordningen fra 1776 og ikke til teknisk bruk om bord i skipet. Den danske regjering og Grønlands Styrelse begrunnet også de nye reglene med formålet:

Saa vel Forbudet mod Besejling af Grønland som Monopolhandelen har til Formaal at bevare den indfødte grønlandske Befolkning. Denne Befolkning vil være truet med Undergang, naar der i Landet indbringes smitsomme Sygdomme, eller der tillades Indførsel av spirituøse Drikke og andre saadanne Varer.¹⁰⁰

I denne sammenhengen påberopte Danmark seg de traktater og erklæringer med fremmede stater, også inkludert Norge og mente seg legitime til denne handlemåte selv om Norge slett ikke hadde gitt noe tilsagn om utvidet monopolhandel. Det noe besynderlige i sakens forløp var at de andre erklæringslandene bare hadde undertegnet på Danmarks *økonomiske* og *politiske* interesser på hele Grønland. Ingen av signatarmaktene hadde underskrevet på Danmarks *suverenitetskrav* på hele Grønland. Dette var det bare Norge som var blitt konfrontert med, men Norge var tilsvarende ikke konfrontert med Danmarks krav på sine økonomiske interesser.

Den nye norske utenriksminister Ræstad (V) underrettet den danske ambassadøren i Oslo at hans regjering, i samsvar med tidligere regjeringer ikke uten videre ville godkjenne en utvidelse av suvereniteten som samtidig ville innebære en monopolisering av hele Grønland med skade for norske interesser. Denne henvendelsen ble ikke besvart før utenriksministeriets tidsskrift senere på året kunne meddele at alle interesserte makter hadde godkjent dansk suverenitet over hele Grønland.¹⁰¹ Dette hadde maktene vitterlig ikke gjort.

Det ble en intens noteveksling mellom Danmark og Norge over en periode med påstander fra begge parter som endte opp i en form for ultimatum fra Norge som konkluderte med at Østgrønland var et *terra nullius*, altså et ingenmannsland. Den danske utenriksminister var etter denne noten villig til å medvirke til ”en tilfredsstillende Løsning”. Samtidig med en

¹⁰⁰ Ibid: 9

¹⁰¹ Gustav Smedal, *Opgjør og forståelse med Danmark*, Oslo 1928: 87

avispolemikk som skulle bli ytterligere forsterket hadde Stortingets Konstitusjonskomité i juli 1923 blitt ferdig med en innstilling som den inviterte Stortinget til å vedta at: ”Regeringen anmodes om at indbyde den danske Regering til Forhandlinger paa fritt Grundlag om Grønlands-Spørgsmaalet ved særlig udnævnte Forhandlere fra begge Lande.”¹⁰²

Den kommende Østgrønlandstraktaten var i emning, et dokument som skulle ta i vare norske økonomiske interesser, og for øvrig ikke frata partene noen av de andre offentliggjorte standpunkter eller anrette faktiske eller rettslige tiltak så lenge forhandlingene varte, Den danske regjering sa seg enig i dette, men tok forbehold i enkelte rettslige betraktninger som var fremkommet i komitéinnstillingen.

Oppsummering

Inntil første tiår av 1900 tallet var dansk suverenitetsspørsmål over Grønland relativt uvesentlig. Ingen hadde inntil da satt spørsmål ved dette. Det var imidlertid viktig for Danmark å opprettholde den effektive monopoliseringen av Grønland som ble proklamert i 1776 med utestengning av fremmede skip.

Riktignok hadde Danmark okkupert og besatt de vestre deler av Grønland siden 1720-årene, men på Østgrønland hadde de sjelden vært, selv om utlendinger hadde besøkt området for fiske og fangst, i særlig grad nordmenn, men også britiske skip hadde hatt landkjenning. Spørsmålet kom opp i Riksdagen om at overherredømme over hele Grønland burde tilkomme Danmark og gjøres effektiv ved passende anledning.

Denne anledningen kom da Danmark bestemte seg for å akseptere et tilbud fra USA angående salg av de danske Antillene. Denne overtagelsen hadde stått på amerikansk agenda over flere tiår, men ble først konkretisert i 1916 da president Wilson og utenriksminister Robert Lansing overtok ledelsen i USA. Det ble skrevet et traktatforslag fra USA etter at det var ankommet en anmodning fra Danmark at de ville ha en statuserklæring om Grønland i forbindelse med overføring av dansk Vestindia til USA. Dette ble innlemmet i traktatteksten, men danskene nektet å akseptere dette og foreslo en separat erklæringstekst som amerikanerne aksepterte, selv om innholdet ikke var helt i amerikansk interesse.

¹⁰² Franz v Jessen: 11

Den danske regjering var vel så fornøyd med mottaket av denne erklæringen som traktaten for Vestindia-salget. Nå hadde de fått forsikring om at USA ikke ville hevde noen rettigheter i Grønland, noe Danmark hadde hatt bekymringer for. Erklæringen fra USA skulle også vise seg å være praktisk overfor de andre stormaktene som Danmark også ville utbe sin tilslutning fra angående sine politiske og økonomiske interesser over Grønland.

Danmark hadde håpet å kunne ta Grønlands suverenitesspørsmål opp for Fredskongressen etter verdenskrigen, men dette ble avslått. Norge fikk imidlertid sin sak opp for samme konferanse angående Spitsbergen. Danskene ”skyndet” da til Norge for å erklære sin støtte i til denne saken, samtidig med at de presenterte sin egen sak om Grønland og dansk suverenitetsønske over hele landet. Etter en kort behandling i regjering og politiske fora erklærte utenriksminister Ihlen at dette ikke ville bli møtt med vanskeligheter fra norsk side i den overbevisning om at tilsagnet gjaldt den rene suverenitetsspørsmålet, i første rekke rettet mot Fredskongressen og ikke utvidelse av handelsmonopolet.

Da Fredskongressen ikke ville ta Grønlandspørsmålet tilbehandling bestemte danskene seg for å kontakte stormaktene bilateralt. Tre av stormaktene erklærte seg enig i Danmarks forespørsel om sine interesser. Storbritannia, derimot, hadde allerede vært i noteveksling med USA om Vestindiatraktaten, men fant ingen spesifikke argumenter for å sette seg imot denne. Til gjengjeld forlangte britene å få erklært en forkjøpsrett til Grønland dersom den danske regjering ville kvitte seg med landet. USA som ble kjent med dette, protesterte i kraft av sitt hegemoni og refererte til Monroedoktrinen. Danmark på sin side meddelte britene at det ikke var aktuelt verken å undertegne en erklæring med Storbritannia eller hadde for den sak skyld heller ikke noen planer om å selge Grønland.

Etter at alle interesserte makter hadde undertegnet erklæringer til Danmark sto Norge tilbake med bare å ha avlevert en muntlig note til Danmark om Grønland. I januar 1921 ble det sendt en note til Norge om å få en skriftlig bekreftelse på Ihlen's muntlige erklæring med henvisning til de allerede mottatte erklæringer. Den nye regjeringen var egentlig beredt til dette, men tok likevel kontakt med Stortingets utenrikskomité. Der ble det stilt betenkeligheter. Regjeringen bestemte seg derfor å utsette et svar til Danmark, med etter hvert påfølgende purring på svar. Samtidig ble det fra Danmark meddelt at hele Grønland nå var lukket for fremmede skip og ingen landgang uten tillatelse fra det danske innenriksministerium. Den norske regjering

underrettet den danske ambassadør i Kristiania at Norge ikke ville akseptere en monopolisering av hele Grønland. Men hva med de norske næringsrettighetene?

Striden om næringsrettighetene i Grønland 1921 - 1923

I dette kapitlet vil jeg redegjøre og drøfte hvordan Danmark mente å ha rett til å legge monopolrettigheter i hele Grønland etter forordningen av mars 1776, og hvordan Norge fant å måtte motsette seg dette i forhold til opparbeidet hevd på næringsdrift langs den østlige Grønlandskysten. Danskene fant å kunne lempe på bestemmelsene om monopol, men introduserte andre klausuler om naturvern og beskyttelse av vilt og overbeskatning. Notevekslingene endte i 1923 med at det skulle nedsettes en bilateral kommisjon som skulle foreslå en løsning på norsk tilstedeværelse som konkluderte med Østgrønlandstraktaten gjeldene fra 1.mai 1924, men det skulle ennå trekke lenger til endelig dansk ratifikasjon.

Det norske forbeholdet

Diskusjonen om overherredømmet til Danmark over Østgrønland kunne lett sidestilles med den norske ambisjonen over Spitsbergen og de konferansene som allerede hadde vært forsøkt før 1914. De agerende stormaktene ønsket seg et ingenmannsland på Spitsbergen, men Norge hadde argumentert for sitt ambisiøse syn om norsk overherredømme i dette polare arkipelet. Verdenskrigen kom selvsagt i veien for en konklusjon, der nettopp statsminister Gunnar Knudsen sto bak den polare ambisjonen, den samme Knudsen som stemte for dansk overherredømme på Østgrønland. Men han tenkte ikke på den etablerte monopolpolitikken til Danmark. Altså ingen fri næringsvirksomhet for alle interesserte slik han i sin tid måtte akseptere for Spitsbergen.

Utenrikskomiteens ambivalente standpunkt ble kjent i noen kretser, og Aalesund Skipperforening meddelte gjennom Fiskeridirektøren at norske fiskere hadde fisket og jaktet sel i Østgrønlandsområdet siden 1890-årene. Fridtjof Nansen skrev likevel til Fiskeridirektøren og uttalte at regjeringen

” [...vanskelig kan] sette sig imot at Danmark tilkjennes overhøyhetsretten over hele Grønland, uaktet om dette er gammelt norsk skatland,” men betonte klart at fra norsk side kunne ikke retten til uhindret å drive fangst på Grønlands østkyst oppgis.¹⁰³ Begrunnelsen var fordi norske fangstmenn hadde drevet denne aktiviteten før danskene hadde innfunnet seg i

¹⁰³ Riksarkivet, UD -arkiv, boks 5232,mappe 1, [sak 2.februar 1921].

området. Men danskene hevdet sin rett til handelsmonopol ifølge Kgl. Anordning av 1776 med denne bestemmelsens rett til avsperring for ikke klarerte fartøyer.

Dansk usikkerhet

Etter at Skipperforeningen hadde meddelt Fiskeridirektøren sin mening hadde den danske ambassadør Kruse rapportert til København om et møte med handelsministeren i Kristiania som kunne meddele at han til ambassadørens forbauselse ikke kjente til brevet fra Fiskeridirektøren om fangstforholdene på Grønlandskysten.¹⁰⁴ Derimot meddelte ambassadøren at handelsministeren hadde uttalt at saken om Danmarks overherredømme i Grønland var meddelt Stortingets Utenrikskomité der ”nationalistiske Kredse”, nemlig Johan Castberg og Hambro igjen hadde uttrykt innvendinger mot det danske ønsket, og at et svar fra regjeringen om dette kunne ta tid å nå København.

Det som likevel er interessant ved ambassadør Kruses rapport til København var hans spørsmål om presisering av Danmarks forhold til Grønland slik det ble uttrykt for de andre stormaktene på samme måte som instruksene fra det danske utenriksministeriet blant annet til ambassaden i Paris. Han kunne derfor ikke skjønne at Norge ikke kunne gjøre det samme. Den norske handelsministeren mente at Danmark måtte avfinne seg med en noe mindre vidtgående erklæring slik forholdet syntes å utvikle seg i Stortinget, altså i beste fall slik Ihlen kunne ha uttrykt seg. Det ambassadøren fant ved nærmere ettersyn i sine dokumenter, var jo nettopp at USA ikke positivt hadde erklært dansk overherredømme i Grønland, men ”will not object to,” altså nøyaktig det samme som Ihlen hadde uttrykt i norsk språkdrakt. De fire stormaktene hadde fått en henvendelse gjennom instruksene om ”not object to”, men hadde altså gitt et positivt tilsvarende til Danmark at ”we accept the suzerainty.” som derved hadde gitt Danmark gratispoeng. Ambassadør Kruse sluttet derfor av dette at Danmark anså en erklæring lik den amerikanske for tilstrekkelig, og at danskene tolket dette som en anerkjennelse av dansk overherredømme i Grønland. Men etter at verdenskrigen var slutt skulle amerikanerne komme til å presisere sin erklæring. Ambassadøren sluttet sin rapport med å be om ytterligere instruks fra København og ba om tillatelse til å foreslå for utenriksministeren i Kristiania til å skriftlig utforme en erklæring basert på den amerikanske ordlyden for å lette sakens gjennomførbarhet med en skriftlig bekreftelse på Ihlen's muntlige erklæring i 1919.

¹⁰⁴ DRA,UM-akter 1909-1945,H-8-44, 8.U.7a, brev av 25.mars 1921

Etter at Danmark hadde proklamert sitt overherredømme¹⁰⁵ i Grønland 10. mai 1921 sendte Udenrigsministeriet ut en generell notifikasjon om dette, også til USA. Dette resulterte i svar fra USA fra den amerikanske utenriksminister, Secretary of State, Charles Hughes som hadde overtatt etter Lansing. Uten dansk foranledning viste han til traktaten om Grønland fra 1916 og viste til Grønlands strategiske beliggenhet i forhold til USA og ga Danmark en mild trussel om at den amerikanske administrasjon ” would not be disposed to recognize the existance in a third gouvernement [in Greenland] ” dersom den danske regjering skulle ha interesse av å overlate noe område til andre land, men utøve ” the right of preemption to acquire the interest.” Her ser vi en klar antydning av amerikansk interessekonflikt trolig rettet mot Storbritannia som utartet seg.¹⁰⁶ Dette resulterte også i et brev fra den danske ambassadøren i USA til Udenrigsministeriet der han kommenterte brevet fra Hughes om å nekte en overdragelse av grønlandsk land til andre regjeringer var en antatt anvendelse av Monroedoktrinen. Dette ble selvsagt betraktet som en viktig meddelelse fra USA, og kunne også ha vært medvirkende til eller som et vikarierende argument for suverenitetsforhandlingene om Østgrønland som ikke fikk noen avklaring med Norge i 1923/1924.

Utenriksminister Ræstad (V) kontaktet sin partifelle, tidligere utenriksminister Ihlen. Ihlen benektet at han hadde gitt samtykke til at Norge ville akseptere dansk monopol som utelukket norske interesser i det området danskene ønsket suverenitet over.¹⁰⁷ Ræstad svarte skriftlig den danske ambassadør J.C.W. Kruse 20.juli 1921 at den nåværende, likesom den forrige regjering, i overensstemmelse med oppfatninger fra andre ansvarlige hold ikke kunne gå med på å anerkjenne en utvidelse av suvereniteten. Dette mente han ville innebære en innskrenkning av den norske hevd på næringsvirksomhet i østgrønlandske farvann.¹⁰⁸ Regjeringen var da inneforstått med uttalelsen fra Fiskeridirektøren på grunnlag av opplysninger fra Aalesund Skipperforening. Dette forholdet hadde trolig mer fasthet over seg enn den gryende nasjonalistiske tenkning i Utenrikskomiteen. Den norske regjeringen holdt likevel fast på at Ihlens erklæring ikke innebar noen forpliktelser for Norge.

Ambassadør Kruse sendte straks inn en ny rapport til Udenrigsministeriet at det norske svaret på suverenitet måtte vente til ” Efter ferien” som for øvrig skulle bli betraktet som lang. Kruse

¹⁰⁵ Ibid, brev av 9.juli 1921, nr. 230

¹⁰⁶ Ibid, brev av 3.august 1921

¹⁰⁷ Riksarkivet, UD -arkiv, boks 5232,mappe 1,

¹⁰⁸ Ibid.

mente at det var viktigst straks å få med monopolspørsmålet og ikke som i flere foreliggende utkast til erklæring bare var tatt hensyn til suverenitetsspørsmålet. Kruse skrev videre at:

Det forekommer mig imidlertid mærkeligt, at Monopolspørgsmaalet ikke skulde være kommet frem under Kammerherre Krag's samtaler med Udenrigsminister Ihlen. I hvert Fald maatte man jo forudsætte, at den norske Regering var vidende om det hærskende Monopolsystem, og at Ihlen hadde tatt et slikt Forbehold.¹⁰⁹

Den danske regjering ble usikre på hvordan de skulle tolke avslaget på en skriftlig erklæring fra Norge. Var det anlagt noen misforståelser mellom den tidligere danske ambassadør Krag og utenriksminister Ihlen. Dette måtte Udenrigsministeriet få brakt på det rene og de skrev til Krag som nå var ambassadør i Brussel. Alle bilag fra ambassadøren i Kristiania ble vedlagt til Krag og forklarte nødvendigheten av at den norske regjering erklærte Ihlens formulering skriftlig, noe de hadde vanskeligheter med å gjøre. Derfor bad Udenrigsministeriet om så fylldige opplysninger som mulig fra Krag om hva Ihlens svar egentlig gikk ut på og hvordan dette "rettelig" burde forstås. Et forsøk på å legge svaret i munnen på Krag understreket Ministeriet at det var med nødvendighet (eo ipso) viktig å fastslå at alle tidligere bestemmelser gjeldende for de andre koloniene også skulle gjelde for hele Grønland.¹¹⁰

Ambassadør Krag svarte at han bekreftet møte med Ihlen 14.juli 1919 og repliserte at "jeg har sikkert utført Ordren ved at oplæse Depechen for ham," altså instruksene fra København, og viste til sin rapport av 22.juli "hvor han "sikkert har villet" at Ihlen hadde fått meddelelsen med Udenrigsministeriets ordlyd og at hans svar nettopp var svar på disse ord og at Ihlen ikke tok noen forbehold av noe slag. Krag hadde oppfattet dette som et norsk "carte blanche" for Grønland på samme måte som Danmark ga Norge angående Spitsbergen. Krag avsluttet imidlertid med sakens kanskje overraskende hovedpoeng. I den mottatt bilagsmasse fra København fant Krag Ihlens svar til utenriksminister Ræstad om utvidelse av det danske monopolet i Grønland hvorpå han kommenterte: "er dette kun f.s.v. riktigt som dette Spørgsmaal aldeles ikke blev omtalt"

Krag forsvarte seg derfor med at det hadde vært mer korrekt, og som han kunne innrømme nå (i 1921), ikke hadde "taget noget Forbehold mod" at det utvidede området ble lagt under

¹⁰⁹ DRA, UM-akter 1909-1945,H-8-44, 8.U.7a, brev 22.juli 1921

¹¹⁰ DRA, UM-akter 1909-1945,H-8-44, 8.U.7a, brev 29.juli 1921

danske monopolbestemmelser. Dette svaret sparket jo i virkeligheten beina under den danske argumentasjonen om Ihlens erklæring. Det var derfor ikke underlig at dette svaret aldri ble lagt fram for norske myndigheter umiddelbart, eller kom fram under den fremtidige rettssaken i Haag. Dette satte saken i et helt nytt lys, slik det er argumentert ovenfor at Ihlen egentlig svarte på noe helt annet på grunn av dårlig formulering fra dansk hold.¹¹¹

Etter at kunngjøringen om dansk suverenitet var kunngjort 10-mai 1921 ble det utstedt en bekjentgjørelse til alminnelig kunnskap. Der ble det henvist til Kongelig Anordning av 1776 at alle handels-, misjons- og fangststasjoner på både vest- og østkysten var underlagt den danske styrelse av Grønland. Deretter fulgte detaljerte bestemmelser om hva utenverdenen kunne foreta seg, eller i størst mulig grad *ikke* kunne foreta seg i grønlandske farvann.¹¹²

Ved å studere Anordningen av 1776 som den nye bestemmelsen direkte viste til, fantes lite belegg i denne for at hele Grønland kunne innlemmes i de danske koloniene uten videre. Anordningen viste utelukkende til bestemmelser om de bebodde stedene med dansk koloniadministrasjon. Det vil i hovedsak si en handelsstasjon for innhenting av grønlandske produkter ledet av en kjøpmann. Den gang bestemmelsen ble skrevet var østkysten helt ukjent for dansk administrasjon, likeså nordre del av Grønland, og koloniadministrasjonen var den gang sikker på at Grønland var landfast med Amerika. Problemet med dansk grønlandspolitikk og koloniseringen var at det merkantilistiske handelsmonopolet i stor grad også styrte suverenitetsprinsippene. Begge disse styringsprinsipper ble for Grønland behandlet i *en* kongelig anordning.

Loven, eller Anordningen av 1776 lå derfor til grunn for den danske Grønlandspolitikk, nemlig ”konservering av Grønland” i en kongelig bestemmelse av merkantilistisk art. Årsaken til dette var å beskytte den grønlandske befolkning, eskimoene mot såkalt europeisk påvirkning og danskene hadde således opphøyet seg selv til å være grønlanderne ”barnepike” med den ene hånden og utbyttere med den andre. Den Kongelige Grønlandske Handel som ble opprettet i 1774 som et genuint merkantilistisk foretak tok seg nok av grønlanderne, men utelukkende til egen og statskassens fordel. Denne politikken ble holdt i hevd helt fram til

¹¹¹ Ibid, brev 26.august 1921

¹¹² Aktstykker vedr Grønland...førte forhandlinger, København 1923:34

1950, 160 år etter at alle andre privilegieforetak for lengst var nedlagt. Dette forholdet ble kritisert av danske Grønlandskjennere på 1920-1930 årene, men til liten nytte.¹¹³

Arnold Ræstad som hadde blitt utenriksminister i slutten av juni 1921 besvarte noten av 2. juli om kunngjøringen av suvereniteten i Grønland med et privatbrev til den danske ambassadøren. Der meddelte han at den norske regjering ikke ville ”anerkende en Udvidelse af dansk Suverænitet over Grønland som skulde medføre en tilsvarende Udvidelse af Monopolet til Skade for norske Interesser.”¹¹⁴ Ræstad skrev også i brevet at etter overveielser i regjeringen ville den etter ferien komme tilbake med en offisiell svarnote. Dette ble imidlertid ikke gjort før 2. november med samme innhold som hans omtalte brev. Noten ble offentliggjort som pressemelding til avisene uten den foreløpige store interesse for allmennheten.

Bare et par dager etter pressemeldingen fikk imidlertid utenriksdepartementet et nytt brev fra Aalesund Skipperforening der de meddelte at et dansk sjøfartsmeldingsblad hadde offentliggjort at det var innført sperring rundt hele Grønland og skip som nærmet seg dette farvannet ville bli oppbrakt med fare for konfiskering av fangst. Skipperforeningen klaget også i brevet på at norske skip som tidligere fritt hadde kunnet trekke til land når været hadde blitt for hardt, nå kunne risikere å bli arrestert av danskene ifølge de nye bestemmelsene som også gjaldt Østgrønland. Departementet svarte Skipperforeningen at den norske regjering ikke hadde inngått noen traktat eller på annen måte akseptert bekjentgjørelsen av 10. mai som det danske innenriksministeriet hadde kunngjort med henvisning til Anordningen i 1776.

Kunngjøringen gikk ut på at det var opprettet kolonier så vel på vest – som østkysten av Grønland som var innlemmet under den danske styrelse av Grønland med derpå følgende monopolbestemmelser. Bestemmelsene som dermed omfattet hele Grønland kunne ikke betraktes som bindende for norske skip som fangstet sel på Grønlands østkyst etter de norske betenkningene. Derimot måtte det forstås av brevet at bestemmelsene om seilingsforbud i nærheten av Grønlands vestkyst måtte bli betraktet som gyldige slik forholdet hadde vært fram til da,¹¹⁵ selv om dette også ble betraktet av norske fiskere og sjøfolk som sterkt hemmende i deres virksomhet

¹¹³ *Dansk Historie, bind 10*, Politikens Forlag, København 1964: 104/105.

¹¹⁴ Aktstykker vedr Grønland...førte forhandlinger, København 1923: 16

¹¹⁵ *Ibid*: 39

Samtidig som departementet korresponderte med Skipperforeningen kom et notat fra den norske ambassadøren i København med referat fra et møte i Udenrigsministeriet.¹¹⁶ Utenriksminister Harald Scavenius (V) hadde ifølge referatet uttrykt forundring og beklagelse over at den norske regjering hadde offentliggjort meningsforskjeller mellom de to land. Ministeren hadde uttalt at Danmarks søknad til andre makter om dansk suverenitet i hele Grønland egentlig ikke var nødvendig. Danmark mente å ha sine rettigheter grunnet på en lang og ubrutt besittelse av Grønland ved sivilt og vitenskapelig arbeid på hele iskontinentet. Dette var i og for seg korrekt, men på Østgrønland hadde det vært vitenskapelig undersøkelser fra flere land, og danske ekspedisjoner hadde også vært avhengig av norsk utstyr, mannskap og båter. Ministeriet mente for øvrig at bestemmelsene i forordningene fra 18.mars 1776 var tilstrekkelig hjemmel for dansk suverenitet over hele Grønland med den begrunnelse at ingen hadde protestert mot dette. Det var dog i beste fall bare inuitter som til denne tid hadde hatt tilhold på Østgrønland da farvannet ble betraktet som utilnærmelig med den tids båter.

Videre i samtalen hva forholdet til Norge angikk, hadde utenriksminister Scavenius uttrykt at Ihlens erklæring i 1919, hvis referat var arkivert i begge lands ministerier, var en tilstrekkelig erklæring. Den norske ambassadøren uttrykte likevel i sitt notat at det var besynderlig at oppgivelse av en hevdet rettighet skulle kunne bli avlyst med en muntlig uttalelse av denne karakter. Ihlen hadde jo senere forklart at han ved sin erklæring ikke hadde ment eller gitt uttrykk for å anerkjenne det danske handelsmonopolet i Østgrønland til fortrensel av den norske fangstaktiviteten i området. Det kom også fram i notatet til ambassadøren at han hadde forespurt hvorfor det hadde vært så viktig å få skriftlig bekreftelse på Ihlens erklæring da det i Ræstads brev av 20.juli 1921 også var antydnet at Norge ikke ubetinget ville bestride dansk suverenitet over hele Grønland.

Den norske regjeringen ville først og fremst avvise anerkjennelse av monopolets utvidelse, og samtidig hevde de nevnte fiske- og fangstrettighetene. Scavenius hadde imidlertid latt skinne igjennom at de hadde forventet en protest fra Norge slik at danskene allerede hadde forberedt instruksjoner til ambassadør Kruse i Kristiania om hvordan saken skulle forstås videre. Det viste seg imidlertid senere at grunnen til en forsering av dansk aktivitet for å få skriftlig aksept om Ihlen-erklæringen hadde sin bakgrunn i 200 års jubileet for Hans Egedes ilandstigning på

¹¹⁶ RA, UD-arkiv, boks 5232, mappe 1

Grønland i 1721. Dette skulle feires ved kong Christian X første og eneste reise til Grønland, og da mente danskene at alle formalia burde være i orden, noe som manglet fra norsk side da det ikke forelå noen skriftlig erkjennelse av Ih lens muntlige erklæring.¹¹⁷ I stedet hadde danskene sannsynligvis av mangel på tid vedtatt å bruke Ih lens klart ufullstendige og muntlige erklæring som et påskudd til å formalisere den manglende skriftlige bekreftelse fra Norge.

Dansk forsøk på oppklaring

Det var en lang og viktig note som ble overlevert til utenriksminister Ræstad 19. desember 1921 fra ambassadør Kruse der den danske regjeringen først og fremst ønsket å hevde sitt suverenitetskrav over Grønland, men også at Norge skulle kunne forsette sin næringsdrift uten tap begrunnet i danske regler. Den danske regjeringen uttalte først i noten at påberopelsen fra den norske regjeringen av norsk fangst- og fiskevirksomhet ved Grønland ikke kunne settes i relasjon med dansk suverenitet over hele Grønland som Danmark mente var etablert over svært lang tid, men mot monopolbestemmelsene. Danskene mente i noten at dansk suverenitet over Grønland ikke trengte noen ny anerkjennelse fra norsk side. Denne anerkjennelse ble fra dansk side påberopt for lengst å ha fått sitt uttrykk i en lang rekke internasjonale aktstykker og anordninger som var tilbrakt de interesserte stater, og som ikke hadde blitt utsatt for innsigelser. Regjeringen viste til fornyet bekreftelse fra en del land, deriblant Norge. Det ble her vist til Ih lens erklæring som ble meddelt uten å inneholde noen form for forbehold angående fiske og fangstrettigheter eller noen andre innvendinger. Den danske noten inneholdt også en uttalelse der det bl.a. var henvist til andre regjeringer om de danske politiske og økonomiske sider ved Grønland, og

Ved denne økonomiske Udstrækkelse sigtedes netop til en Udvidelse af de nævnte særlige Regler til at omfatte hele Grønland, omend det ogsaa her kun drejede sig om en fornyet Bekræftelse af den allerede bestaaende *Retstilstand*¹¹⁸ der forlængst havde fundet Udtryk i den danske Anordning af 18. Marts 1776 [...]¹¹⁹

Dette var likevel i strid med hva ambassadør Krag tidligere hadde sagt til utenriksminister Ih len i 1919 der det het ”at erholde samtlige interesserede Magters Anerkendelse af Danmarks Overhøjhed over hele Grønland og at man er sindet at fremføre dette Spørgsmaal samtidig for den paagældende Kommission. (Fredskommissjonen i Paris)”. Det var jo blant annet dette

¹¹⁷ Aktstykker vedr Grønland...førte forhandlinger, København 1923: 16.

¹¹⁸ Min kursivering

¹¹⁹ Aktstykker vedr Grønland...førte forhandlinger, København 1923: 40

utsagnet Ihlen hadde sagt seg enig i og ikke ville gjøre vanskeligheter med, kanskje som en motytelse mot at Danmark aksepterte norsk overherredømme på Spitsbergen. Når ambassadør Krag meldte tilbake i 1919, slik det sto i noten fra 19. desember 1921, var dette også klart i strid med ambassadør Kruses melding når: "Udenrigsminister Ihlen ikke tog noget Forbehold af nogen art, hverken med Hensyn til Monopol eller Fiskerirettigheter eller andet; var saadant sket, havde jeg naturligvis ogsaa berettet det i min Rapport." Spørsmålet var jo om Krag hadde omtalt eller i det minste antydte at erklæringen også gjaldt de danske økonomiske interesser på Grønland. Mye tyder på at dette ikke ble nevnt.¹²⁰ Den danske muntlige noten av juli 1919 til Ihlen omtalte i hovedsak spørsmålet rundt USA og de Vestindiske øyer og slutter med at

de Forenede Stater ikke vilde motsætte sig ("will not object to") at den danske regjering utvider sine politiske og økonomiske interesser til hele Grønland. – Den danske regjering stolte paa at den norske regjering ikke vilde gjøre vanskeligheter ved denne saks ordning". "Jeg svarte at saken skulle bli overveiet."¹²¹

Dette var ordrett hva den danske ambassadøren sa til Ihlen og som Ihlen besvarte under møte skrevet som referat. Den kjente erklæringen til Ihlen om at ingen vanskeligheter skulle tillegges ble skrevet på det samme referatarket en uke senere.¹²² Ihlens muntlige svar ga ikke noe bud om å akseptere at ikke-koloniserte områder i Grønland skulle underkastes monopolbestemmelser da dette spørsmålet ikke var tatt opp i denne muntlige notevekslingen.

Danskenes krav om og senere aksepterte erklæring fra USA som det ble referert til, kunne like gjerne dreid seg om den delen av Nordgrønland som amerikanske oppdagere hadde bereist, f. eks. ved Robert Peary. Dette området hadde danskene vært redde for at USA skulle annektere, sett i forhold til Monroedoktrinen fra 1823 om intervensjon av europeiske stater i amerikansk område. Den danske ambassadøren fikk likevel meddelt den norske utenriksministeren i 1919, var at Danmark ville betinge seg en overhøyhet på hele Grønland. Det var denne saken Ihlen og regjeringen egentlig aksepterte behandlingen av på Fredskongressen i Paris, men som aldri kom så langt. Slik den danske regjering uttrykte seg, hadde Ihlen liten grunn til å kommentere, enda mindre grunn til å legge inn forbehold om en bestemmelse som Danmark og USA hadde blitt enig om, og som danskene i enda større frimodighet forutsatte at den

¹²⁰ Ref side 42 i min oppgave.

¹²¹ RA: UD-boks 5232, Mappe II. [datert 14.7. Ih]

¹²² Ibid

norske regjeringen uten forbehold også skulle akseptere. Ihlens erklæring om å ikke lage vanskeligheter ble samme dag sendt til de andre norske legasjonene i Europa og USA slik at de var kjent med den erklærte norske politikk.¹²³

Den danske regjeringen fortsatte ved sin ambassadør i noten av 19. desember 1921 å si rett ut at ”Det er givet, at Udenrigsminister Ihlen ikke tog noget Forbehold af nogen Art[...]og] at det er mig ufattelig, at den nuværende norske Regjering [...] nettop vil gøre Vanskeligheter stikk imod den af den daværende Udenrigsminister afgivne uforbeholdne Erklæring.”¹²⁴ Dette syntes ut fra den muntlige noten til Krag i 1919 å være en dristig forutsetning. Det syntes som ambassadør Krag ikke fikk fremsagt innholdet i den generelle instruks fra det danske utenriksministeriet, bl.a. sendt til den danske ambassade i Paris i sin muntlige note. Der sto det i innledningen at: ” Handel og Skibsfart paa Grønland er et statsmonopol som først i andre Række tager Hensyn til det økonomiske Udbytte, og Administrationens Bestræbelser gaar først og fremst ud paa at Tage Hensyn til Eskimoenes vel [...]”¹²⁵ Lenger ut i noten til Paris sto det at med hensyn til danske følelser, og i eskimoenes interesse var det ønskelig med dansk overhøyhet over hele Grønland for å tilstrebe deres omsorg. Det danske utenriksministeriet var altså ikke klar over at deres ambassadør i Kristiania var så opptatt av høyhetsretten at han rett og slett glemte å si noe om utvidelsen av monopolet. Følgelig hadde utenriksminister Ihlen ingen grunn til å protestere eller ta forbehold for en meddelelse som hans regjering sa seg enig i, hvorfor regjeringen heller ikke ville legge noen vanskeligheter til grunn i sitt svar, altså at saken skulle tas opp med Spesialkommissjonen for Spitsbergen..

I samme noten sier ambassadøren likevel

at norske Undersaattter maatte have drevet Fangst eller Fiskeri ved Grønland og tilmed paa Steder, hvor dette efter de hidtidige Regler slet ikke var forbudt, er paa ingen Maade i Strid med Danmarks Suverænitet over Grønland¹²⁶

Danskene hadde vært eksplisitt klar over at inntil 1916 hadde ikke Danmark hatt overhøyhet over andre deler av Grønland enn i de etablerte bosetninger, selv om to kolonier var etablert etter 1776, nemlig en i Nordvestgrønland og en i Østgrønland. Det var mangelen på suverenitet over det ytterligere ubebodde område som var grunnlaget for USA-erklæringen.

¹²³ RA: UD-boks 5232, mappe II.

¹²⁴ Aktstykker vedr Grønland...førte forhandlinger, København 1923: 39ff.

¹²⁵ RA: UD-boks 5232, Mappe II.

¹²⁶ Aktstykker vedr Grønland...førte forhandlinger, København 1923: 40

Selv om danskene prøvde å få sin suverenitetsrett tuftet på sin tolkning, la de likevel vekt på å bevare det gode forhold mellom Danmark og Norge. De tilbød også erstatningsordninger for tap som følge av monopolbestemmelsene og ba i denne sammenheng om så nøyaktige næringsoppgaver som mulig. Ambassadøren avsluttet noten med å si at Danmark vil nedsette en sakkyndig gruppe for å vurdere de norske kravene for å oppnå en tilfredsstillende ordning.

En vurdering av dette må etter mitt syn være at Danmark svært gjerne så at Norge ubetinget aksepterte dansk overherredømme over Grønland mot at monopolbestemmelsene og fiske- og fangstrettighetene ble gjort til gjenstand for drøftinger som det diplomatisk utvetydig blir uttalt at Norge ikke skulle komme dårlig ut av.

De næringsmessige interesser og monopolet

I 19. desembernoten hadde danskene ytterligere etablert et argument for å vedlikeholde monopolet og avsperringen av Grønland slik som bekjentgjort i melding av 10. mai 1921. Det var påstanden om vern av dyre- og fiskebestanden da utnyttelsen av disse ressurser ”der kan medføre en varig Forringelse deraf.” i tillegg til at det skulle ”opretholdes [Handelsforbud] i den indfødte Befolknings Interesse, og som normalt medfører et ikke ubetydelig Underskud for den danske Statskasse.” Dette argumentet høres noe underlig ut og må vel trolig bli å betrakte som selvmotsigende, for i samme setning å fortelle at i det området Norge viste sin interesse, hadde det ikke vært grønlendere, og bare sporadisk, på over 100 år. Dette hadde den norske arkeologen Søren Richter med sin ekspedisjon i 1929-1931 også konstatert og la det til grunn i sin senere magistergradsavhandling.¹²⁷ Richter var for øvrig den eneste som fram til 1933 hadde drevet humanistisk forskning i Østgrønland blant tallrike realfaglige forskere og ekspedisjoner. Danskene fant altså at innføring av de nye reglene ikke ville ha noen praktisk betydning da nordmennene ikke kunne drive handel med ikke-nærværende grønlendere, men understreket kravet om fredning. Dette skulle likevel ikke hindre at personer eller ”Interessentskaber,” danske eller utenlandske, kunne oppnå jakt- og fiskekonsesjoner på særlige vilkår slik det kom fram i noten. Dette hadde danskene også avgitt konsesjoner til for en brite på 1860-tallet med forutsetning at Østgrønland var dansk kolonialt område. Denne konsesjonen ble likevel annullert senere på grunn av uenigheter blant

¹²⁷ Den norske regjeringens motinnlegg (for Haag-domstolen i 1932, første del, Oslo 1932: 93

britene.¹²⁸ Men danskene hadde prøvd å disponere områder som folkerettslige ikke var danske.

Den danske regjering tok likevel forbehold om å stå ansvarlig for tapte inntekter slik en fredning kunne fortone seg, men ville likevel av ”Billighedshensyn” råde bot for tap ved å gi erstatning i særlige tilfeller. Denne spesielle konsesjon til Norge ble det ikke lagt skjul på var for å opprettholde ” den allerstørste Vægt paa at bevare og fremme det bestaaende gode Forhold mellem Danmark og Norge.”¹²⁹

Denne lange og delvis motstridende noten, men med en viss imøtekommende holdning til norske fiskere og fangstmenn, skulle framføre en større Stortingsproposisjon i Norge slik den danske regjering i realiteten ba om. Dette skulle bli opptakten til en ren nasjonalistisk holdning om det norske forbehold mot Danmarks suverenitet over Grønland. Norge hadde på dette tidspunktet løst seg fra det venstrenasjonalistiske og etter hvert konsoliderte samfunn det var før 1914. Fra 1920-årene hadde denne konsolideringen sluppet taket fordi venstrebevegelsens politiske og hegemoni hadde mistet sin kraft, men til en viss grad ført videre av Johan L. Mowinckel(V).¹³⁰ Norsk politikk fikk en dreining mer lik europeisk nasjonalisme allerede synliggjort i Tyskland fra 1890-årene.¹³¹

Denne holdningen kom også fram etter at den norske regjering sendte ut pressemeldingen i november 1921, og som den danske utenriksministeren beklaget var sendt ut. I denne pressemeldingen ble det fremhevet at den norske regjering ikke hadde anerkjent og heller ikke ønsket å anerkjenne en utvidelse av dansk suverenitet i Grønland. Dette ble antatt å ville medføre en tilsvarende utvidelse av det danske monopolet til fortrenghet for norsk næringsdrift i de østgrønlandske farvann.¹³² Senere, da Stortinget vedtok å sende en forhandlingsdelegasjon for å drøfte Grønlandssaken med Danmark fikk Stortinget støtte av over 500 skriftlige resolusjoner fra hele landet av nasjonalkonservativ art som ønsket et norsk Grønland.

¹²⁸ Aktstykker vedr Grønland...førte forhandlinger, København 1923: 30/32.

¹²⁹ Aktstykker vedr Grønland...førte forhandlinger, København 1923: 40.

¹³⁰ Odd-Bjørn Fure, *Mellomkrigstid 1920-1940*, Oslo 1996: 25ff.

¹³¹ *Ibid*: 25.

¹³² RA, UD-boks 5232,mappe II.

Den offentlige debatt

Etter at den norske pressemeldingen av november 1921 ble sendt ut, ble også danske aviser gjort kjent med saken som hittil bare var behandlet i regjeringkretser. Folketingsmedlemmer ble intervjuet og det kom tydelig fram i den danske finanslovdebatten at den pågående sak med Norge om det grønlandske høyhetsspørsmål ikke egnet seg til misstemning mellom de to land. Den norskvennlige folketingsmann Ove Rode(RV) ba derfor utenriksministeren om en fremstilling av saken i Folketinget. Hele saken syntes å ha kommet overraskende på den danske pressen og hovedavisene uttrykte nok en noe irritert tone overfor Norge, men senere, før Østgrønlandstraktaten ble undertegnet, tok avisene en noe mer forsonlig holdning. Avisene hevdet ganske enstemmig dansk suverenitet over hele Grønland, men også med villighet til en berettiget beskyttelse av norsk fangst og fiske på Østgrønland i form av en lettelse på monopolbestemmelsene.¹³³

Utenriksminister Harald Scavenius tok imot oppfordringen fra Ove Rode og redegjorde for sin oppfatning av Grønlandssaken i forhold til Norge. Rode hadde som innenriksminister fem år tidligere, foreslått å få amerikanerne til å erklære dansk suverenitet over hele Grønland. Scavenius fortsatte med at

når man fra ansvarlig norsk side kommer til den anskuelse at den påbegynte polemikk de to land imellem har vart lenge nok, vil tidspunktet forhåpentligvis være kommet til fra norsk side å tilstille os et forslag om hvorledes Norge kan tenke sig at dets interesser kan beskyttes under de bestående forhold [...]. Så lenge jeg er dansk utenriksminister vil talen om nordisk samarbeid ikke være mundsveir som derav følger også at jeg ikke vil være med til å fortsette eller utdype en polemikk, der kun spiller tid og hindrer påbegynnelse av en saglig og fornuftig tankeutveksling.¹³⁴

Slik ble det referert fra Folketinget av den norske ambassaden og viste underforstått til den danske noten 19.desember til utenriksdepartementet i Kristiania, og bekreftet at utspill måtte komme fra Norge enten som et forhandlingsalternativ, eller helst som en suverenitets-erklæring med de lettelser Danmark kunne tilby som lovet. Utenriksministeren uttalte ganske klart at det gode naboskap skulle opprettholdes; fremdeles tolket som en ny-skandinavisme, må det antas.

¹³³ RA, UD-boks 5232, mappe II, fra NorLeg 9.11.1921, sak 705

¹³⁴ RA, UD-boks 5232, mappe II, fra NorLeg, 12.11.1921

Utenriksministeren presiserte senere overfor den norske ambassadøren at han personlig skulle prøve å få avsluttet pressediskusjonene da han ikke kunne se noen fordeler i disse, verken for Danmark eller Norge. Fra dansk side var jo saken best tjent med en diplomatisk diskresjon slik saken tidligere hadde blitt behandlet. Men han hadde nok ikke helt tatt innover seg at *en* ting var å døyve den danske pressen, noe ganske annet var at avisene i Norge syntes å ha kommet over en god sak som krevde en betydelig aktivitet, noe som også skulle vise seg senere. Den danske pressen lot seg heller ikke stanse. Blant årsakene til dette var at den konservative folketingsmannen grev Bent Holsten mente at utenriksministeren hadde vært altfor ettergivende overfor Norge, og forlangte hardere grep som han fikk de konservative avisene til å slå stort opp.

Dog kritiserte Bent Holsten Utenriksministeriet i sin tale i Folketinget at Danmark hadde utlyst dansk overhøyhet i Grønland uten at Norge hadde fått anledning til skriftlig gjensvar på spørsmålet som følgelig hadde skapt bitterhet og misstemning mellom de to land. På den annen side kritiserte han Norge for ikke å anerkjenne Danmark suverenitet i hele Grønland selv om dette innebar at det danske monopol ville ”flytte med.” Holsten pekte på og kritiserte at det fra dansk side skulle anerkjennes etablering av norsk næringsvirksomhet, særlig fiske og fangst, og kanskje ytterligere virksomhet utover det nordmennene hittil ubestridt hadde utøvet i grønlandske farvann, og ikke bare i sjøterritoriet. Han mente at dette i virkeligheten kunne bli et meget vidtgående krav som folkerettslig ble kalt en positiv servitutt.

Holsten viste til en artikkel i det norske ”Dagbladet” der han kunne sitere at ” det norske Udenrigsministerium har anmodet Handelsministeriet om at faa et Møde i stand mellem de Norske som har interesser paa Grønland, for at bringe[...] disse Interesser nærmere paa det rene.” Holsten ville med dette påvise at en lemfeldig holdning til Norge ville få store og ubehagelige følger for Danmark. Han mente det var den danske regjeringens sak å gripe inn med avvisning av nordmennene, og senere eventuelt innrømme enkelte lettelser. Det Holsten egentlig var redd for var trolig at ved å gi konsesjoner til Norge, ville andre stater også bli fristet til å kreve det samme. Han skulle få rett i dette. I sitt innlegg avdekket Holsten også sin holdning med å si at det danskene møysommelig hadde forhandlet seg til med USA under salget av de vestindiske øyene, og som Danmark hadde satt sin ære i, var dog å kunne herske over deres eneste gjenværende koloni med å hevde Danmarks høyhetsrett ”uindskrænket og ubegrænset” over Grønland. Den konservative Bent Holsten talte her om en sterk og tradisjonell imperialisme, uten å nevne de konsesjoner regjeringen måtte innrømme

grønlanderne og naturvernet.¹³⁵ Da hjalp det ikke om Ove Rode snakket vel for sine norske frender i Folketinget.

Det ble, imidlertid, referert i norske aviser at den liberale danske avisen "Politiken" slo opp at norsk protest ikke kunne hindre dansk suverenitet i Grønland. Men avisen hevdet også at det legitime fiske ville kunne finne sted under dansk herredømme. Avisens betraktninger munnet ut i at ingen dansker ønsket å trå nordmennene for nær og at den norske befolkning kunne være beroliget for dette. Den danske regjering ønsket derimot å befestе sin politikk i Grønland med å arbeide til gagn for de innfødte og fremme av den felles etniske kultur, slik det ble skrevet i "Politiken".¹³⁶

Den tyske avisen Frankfurter Zeitung ble sitert i norske aviser og ga uttrykk for en langt sterkere kritikk overfor Danmark. Tyskerne mente å ha blitt bebudet at Grønland skulle ble åpnet for alminnelig kommunikasjon i forbindelse med koloniens 200-årsjubileum, men konstaterte at alt ble ved det gamle. Om grønlanderne ble det sagt at de ikke var modne for de europeiske kulturer, men "en skulle tro at danskene hadde lyktes med dette etter 200 år." Frankfurter Zeitung mente videre at danskene hadde dannet et livegenskap i Grønland ved at de selv gjorde krav på å kjøpe inn de grønlandske varer selv, og fortsetter avisen, ingen fikk adgang uten visum av "statsøkonomiske grunner." Avisen mente videre at "i vår tid" var det viktig å kreve i alle kulturfolks interesse at handelssamkvemmet med Grønland var åpent og fritt.¹³⁷ Danmark sto dermed mellom dobbelt ild, selv om den tyske avisen nok var av langt kraftigere kaliber enn en rekke norske bygdeblader. Men danskene sto stadig imot skytset fra begge sider.

Stormaktene tolker sine svar

Utenriksminister Ræstad hadde et møte med den britiske ambassadør Finley i Kristiania etter en mottatt rapport fra København hvor samtalen også hadde kommet inn på Grønland. Finley fortalte at han ikke kunne finne noen meddelelse om at Storbritannia hadde anerkjent Danmarks suverenitetsutvidelse ved sin ambassade og spurte om hvem andre enn Norge som var interessert i saken, og forhørte seg videre om Grønland tidligere hadde tilhørt Norge. Ræstad svarte at Grønland hadde vært en del av nordmenns fangstområde som hadde strukket

¹³⁵ Bent Holsten: *Østgrønland og dansk statskunst*, Eget forlag, Hellerup 1931: 6-11.

¹³⁶ RA, UD-boks 8203, presseklipp, *Søndmørsposten* 9.11.1921

¹³⁷ *Ibid*, *Den 17.mai* 7.11.1921

seg fra Kvitsjøen i øst til grønlandske farvann i vest siden middelalderen, men at Grønland etter 1814 hadde forblitt ved Danmark. Finley spurte om Norge ville holde en ”open door-policy” dersom landet oppnådde noen rettigheter i Grønland. Ræstad svarte bekræftende på dette fordi Norge ikke ønsket noen særstilling. Ræstad bekræftet som den tredje påfølgende utenriksminister overfor Finley at Norge ikke hadde noe å utsette på at Danmark fikk den formelle suverenitet i hele Grønland, men var ubetinget interessert i å opprettholde sine fiske- og fangstrettigheter i området. Ved Finley’s spørsmål hadde Ræstad muligens håpet på en viss moralsk støtte fra Storbritannia, men britene forlangte følgelig de samme rettigheter av Danmark som Norge etter den kommende Østgrønlandstraktaten, og ga heller ingen støtte ved den senere folkerettssak i Haag.¹³⁸

Etter at utenriksminister Ræstad hadde snakket med den britiske ambassadøren, ble det foretatt en forespørsel til det franske utenriksministerium om hvordan de hadde tolket den danske forespørsel i 1920 om ”politisk og økonomisk interesse.” Ambassadør Wedel Jarlsberg refererte da til direktøren i ministeriet at de hadde akseptert dansk suverenitet, men ville *aldri* ha anerkjent et dansk krav om monopol i Grønland og kunne heller ikke skjønne at USA hadde akseptert dette som ”forlangte åpne dører over alt”¹³⁹

Etter at Norge hadde undersøkt hva de andre signatarmaktene hadde svart på danskernes ”Grønlandsinteresser” i 1920, fikk den norske ambassadøren i København ordre fra Kristiania om å konfrontere den danske utenriksministeren om maktenes tolkning av henvendelsen, og hvordan danskene hadde brukt dette. Særlig ble det forespurt om det danske utenriksministerium noen gang hadde besvart brevet fra Foreign Office i London,¹⁴⁰ om henvendelsen ble akseptert eller avvist slik denne var formulert. Ambassadøren refererte til utenriksdepartementet om sin uttalelse til den danske utenriksministeren at ” den forbeholdne maate, hvorpaa Danmark i det hele tat hadde gaat frem med sine tidlige henvendelser til Norge i denne sak, ikke hadde kunnet gjøre noget godt indtryk” Utenriksminister Scavenius nektet å besvare om de hadde godtatt eller avvist det britiske forbehold med begrunnelse at dette var totalt uten interesse for Norge. Imidlertid var Scavenius villig til å drøfte realitetene om de norske fiske- og fangstinteressene som han allerede hadde akseptert i noten av 19.

¹³⁸ RA,UD-boks 5232, mappe II, jnr 27839 17.11.21

¹³⁹ RA, UD-boks 5233, mappe II

¹⁴⁰ ref.side 16-18 i min oppgave.

desember året før. Men å diskutere Norges historiske eller andre teoretiske problemstillinger ønsket han ikke å innlate seg på.¹⁴¹

Det gikk lang tid før den danske note av 19. desember 1921 skulle bli besvart. Den danske ambassadøren tillot seg så sent som 2. oktober året etter å minne om et svar, samtidig som han stilte seg undrende til at Norge allerede hadde plassert en kysttelegrafstasjon på Østgrønlandskysten for værmeldingstjeneste, og kunne således ikke erkjenne dette for berettiget uten at desember-noten hadde blitt besvart. Årsaken til at denne radiomasten var plassert akkurat i Myggbukta på Østgrønland var sannsynligvis av meteorologiske grunner, men plasseringen kunne også ha blitt etablert av strategiske årsaker. På Spitsbergen var anlegg av trådløs radio, telegraf og posttjeneste samt en aktiv form for vitenskapelig arbeid en del av fornorskings-proseduren. Polarforskeren Adolf Hoel mente dette kunne være en vei å gå langsetter for å vinne hevd., slik det hadde blitt forsøkt i 1910-årene og framover på Spitsbergen, men riktignok ble det aldri etablert posttjeneste på Østgrønland slik det ble på Spitsbergen.¹⁴² Offentlig posttjeneste ble det for øvrig aldri opprettet på Grønland før den amerikanske okkupasjonen i forbindelse med 2. Verdenskrig. Før det hadde all kommunikasjon med omverdenen gått gjennom KGH i København på privatrettslig grunnlag.¹⁴³

Den danske ambassadøren i Kristiania uttalte at den norske regjering i likhet med hans egen ønsket mest mulig ro om Grønlandsspørsmålet og derfor var det ønskelig med den norske regjeringens snarlige standpunkt i saken som da hadde trukket langt ut i tid. Han tilføyde også i noten at det var sett med tilfredshet i Danmark at den norske utenriksministeren offentlig hadde gått ut med at Grønlandsspørsmålet måtte løses i ” Venskab og Forstaaelse.” Dette framtvang et håp om at den norske regjering erkjente berettigelsen av de danske synspunkter vedrørende Grønland, også når det gjaldt den allerede provisorisk anlagte telegrafstasjon.¹⁴⁴

Den nyutnevnte utenriksminister Mowinckel (V) unnskyldte det sene svaret på noten av 19. desember med at Grønlandssaken som var begrunnet i de historiske og norske næringsinteresser, hadde fått Stortingets konstitusjonskomité's årvåkenhet med å få saken

¹⁴¹ RA, UD-boks 5233, mappe II

¹⁴² Frode Skarstein, *Adolf Hoel, den glemte polarpioneren*, 2008: 69/70

¹⁴³ Generell filatelistisk kunnskap gjennom kataloger og tidsskrifter.

¹⁴⁴ Aktstykker vedr Grønland...førte forhandlinger, København 1923: 44.

utredet i en innstilling til Stortinget.¹⁴⁵ Utenriksministeren ventet den ferdige Stortingsproposisjon i januar 1923. Mowinckel kom allerede i sin svarnote inn på at danskenes indignasjon for værstasjonen ikke ville møte bifall fra Norge. Uten å foregripe de forestående forhandlinger mellom Danmark og Norge i Grønlandssaken, mente utenriksministeren, at intet var endret i norske borgeres håndfaste og ikke tidligere bestridte frie virksomhet i dette området.¹⁴⁶

Den danske ambassade i Kristiania sendte en mild protest med henvisning til plasseringen av vær- og telegrafstasjonen. Denne installasjonen ble fra dansk side sett på som et egnet skritt til å endre det fram til nå lagte grunnlag for de kommende forhandlinger. Ambassaden hadde dog med tilfredshet kunnet fastslå at den norske regjering ikke ytterligere ville foregripe forhandlingene, og at videre skritt ikke ville bli foretatt fra norsk side med et ønske om en tilfredsstillende avslutning av disse med tilslutning fra det norske Storting.¹⁴⁷

Direkte forhandlinger konstitueres

Etter notevekslingen om den norske radiostasjonen i påvente av konstitusjonskomiteens innstilling til Stortinget ble det utvekslet ytterligere noter i begynnelsen av 1923. Innstillingen tok tydeligvis tid, og i mellomtiden ble et nytt lovforslag fremmet i Folketinget der Grønland skulle bli delt opp i fire landsdelsadministrasjoner, hvorav et for Østgrønland. Dette protesterte Norge på, men protesten ble tilbakevist med henvisning til lovens § 45 der "[...]Østgrønland administreres efter [...] nærmere Bestemmelser," med forsvar om at denne bestemmelsen ble medtatt nettopp for å kunne imøtekomme de norske næringsinteresser i området. Den norske ambassadøren i København argumenterte like fullt at den norske regjering ikke ville anerkjenne denne utviklingen fra dansk side. Regjeringen i Kristiania mente at dette spørsmålet var en del av forhandlingsprosessen i forbindelse med at Norge var det eneste land som hadde reelle interesser å ivareta.¹⁴⁸ Den danske utenriksminister C. M. Cold (V) avviste igjen de norske protestene og henviste til at Norge ennå ikke hadde besvart danskenes invitasjon av 19. desember 1921, og gjorde oppmerksom på at de seneste norske synspunktene kunne gjøre uønskede vanskeligheter, og viste selvsagt til Ih lens erklæring av

¹⁴⁵ Etter hemmelige møter med utenriksministeren og innstilling nr. S. LXVI avgitt 3.juli 1923

¹⁴⁶ Aktstykker vedr Grønland...førte forhandlinger, København 1923: 45/46

¹⁴⁷ Ibid: 45-46.

¹⁴⁸ Ibid: 47-49

1919.¹⁴⁹ Dette utviklet seg til ytterligere noter og det diplomatiske munnhuggeri mellom ambassadøren og den danske utenriksministeren vedvarte inntil juli 1923. Da meddelte den gjenutnevnte utenriksminister Michelet seg til den danske ambassadøren i Kristiania at konstitusjonskomiteen hadde avsluttet sitt arbeid og fremlagt innstilling til Stortinget med sin anbefaling der

Regjeringen anmodes om at indbyde den danske regjering til forhandlinger paa frit grunnlag om Grønlandsspørgsmaalet ved særskilt opnævnte forhandlere fra begge lande.

De norske forhandlere opnævnes av regjeringen.

Resultatet av forhandlingerne forelægges Stortinget.¹⁵⁰

Michelet fant dog å understreke overfor den danske ambassadør at det var en forutsetning ved igangsettelsen av slike forhandlinger ” der intet var præjudisert og intet opgitt eller forspilt” for noen av landene, og at begge måtte stå fritt dersom forhandlingene skulle bryte sammen. Den norske utenriksministeren kom med flere advarsler som munnet ut i at både Danmark og Norge måtte avstå fra enhver foranstaltning som kunne foregripe noe overfor den annen part da komiteens innstilling ble overlevert til ambassadøren. Det var ingen uoverensstemmelser om at forhandlingene kunne starte i København.¹⁵¹ Ambassadøren svarte noen dager senere på noten og unnlot ikke å streife inn på danske krav ennå engang, men avsluttet noten med å ta imot oppfordringen om forhandlinger på fritt grunnlag. Han delte den norske oppfattelsen om at det ville være beklagelig dersom ” to saa nær til hindanden knyttede Folk ikke gjennom indbyrdes Forhandlinger skulle kunne komme overens.”¹⁵²

Det skulle likevel vise seg å ikke bli så enkelt for den danske regjering å gjennomføre og få gehør for sine synspunkter på avtalen når en i ettertid skulle se de skarpe protestene som kom i Danmark, både innen den politiske arena så vel som i dansk presse. Norge på sin side skulle dog få et visst gjennomslag angående det næringslivsmessige forhold på Østgrønland. Partene hadde allerede på forhånd gitt antydning om at de var blitt enige om å være uenige. Var det tilstrekkelig for norske interesser?

¹⁴⁹ Ibid: 49-52

¹⁵⁰ Ibid: 53.

¹⁵¹ Ibid: 54.

¹⁵² Ibid: 55.

Oppsummering

Etter at de andre maktene hadde mottatt og akseptert Danmarks henvendelse om politisk og økonomisk interesse i Grønland, fikk også Norge en lignende henvendelse. Denne besto imidlertid bare i å bekrefte skriftlig den muntlige noten til Ihlen i 1919. Regjeringen fikk aksept av utenrikskomiteen til å akseptere dansk suverenitet over Grønland.

Det ble videre fastslått at norske fiskere og fangsmenn hadde opparbeidet rettigheter på Østgrønland over mange år som derfor kunne risikere å bli utestengt av de revitaliserte monopolbestemmelsene fra 1921. Danmark proklamerte overhøyhet, men utenriksminister Ræstad offentliggjorde sin protest mot dette.

Den danske utenriksminister beklaget det norske utspillet og mente at overhøyheten var internasjonalt avklart, også av Norge. Utenriksministeren lot det imidlertid skinne igjennom at dersom en norsk protest skulle innfinne seg, lå et svar klart for et slikt tilfelle. Det kom også fram at den forserte suverenitetsforandringen skyldtes kongens reise til Grønland.

Danskene overleverte en lang note til Ræstad i desember 1921. Notene argumenterte for dansk suverenitet over hele Grønland samt danskernes fortolkning av Ihlens erklæring. Den danske utenriksministeren understreket den bestående "Retstilstand" fra 1776 som for øvrig skulle bli en viktig term i den kommende rettssak i 1932.

For å opprettholde monopolet i Grønland fant danske myndigheter å etablere et miljøperspektiv på Østgrønland da det ikke fantes grunnlag for handel med eskimoene som et argument mot ulovlig landgang. På den annen side var danskene villig til å innrømme særvilkår for nordmenn.

Etter at det ble sendt ut en norsk pressemelding om Grønland, kom saken opp i Folketinget etter krav fra Ove Rode. Dette førte til en offentlig debatt i dansk presse der også tysk presse meldte seg på og kritiserte Danmark for monopolbestemmelsene.

Danskene etterlyste svar på sin note av desember 1921, men blir informert at Stortinget ville bli orientert om saken og en proposisjon var beregnet ferdig i 1923. Realiteten av Stortingsbehandlingen var opprettelse av en felles dansk-norsk kommisjon som skulle behandle forholdet mellom de to landene i forhold til Østgrønland.

Den store politiske debatten om Østgrønlandssaken kom i forbindelse med Østgrønlandstraktaten som etter lang tids forsinkelse endelig ble vedtatt. Denne prosessen vil jeg behandle i neste kapitel.

Østgrønlandstraktaten 1923-1924

Jeg vil gjennom denne kapitelanalysen prøve å vise hvor viktig kampen om Østgrønlandstraktaten i tiden 1923-1924 var om den omstridte delen av Grønland, og Danmarks hevd på sin suverenitet. I forhold til det norske kravet om ingenmannsland, vil følgende være et viktig kapittel i min behandling av stoffet om den danske suverenitetsintensjonen. Det som fulgte fram til 1930 årene var framtvet av overenskomsten med uheldige virkninger av en uklar traktat. Jeg vil forsøke å finne dokumentasjon på at Danmark ikke la fram alle relevante data i drøftelsene om traktaten som kunne underbygge Norges påstand at Østgrønland virkelig var et ingenmannsland utover den danske kolonien Angmagssalik som var anlagt der på slutten av 1800-tallet.

Etter at den danske regjering hadde ventet i lang tid på svarnote om sitt tilbud på lettelse i Østgrønland etter forespørsel fra Norge, ble det fremlagt alternativer til forhandling om suverenitet over området. Jeg vil i dette kapitlet behandle og analysere de alternativene som Norge la fram, men som likevel ikke ble akseptert av Danmark som forhandlingsgrunnlag. Forhandlingsklimaet måtte fornyes helt og det ble enighet til slutt om en ny bruks- og nytteoverenskomst som ga Norge tilgang til Østgrønland uten å komme i konflikt med de etablerte monopol - og avsperringsbestemmelsene. Danmark aksepterte denne løsningen for å opprettholde det gode forhold mellom de to land, men det skapte splid innad i landet. Norge sa seg fornøyd med det oppnådde resultat etter de nye prinsippene om å utelate det egentlige problemet, nemlig suverenitetskravene til hver av partene.

Blant Stortingets parlamentarikere var reaksjonene overveiende positive, og bare et lite mindretall var imot den fremforhandlede traktaten. Traktatteksten ble hovedsakelig akseptert i Danmark fordi den ikke inneholdt flere konsesjoner til Norge med henblikk på den ”gamle” historien under Norgesveldet i senmiddelalderen, og Danmarks ”tyveri” i 1814 da Norge mistet Grønland, Island og Færøyene. Det danske Venstre og Sosialdemokratiet sto sammen om en positiv løsning med Norge, mens Radikale Venstre og Det Konservative Folkepartiet var imot å ratifisere en traktat med Norge der suvereniteten ikke kom fram til Danmarks fordel. I Danmark var opposisjonen mot overenskomsten i stor grad basert på at den undergravde dansk påstand om suverenitet i Østgrønland. Utdfordringen var om Danmark egentlig kunne påberope seg suverenitet så lenge Norge ikke undertegnet og var enig i dette forholdet.

Danmark hadde heller ikke gjennomført noen okkupasjon av Østgrønland som kunne hevdes å være folkerettslig, derfor måtte Danmark ha erklæringer fra samtlige land med noen grad av interesse i området. Det fikk de ikke av Norge. Dette utviklet seg til hissig avispolemikk både i Danmark og Norge i forbindelse traktaten mellom de to land. Jurister tok også del i debatten, og den norske folkerettslærde Frede Castberg foretok en grundig vurdering av de juridiske sider ved overenskomsten. Overenskomsten ble tross motstand fra begge land ratifisert av de danske og norske parlamenter sommeren 1924 etter at den var behandlet flere ganger i Danmark.

En overenskomst legges til grunn

Den 3. juli 1923 ble etter lang tids forarbeid av innstillingen om Grønlandsforhandlingene med Danmark forelagt Stortinget fra konstitusjonskomiteen til behandling. Etter beslutningen ble innstillingen også overlevert til den danske ambassadør i Kristiania. Nok en gang ble det anmodet om dansk bekreftelse på å starte forhandlinger om Østgrønland. Den parlamentariske utredningen skulle legges til grunn som et svar på den danske note av 19. desember 1921. I denne noten besvarte Danmark den opprinnelige norske forespørsel om forhandlinger angående de danske avsperrings- og monopolbestemmelsene av Østgrønland. Svaret hadde den norske regjeringen forsinket nærmere halvannet år i påvente av komitéinnstillingen og Stortingets behandling. Sammen med denne innstillingen ble det også overlevert en note til den danske regjering der regjeringen på Stortingets vegne anmodet om at forhandlinger måtte bli iverksatt på fritt grunnlag. Dette innebar ifølge noten at inntil forhandlingene kom i gang skulle det ikke opptas noen meningsutvekslinger mellom de to regjeringene angående Grønland.

For øvrig kan det bemerkes at den kommende Østgrønlandssak var den første store sak av utenrikspolitisk karakter etter 1905 som Stortinget ville ha en tett oppfølging av, og som i sin konkluderende innstilling i realiteten fratok regjeringen det siste ord i saken. Stortinget skulle selv bestemme utfallet av overenskomsten uten bare å ratifisere en ferdig avtale – og slik syntes det også å bli.

Den danske regjering meddelte gjennom sin ambassadør¹⁵³ at innstillingen var mottatt, men repliserte som forventet at de ikke uten videre aksepterte de påstander som komiteen hadde fremmet. På den annen side ytret den danske regjeringen at de som tidligere var villig til å finne en tilfredsstillende løsning mellom to så nær tilknyttede land. Imidlertid mente regjeringen at dersom man ikke kom fram til noen enighet, ville forholdene bli som tidligere med hvert sitt lands hevd på rett. Danskene hadde fram til da hevdet sin rett til hele Grønland i sin meddelelse av 1921 med bakgrunn i stormaktenes erklæringer, og Ih lens muntlige tilsagn og ytterligere referanse til anordningen av 1776¹⁵⁴. Dette ville danskene trolig videreføre i forhandlingene.

Det var Norge som måtte ta initiativ til å få fram en adekvat avtale om Østgrønland med Danmark. Norge hadde alt å vinne mens Danmark egentlig intet hadde å tape på Østgrønland. De uttrykte med sikker vilje påstand om sin rettmessige suverenitet.

Den første debatten i Stortinget om Grønland kom så sent som i august 1922 i et lukket Stortingsmøte¹⁵⁵. Inntil da hadde saken utelukkende vært behandlet i regjeringen med en rekke notevekslinger med Danmark. I Danmark hadde det også bare vært en orientering til Folketinget av utenriksministeren etter utfordring fra medlemmet Ove Rode.¹⁵⁶

Stortingets konstitusjonskomité behandlet i sin innstilling de sakene og den noteveksling som hadde foregått fra 1919 og fremover med de tiltak som danskene hadde tiltatt seg angående Østgrønland. Landsdelsordningen i Grønland som skulle være grunnlag for en ny Grønlandslov protesterte Norge imot. Komiteen understreket også sin oppfatning av Ih lens erklæring som et enkelt svar på en dansk henvendelse, men som overhodet ikke kunne begrunnes som en folkerettslig forpliktelse overfor verken regjering eller Stortinget. Danskene hadde imidlertid i flere år prosedert på det stikk motsatte; at Ih lens erklæring nettopp hadde folkerettslig status. Regjeringen hadde funnet at den ikke alene kunne stå ansvarlig for meningsforskjellen mellom de to land og sendte en fyldig melding om det oppståtte til Stortinget sommeren 1922.¹⁵⁷ Stortinget så meget alvorlig på denne saken og utvidet også

¹⁵³ Dansk Udenrigsministerium 1923:Aktstykker vedr. Grønland: Svarnote fra den danske regjering 30.juli 1923: 54.

¹⁵⁴ Ref s. 28-30 i min oppgave.

¹⁵⁵ Stortingsarkivet 1997, CD-rom 01: Møte i Stortinget for lukkede dører, 2. aug 1922. Første store Grønlandsdebatt i Stortinget.

¹⁵⁶ Ref s. 54 i min oppgave.

¹⁵⁷ Stortingsarkivet 1997, CD-rom 01: St.Med.Nr. 30, 21.juli 1922

konstitusjonskomiteen med flere medlemmer for å få en parlamentarisk bredde i saksbehandlingen i forhold til et samlet Storting.

I løpet av vinteren 1923 var det kommet over 500 resolusjoner fra norske lag, kommuner og sammenslutninger som komiteen ikke kunne desavuere etter at Grønlandsspørsmålet hadde blitt offentliggjort i pressen om Norges gamle rett til iskontinentet. Det ble derfor skrevet inn en avhandling¹⁵⁸ om norsk historie i komitéinnstillingen som i vesentlig grad skulle farge saksbehandlingen og det endelige resultat av Norges forhold til Danmark og Grønland.

Den viktigste føringen konstitusjonskomiteen ga til regjeringen og den utvalgte delegasjon¹⁵⁹ var at ”intet præjudiceret og intet opgit eller forspildt for noget av landene, likesom hvert land senere maa staa helt frit om forhandlingerne ikke fører frem” skulle være det førende prinsipp i forhandlingene. Dette betydde at dersom forhandlingene falt i fisk ville konstitusjonskomiteen og eventuelt Stortinget ta del i den videre saksbehandling og gi ”uttalelse angaaende den fremgangsmåte som da skal følges.”¹⁶⁰ Stortinget anså denne saken å være av en helt ekstraordinær prinsipiell karakter som det ble lagt stor prestisje i å komme ut av med et vennskapelig forhold til Danmark, men likevel få fremmet de norske merknader til det danske syn på sin suverenitet over Grønland.

Forhandlingsalternativene

Det var gitt en konfidensiell melding til Stortinget om den praktiske løsning på det dansk-norske problemet. Komiteen antydte forskjellige modeller hvorav en internasjonal avgjørelse var mest sentral. De antatt to aktuelle alternativene til behandling var dermed

”Den Faste Domstol for Mellemfølkelig Retspleie” også kalt Folkerettsdomstolen i Haag etter at Folkeforbundet hadde opprettet denne i 1920 som både Danmark og Norge hadde ratifisert. Det andre alternativet var den inngåtte Voldgiftskonvensjonen av 1908 mellom de to land, men den hadde det unntak at dersom tvister dreide seg om et av landenes integritet, så var denne konvensjonen utelukket. Danmark påberopte seg denne særbestemmelsen da de mente

¹⁵⁸ Det ble ikke eksplisitt nevnt i innstillingen som skrev denne utredningen, men det er rimelig å anta at det var delvis kopiert fra førstearkivar i Riksarkivet Cristopher Brinchman som hadde skrevet en lang utredning om feltet i Geografisk Selskabs Aarbok 1919-1921: 89-217. Professor Mikael H. Lie hadde også skrevet en utredning om saken for Stortinget, men den hadde fått et dårlig renommé. (teksten ikke tilgjengelig).

¹⁵⁹ Fra Norge var delegatene: Johan L. Mowinckel, formann, Carl J. Hambro, Kristian Høgset og Halvdan Koht. Fra Danmark var delegatene J.C. Christensen, formann, Thorvald Stauning, Otto Reedz-Thott og J. Hassing Jrgensen.

¹⁶⁰ Stortingsforhandlingene 1923, bind 6, *Indst. S. LXVI*.

at Grønland var *integrert*(sic!) i det danske rike. Den internasjonale rettspleien syntes derfor å være Folkerettsdomstolen i Haag.

Etter komiteens vurdering hadde Folkerettsdomstolen myndighet til å avgjøre om Danmark hadde suverenitet over hele Grønland, og om Danmark etter folkeretten hadde myndighet til å opprettholde monopolordningen som kunne skade norske interesser innenfor Østgrønland. Ut fra denne problemstillingen var det klart at dersom Danmark fikk suvereniteten på hele Grønland så ville den danske monopolretten følge av dette. Dersom Danmark skulle bli fradømt retten til suverenitet over Østgrønland, ville også monopolretten falle.

Konstitusjonskomiteen la likevel til grunn en farlig og uetterrettelig forutsetning og mente at en domstolsavgjørelse også kunne ”svække Norges stilling til den gamle norske koloni,” nemlig Vestgrønland.¹⁶¹ Grunnen til at komiteen lot seg lokke til en slik bemerkning, syntes å ligge i den forutsetning, selv om den var svak, at Folkerettsdomstolen muligens også hadde kompetanse til å omfatte spørsmålet om Danmark hadde suvereniteten over det allerede koloniserte Grønland, og i hvilken utstrekning Danmark etter folkeretten kunne opprettholde monoopolet til skade for norske interesser over hele Grønland. Dersom Norge søkte en internasjonal avgjørelse utelukkende i spørsmålet om retten til det ikke- koloniserte Grønland fordi rettsreglene var få og uklare på dette området, kunne Norge tilsvarende bli felt på denne påstanden om rett til hele Grønland¹⁶² Dette var en ren provokasjon mot Danmark da Vestgrønland allerede i folkerettsmessig forstand tilhørte Danmark (- Norge) allerede på 1700-tallet. Grunnen til denne holdningen i konstitusjonskomiteen var den voksende nasjonalisme og ishavsinteresse i Norge samt den betydelige resolusjonsaksjonen fra hele landet som hadde strømmet inn til Stortinget, og som krevde at hele Grønland måtte tas tilbake til Norge. Komiteen mente likevel at en snarlig avgjørelse i motsetningene mellom de to land ville være en fordel i stedet for å utsette avklaringen. Denne avklaringen kom ti år senere til Norges ugunst fordi de kommende forhandlingene ikke tilsa noen prinsipiell avgjørelse mellom partene.¹⁶³

Resultatet av komitébehandlingen ble at regjeringen utnevnte en delegasjon på 4 medlemmer som reiste til København høsten 1923 for å starte forhandlingene. Med seg fikk komiteen en

¹⁶¹ Møter for lukkede dører i Stortinget 1901-1924 DVD Oslo 1997, Dokumenter 1923,; *Till. til Indst. S.LXVI*:4.

¹⁶² *Ibid.*

¹⁶³ *Ibid* : 1ff.

instruks som de måtte eller burde forholde seg til. Det første og viktigste forbeholdet var at dansk suverenitet over Østgrønland ikke måtte anerkjennes.¹⁶⁴ Videre måtte delegasjonen fremheve Norges historiske forhold til Grønland likeså Kieltraktaten vedrørende de norske skattlandene så vel statsrettslig som folkerettslig var ugyldig og uforbindende for Norge. Det ble også lagt brett på at hele den ikke- koloniserte del av Grønland måtte bli betraktet som ”terra nullius,” altså et ingenmannsland som dekket mer enn Østgrønland, fordi landet ikke hadde vært gjenstand for effektiv okkupasjon etter folkeretten. De imøtekommende erklæringer fra stormaktene kunne heller ikke være bindende for Norge like lite som Ihlens erklæring etter norsk fortolkning ikke innebar noen folkerettslig forpliktelse. Helt til slutt i instruksjonen kom det saken egentlig forholdt seg til, og det var å fremme de økonomiske interesser for norske næringsdrivende i Østgrønland og havet utenfor. Det ble også bedt i instruksjonen om at monopolsystemet i Grønland ble gjort til gjenstand for drøftelse, særlig det som angikk norsk næringsliv og fiskeri på Vestgrønland.¹⁶⁵

Forhandlingene kommer i gang

Når en ser på kravene fra norsk side var det ikke til å undres over at den danske delegasjon hadde store vanskeligheter med å akseptere dette utgangspunktet i forhandlingenes. Det saken egentlig dreide seg om var jo at norske næringsinteresser ikke skulle bli skadelidende på Grønland, og dette hadde danskene allerede i noten av 19. desember 1921 ytret muligheter for å kunne bli innrømmet.

Etter en innledende drøfting om de historiske forhold ble de tre hovedpunktene bestemt av konstitusjonskomiteen satt opp til ytterligere diskusjon, nemlig

1. Norsk suverenitet over Østgrønland,
2. Dansk suverenitet over Østgrønland
3. Østgrønland som ”terra nullius”

Fra dansk side ble det hevdet at diskusjonen ”tapte adskillig av sin interesse” da partene var motstridende prinsipielt uenig i alle tre alternativene. Likevel ble disse motsetningene hvileløst diskutert i 12 møter som med nødvendighet måtte ende i fortsatt uenighet.

¹⁶⁴ Ibid, St.med. nr 39, bilag 4, delegasjonens beretning: 6

¹⁶⁵ Ibid: 6-7

Fra norsk side ble det sterkt framholdt at det prinsipalt rette ville være at Østgrønland skulle underlegges norsk suverenitet sett fra historiske og nasjonale tradisjoner. Den norske delegasjonen hevdet at Norge ville føre en ”åpen politikk” som ikke hindret andre å iverksette næringsvirksomhet. Dette var et klart element fra den Svalbardtraktaten som Norge hadde måttet inngå med de andre signatarmaktene¹⁶⁶. Delegasjonen poengterte at med en dansk aksept på dette, følte Norge at Danmark tok et første skritt til å gjøre gammel urett ”god igjen”. Delegasjonen klargjorde ikke spesifikt hva som lå latent i dette utsagnet og hvordan dette skulle tolkes, men i ettertid er det nærliggende å trekke inn Nicolai Wergelands skrifter om ”Danmarks politiske forbrytelser i Norge”¹⁶⁷ som en nasjonalistisk faktor sammen med Kieltraktaten fra 1814 som nevnt. Av nasjonalistiske grunner ble alle momenter fra dette subjektive planet trukket fram i forhandlingsstarten med danskene.

Den danske delegasjonen parerte de norske kravene og påstandene med å hevde at de ikke ønsket å gå tilbake på anerkjennelsen fra de andre landene hvis ikke Norge beviste at dansk suverenitet over området ville legge hindringer i veien for norske interesser, og norske interesser hadde aldri blitt stanset av danskene i Østgrønland. Kunne ikke dette bevises måtte den faktiske ordning fortsette. Danskene ønsket ikke å frasi seg sin fortolkede suverenitet på Østgrønland verken til Norge eller som et ”terra nullius.” Den norske delegasjonen på sin side parerte dette med at det var ingen *endring* av suvereniteten fordi Danmark hadde ingen folkerettslig suverenitet over området så lenge Norge med sine derværende interesser ikke hadde akseptert dette.¹⁶⁸

Alternativet om dansk suverenitet over Østgrønland skulle etter programmet drøftes, men den norske delegasjonen fant at dette ville bli like vanskelig å akseptere som det motsatte forhold for danskene. Delegasjonene fant at diskusjonene ville bli vanskelige da bare deres eget forslag til løsning var det eneste akseptable. Det eneste danskene ville gå med på å drøfte var forholdet fiske og fangst. Danskene mente at den norske fangsten hadde begynt på 1890-tallet. Den norske delegasjonen imøtegikk dette og hevdet at fangst hadde begynt allerede på 1600-tallet, da i hele ”Nordhavet” fra Kvitsjøen til Vestisen utenfor Østgrønland ble betraktet som norsk interessefelt. Norske skuter skulle ha vært til stede ved de grønlandske kyster fra den tid, men dette kunne synes være noe overdrevet. Briter og hollendere hadde vært aktive langs

¹⁶⁶

¹⁶⁷ Nicolai Wergelands bok som ble utgitt anonymt i 1815.

¹⁶⁸ Møter for lukkede dører i Stortinget 1901-1924 DVD Oslo 1997, Dokumenter 1923, St.med. 39: 12/13

begge de grønlandske kyster på 1600 og 1700-tallet. Det sannsynlige var at nordmennene med sin noe mindre tilstedeværelse var de eneste som effektivt hadde holdt denne aktiviteten i gang til de aktivt startet sent på 1800-tallet langs Østgrønlandskysten. Norske fangstfolk var muligens de eneste som kunne og ville fortsette denne driften, slik det også ble hevdet av den amerikanske ambassadør Egan i København allerede i 1910.¹⁶⁹

Den danske delegasjonen følte likevel at den måtte innrømme noe, og ba om å få fornyet tillitt fra regjeringen i København og instruks til å fortsette forhandlingene. Den danske regjering foreslo at kunngjøringen av 10.mai 1921¹⁷⁰ som proklamerte de danske monopolbestemmelsene over hele Grønland, kunne unntas for Østgrønland med unntak av den allerede etablerte og den planlagte handelskolonien og eskimobosettingen (Scoresbysund) dersom Norge aksepterte dansk suverenitet. Mange danske politikere understreket at 10.mai-vedtaket var sterkt beklagelig da den ferdigbehandlede overenskomsten ble behandlet i Folketinget. Sosialdemokratens parlamentariske fører, forhandlingsdelegat og senere statsminister Thorvald Stauning¹⁷¹ kommenterte dette spørsmålet, og var innstilt på å vise seg ”kulant”¹⁷² med hensyn på den uheldige bekjentgjørelsen. Denne kunngjøringen hadde brakt de norske fiske- og fangstrettigheter i fare ved Østgrønlandskysten i et område der danskene ikke hadde knyttet til seg noen interesser, og sannsynligvis heller ikke ville gjøre det i overskuelig tid.

Bekjentgjørelsen om avsperring og fortsatt monopolhandel i Grønland av 10.mai 1921 ble også sterkt kritisert av Landstinget.¹⁷³ En årsak til denne bekjentgjørelsen var trolig basert på et visst overmot hos den danske regjeringen etter at Danmark hadde fått tilbake den mest danskspråklige delen av Slesvig fra Tyskland etter folkeavstemning i forbindelse med Versaillesfreden i 1920. Den danske regjering hadde slik saken ble framstilt ikke tatt til etterretning at Norge ikke hadde svart skriftlig på henvendelsen om dansk overherredømme i hele Grønland. Regjeringen unnskyldte seg med at den ikke hadde kontroll over det halvoffisielle meldingsblad der kunngjøringen om avsperringen var annonsert, noe som ble beklaget. Men denne uoppmerksomheten skulle få betydelige konsekvenser på kort og lang sikt det neste tiåret.

¹⁶⁹ Ref side 17 i min oppgave.

¹⁷⁰ Ref side 34 i min oppgave.

¹⁷¹ Henning Grelle, *Thorvald Stauning, en biografi*, København 2008. Biografien inneholder intet om de første traktatforhandlingene, men mer om Haagrettssaken.

¹⁷² imøtekommende

¹⁷³ DRA, UM 1909-1945, 8- Mappe7b/U17b: *Referat fra hemmelig møte i Landstinget 26.juni 1924*. Landstinget var Rigsdagens ”overhus” sammen med det større Folketinget.

Det ble uttrykt skuffelse fra norsk side over hvor lite danskene var villig til å innrømme nordmennesenes fri virksomhet i et område ”helt uten annen aktivitet enn fra ville dyr”¹⁷⁴. Den danske delegasjonen på sin side mente at opphevelsene av 10.mai- kunngjøringen for Østgrønland var et positivt forslag som nok ville møte motstand i Danmark selv om de opprinnelige begrensningene utelukkende var ment som beskyttelse av eskimoene. Denne problemstillingen ble omtalt og behandlet senere i Folketinget.¹⁷⁵ Bakgrunnen for denne oppfatningen om eskimoene kan tenkes å ha sin bakgrunn fra nobelprisvinneren og forfatteren Johannes V. Jensen¹⁷⁶ som i 1912 fullt ut erkjente i sine dikt Rudyard Kiplings berømte tekst om ” The white mans’s burden,” et nærliggende prinsipp som også var opptatt i Grønland av danske kolonistyre i nær 200 år, Slik sett var dette ikke noe prinsipielt nytt. Dette forholdet ble også nevnt i Folketinget i 1905 av senere statsminister Zahle.

Den danske delegasjonen understreket at det endelige målet med Grønlandsmonopolet var å utvikle eskimoene for eget selvstyre, men som i Folketinget ble anslått til ytterligere å ta flere generasjoner. Dette spørsmålet ble tatt bredt opp i Folketingsforhandlingene i forbindelse med Østgrønlandstraktaten som et grunnleggende argument for dansk suverenitet over hele Grønland. En delegasjon danske Riksdagsmenn hadde ved sin reise til Grønland sommeren 1923 enstemmig kommet fram til at opphevelse av monopolet ikke kunne iverksettes på kort sikt. Til det var eskimoene ennå for lite utviklet etter dansk målestokk Den norske delegasjonen ville på sin side gjøre det som ble ansett nødvendig for å beskytte og tilgodese alle berettigede hensyn til fordel for de innfødte.¹⁷⁷

Da det ble klart i forhandlingene at ingen av partene ville kunne slutte seg til den andres forslag, var det ”terra nullius” alternativet som sto igjen. Dette alternativet kunne heller ikke Danmark slutte seg til fordi det ville medføre vanskeligheter med de makter som allerede hadde akseptert dansk ”politisk og økonomisk” herredømme over hele Grønland. Den norske delegasjonen uttrykte en viss forståelse for at dette rent overfladisk kunne synes å tilkjenne et dansk tilbaketog overfor signatarmaktene. Delegasjonen brukte likevel muligheten til å fremheve at en slik henvendelse fra Danmark ville være et tegn på høy kultur og levende forståelse for folkeretten, og henviste til oppgjøret i 1905 mellom Sverige og Norge der de

¹⁷⁴ Møter for lukkede dører i Stortinget 1901-1924 DVD, Dokumenter 1923, Oslo 1997, ref St.Med nr. 39:14

¹⁷⁵ Det vises til Folketingsforhandlingene behandlet nedenfor s. 14-15.

¹⁷⁶ Bent H. Jeppesen, *Johannes V. Jensen*, København 1984: 1

¹⁷⁷ Ref note 16: 13/18

andre maktene mente at de to landene måtte bli enige seg imellom uten internasjonal mellomkomst.¹⁷⁸ Hvorfor den norske delegasjonen uttrykte seg på denne måten synes å være noe uklart i forholdet mellom Norge-Sverige og Norge- Danmark- Grønland. Stormaktene hadde allerede skriftlig akseptert dansk ”politisk og økonomisk” overherredømme over Grønland, og på den måten var signatarmaktene allerede involvert i saken, hva de ikke var på samme måte i 1905 mellom Norge og Sverige.

Første etappe i Grønlandsforhandlingene endte uten noen avklaringer, men i ettertid synes det klart at Norge hadde tatt det første risset til den endelige overenskomst med Danmark ved å foreslå en praktisk løsning på konflikten uten å trekke inn suverenitetsprinsippet til partene som det likevel ikke kunne bli enighet om i første omgang, slik saken sto.

På slutten av den felles konferansen i København hadde begge partene innvendinger mot den andre selv om de hadde nærmet seg hverandre, men delegasjonene fant at de likevel måtte gå til sine respektive regjeringer for å utrede om drøftelsene skulle fortsette. Konferansen endte med at det ble sendt ut en pressemelding om forhandlingene der ” begge sider har gjort rede for sine synspunkter, og søkt å orientere seg.”¹⁷⁹ De to delegasjonene avsluttet sesjonen med å avgi beretninger om forhandlingene til sine respektive regjeringer som senere traff beslutninger om å fortsette drøftelsene. Stortingets konstitusjonskomité innstilte for Stortinget etter regjeringens proposisjon at forhandlingene burde fortsette, men antydte at suverenitetsspørsmålet måtte bli prøvd av Folkerettsdomstolen i Haag før videre forhandlinger, men dette ble ikke gjennomført.¹⁸⁰

Møtene mellom delegasjonene startet igjen i januar 1924 med å fremlegge det siste norske utkastet fra Københavnmøtene hvor det ble foreslått å drøfte de reelle interessene til partene uten å berøre det enkelte lands suverenitetsprinsipper. Partene la til sist fram sine forslag til redaksjon om en overenskomst som etter en rekke møter hadde fått sin endelige form og innhold. Da teksten i overenskomsten ikke kunne inneholde det folkerettslige forhold mellom de to land, ble dette utarbeidet i egne noter som ble utvekslet mellom partene. Overenskomsten inneholdt til slutt ni artikler som ville regulere den norske aktiviteten på Østgrønland uten at partenes navn ble nevnt.

¹⁷⁸ Ibid: 17.

¹⁷⁹ Møter for lukkede dører i Stortinget 1901-1924 DVD, Dokumenter 1923, Oslo 1997, St.Med nr 39: 24.

¹⁸⁰:Møter for lukkede dører i Stortinget 1901-1924 DVD, Dokumenter 1923, Oslo 1997, ref St.Med nr. 39: 20 og hemmelig inst. S.A. 24.nov. 1923.

Forhandlingene slutføres

Forhandlingene ble sluttført i Kristiania 28.januar 1924 etter en lang prosess helt fra høsten 1922 der både næringsinteressene til norske fangstmenn og ikke minst norske suverenitetsspørsmål hadde blitt drøftet i flere parlamentariske omganger. Danskene var mer enn villige til å drøfte berettigede næringsinteresser, men i suverenitetsspørsmålet lot de seg ikke rikke. Forhandlingene i Kristiania endte med at det ble foreslått en overenskomst som ble redigert flere ganger før partene var enig om en næringsmessig avtale der grønlandernes forhold også var inntatt. Da hadde kravet om rettigheter på Vestgrønland blitt borte slik regjeringen hadde gitt instruks om. Egentlig var dette Stortingets opprinnelige ønske, men innenfor konstitusjonskomiteens fullmakt behøvde ikke forholdet til Vestgrønland berøres.

Utenriksministeren understreket i sitt foredrag til Stortinget at Norge også hadde næringsmessige interesser i Vestgrønland og ønsket bedre tilgang i dette område. Dette område hadde dog en helt annen status enn det nærmest ubebodde og så langt næringsfattige Østgrønland som ble besøkt av norske fangstfolk. I tillegg til selve overenskomsten som i hovedsak ble slik den norske delegasjonen etter kraftig revisjon hadde foreslått, var det i tillegg utvekslet noter som godtgjorde landenes prinsipielle oppfatninger om suvereniteten over Østgrønland. Det ble tilslutt i overenskomsten bestemt at den skulle være gyldig i 20 år med oppsigelse innenfor det attende år og at overenskomsten med tillegg skulle registreres hos Folkeforbundet i Geneve.¹⁸¹

I hovedsak bestod overenskomsten i å definere Østgrønlands geografisk beliggende og oppheve klausulen om avsperringsreglene fra 1921 for dette området. Deretter fulgte en artikkel om å forhindre hensynsløs utryddelse av sjeldne og verneverdige dyrearter. Det kan legges til at Stortinget vedtok en lov om at Kongen skulle gi nærmere bestemmelser om jakt, fiske og bevarelse av sjeldne dyrearter overensstemmende med bestemmelse i Østgrønlandstraktaten av 10.juli 1924, og at brudd på forskriften medførte straff med bøter eller fengsel opp til tre måneder.¹⁸² Fjerde artikkel var en viktig bestemmelse som nordmennene var svært tilfreds med. Her ble det bestemt at terreng som ble tatt i besittelse

¹⁸¹Møter for lukkede dører i Stortinget 1901-1924 DVD. Hemmelig St.Med. nr. 5, 8.februar 1924 som også ble utferdiget som åpen St. Prop. Nr. 30 av samme dato.

¹⁸² Stortingsforhandlingene 1925, bind 7, OTprp nr 27, Inst O nr. 34 og besl O.nr. 35, 2.april 1925: 37/38. Dette skulle bli den eneste lovparagrafen Norge fikk vedtatt under hele Østgrønlandsperioden fram til voldgiftssaken i Haag 1933.

kunne innrettes og bebygges til bosted for personer og opprettelse av selskaper eller på annen måte kunne *tas i bruk* under forutsetning at terrenget ikke allerede var opptatt og besatt av andre. Her ble det fastslått at besitteren måtte holde området i hevd kontinuerlig i fem år i trekk, eller tape retten. Dette ble betraktet som en form for bruksrett, eller servitutt tidligere beklaget av Bent Holstein¹⁸³, men var opparbeidet over tid uansett om en tok til kunnskap for dansk påstand om suverenitet eller norsk påstand om ingenmannsland.

Den norske delegasjon betraktet bestemmelsen om etablering og bruk bare av enkeltpersoner og selskaper som en sikkerhet for at ingen stat og regjering kunne okkupere det definerte området uten å komme i konflikt med overenskomsten. Denne bestemmelsen var det viktigste punktet ved hele foranstaltningen som syntes å imøtekomme de norske nasjonalistiske følelser til en viss utstrekning. Den norske delegasjonen eller andre ansvarlige politikere i Norge kunne på dette tidspunktet ikke tenke seg at det nettopp var Norge som skulle gå til okkupasjon av det forhandlede området.

På den annen side var det en bestemmelse om å beskytte de innfødte mot europeisk påvirkning og hindre deres levekår i forbindelse med planlagte og fremtidige koloniseringer i Østgrønland. Dette var en bestemmelse som danske parlamentarikere la mye vekt på og som var hovedargumentet for avsperringen av Grønland. Spørsmålet var om KGH og parlamentarikerne hadde samme mål for beskyttelse av eskimoene. En annen viktig bestemmelse var dersom meningsforskjeller og fortolkningsvanskeligheter skulle oppstå i forståelsen av overenskomsten, skulle dette avgjøres med bindende virkning i folkerettsdomstolen i Haag. Til slutt ble det avtalt at overenskomsten skulle ha en gyldighet på 20 år med mindre den ble oppsagt etter 18 år.

Den danske delegasjonen oppfattet likevel overenskomsten nærmest som en heftelse på dansk eiendom slik de oppfattet at Norge hadde trengt seg inn på Østgrønland. Paradoksalt nok hadde Norge bare noen få år tidligere klart å kvitte seg med flere servitutter på eget landområde og slik redusert russiske og svenske servitutter. I tillegg hadde Norge fått suverenitetskravet innfridd for Spitsbergen(Svalbard). Dette hadde muligens til sammen gitt både Norge og Danmark et overmote om krav i Østgrønland som fra dansk side kunne skyldes

¹⁸³ Ref side 55 i min oppgave.

den lille seieren om Slesvig etter Versaillesfreden i 1920, og overførte den implisitt til å gjelde for hele Grønland.

Den danske delegasjonslederen, venstrelederen Jens Christian Christensen, mente imidlertid at overenskomsten om Østgrønland var nødvendig for å opprettholde det gode forholdet til Norge. Han ble i ettertid skarpt kritisert for dette, særlig fra den konservative delen av Folketinget i København.¹⁸⁴

I de etterfølgende notevekslingene mellom de to regjeringene kom imidlertid partenes klare motsetninger fram, tilsynelatende som et middel for å hindre konflikter og styrke de vennskapelige bånd mellom Danmark og Norge for ettertiden. Der hevdet den norske regjeringen at de tok forbehold om sitt prinsipielle syn for de spørsmål som ikke var behandlet i overenskomsten og at ved den ”intet er præjudisert og intet oppgitt eller forspilt.” Dersom området under betraktning av ”terra nullius” skulle bli lagt innunder overhøyhet, måtte dette naturligvis være Norges rett sett fra et norsk synspunkt ble det sagt i noten fra Norge. Dette var i betraktning av de historiske fakta fram til 1814 der Norge ikke fikk forhindret overgangen av Grønland til Danmark, og i kraft av den tiltagende norske næringsvirksomhet i østgrønlandske farvann. Dette var etter norsk oppfatning gode nok grunner til at Østgrønland med unntak av de allerede etablerte danske kolonier måtte tilfalle Norge.

Danmark på sin side hevdet at Norge ved flere anledninger gjennom det siste århundre enten positivt eller uten protest hadde akseptert dansk overherredømme over hele Grønland ved særskilt å vise til Ih lens erklæring.¹⁸⁵

Sett fra partenes påstander og motstridende overlegninger hadde ikke de to delegasjonene kunnet komme til enighet om suvereniteten. Dersom en analyserer partenes divergerende påstander vil en kunne finne overdrivelser og feiltolkninger, noen av følelsesmessig art og andre kanskje mer bevisste. De norske historiske påstandene må betraktes som følelsesmessig tatt i betraktning den nasjonale stemning i Norge på den tiden. Mer bevisst var kanskje danskernes påstander om suverenitet i Østgrønland. Dette var slett ikke avklart folkerettslig. Men delegasjonene ble altså enig om å være uenige, og fremsatte et harmonerende forslag til

¹⁸⁵ Møter for lukkede dører i Stortinget 1901-1924 DVD. Hemmelig St.Med. nr. 5, 8.februar 1924: 15

sine parlamenter om en anvendelig løsning på et politisk problem som delegasjonene ikke hadde fått endelig konsesjon til å bli enige om.

De norske reaksjonene

Etter at overenskomsten var ferdigforhandlet i Kristiania vinteren 1924 med en enstemmig forhandlingsdelegasjon fra begge land, ble saken fremlagt for Stortinget slik det var bestemt i konstitusjonskomiteens innstilling. Saken ble først drøftet i lukket Stortingsmøte og deretter tatt til avstemning i åpent Storting påfølgende dag etter at konstitusjonskomiteen hadde avgitt sin positive innstilling til traktatens ratifisering. Norge hadde fått nærmest alle sine praktiske krav innfridd og det var et overveldende flertall som stemte for traktatteksten samt de tillegg og noter som ble vedlagt overenskomsten. Det lille antall representanter¹⁸⁶ som stemte imot at regjeringen skulle slutte seg til overenskomsten med Danmark, var stort sett med den begrunnelse at partene ikke hadde kommet fram til en avtale om norsk suverenitet i Østgrønland, og som sideargument at Danmark hadde behandlet Norge dårlig i forbindelse med Kielfreden. Denne overenskomsten ble det sagt av mindretallet, var ikke en avslutning på en uenighet, men snarere en begynnelse og fremmarsj for Norge i de arktiske strøk, Spitsbergen innbefattet.¹⁸⁷

Konstitusjonskomiteen som fikk den ferdigforhandlede overenskomsten til innstilling overfor Stortinget måtte konstatere at forhandlingene ikke hadde ført fram etter det norske kravet og forutsetningene for dette, men konkluderte med at landene sto på hvert sitt standpunkt og at det vesentlige fremdeles ble stående åpent. Komiteen kom fram til, selv om den hadde vakt betenkeligheter, at overenskomsten tilfredstilte de forholdet som var tilstrekkelig til at den ikke burde forkastes. Komiteen fant etter folkerettsjuridiske konsultasjoner sammen med de foreslåtte noter å kunne gå inn for overenskomsten med den innstilling at Stortinget samtykket i at regjeringen sluttet en traktat med Danmark angående Østgrønland

Fordi Norge hadde vært selvstendig med egen utenrikspolitikk bare i vel 15 år, kanskje snarere uten en slik, var det ikke merkelig at Stortinget og det norske folk reagerte nærmest euforisk da Grønlandsoverenskomsten ble kjent gjennom avisene, og fantasiene om å få tilbake iskontinentet raste som verst. Saken ble blåst opp av pressen langt utover de reelle

¹⁸⁶ Hvorav 3 fra Bondepartiet, 2 fra Køyre, 1 fra Venstre 2 (usikre)

¹⁸⁷ Møter for lukkede dører i Stortinget 1901-1924 DVD Møte for lukkede dører, Stortinget 27. mars 1924: 1ff

proporsjoner som egentlig gjaldt fiske og fangst i et ugjestmildt område av Grønland. Noen polaraktive borgere, bl.a. representert ved advokat Gustav Smedal begynte å huske historiene om de norske skattlandene som de av historisk ukyndighet trodde var ”stjålet” fra Norge.¹⁸⁸ Aktivistene ble beruset av tanken på å ta dette tilbake. Selvsagt ble de også begeistret av at Norge hadde store muligheter til å få overherredømmet over Spitsbergen noe som lyktes i 1925 med det nye navnet Svalbard etter internasjonal ratifisering av Svalbardtraktaten. Dette øyriket lå jo midt i det store ”Nordhavet” som nordmennene i uminnelige tider hadde regnet som sitt ”Mare Nostrum”, selv om de etter hvert måtte konkurrere både med hollendere og briter. Østgrønlandskysten ble betraktet som den vestlige del av dette storhavet.

For Danmarks del stilte forholdene seg noe annerledes. Danmark var i sin fulle rett da de hevdet at Grønland var underlagt dansk suverenitet. Spørsmålet var dog hvilket Grønland. Det var utvilsomt at dette gjaldt det koloniserte Vestgrønland. Danskene hevdet med selvfølge at det Grønland de overtok i 1814 gjaldt hele iskontinentet slik de tidligere kongene hadde definert ”Nordhavsbredden helt opp til Leidarstjerna”¹⁸⁹ Norge hadde nok trolig rett i at resten av Grønland hadde vært ingenmannsland. Men dette synspunktet var åpenbart rett til 1916 da USA erklærte Grønland for å ligge under Danmarks overhøyhet i en særegen erklæring som nok ikke ble undertegnet uten betenkeligheter. Den erklæringen som USA underskrev og som de andre maktene kopierte, hadde en formulering om at USA ikke ville sette seg imot at Danmark utvidet deres politiske og økonomiske interesser over hele Grønland. Denne formuleringen kunne tolkes i den for danskene ønskede retning, siden verken suverenitet eller monopolbestemmelsene var eksplisitte og ellers nedtegnede elementer i teksten. Slik Halvdan Koht tolker den amerikanske erklæringen, mente han at danskene var redd for amerikansk kolonisering i Nordvestgrønland, der de hadde drevet forskning i 20 år fram til 1910.¹⁹⁰

Det ble slått fast i den nevnte ”amerikanske” perioden at Grønland var en øy som ikke var landfast med det amerikanske kontinent. Da hadde allerede Knud Rasmussen etablert både misjonsvirksomhet og *privat* handel i Kap York, mer kjent som Thule uten at danske myndigheter ville legge seg opp i dette. Den danske ambassadør i Washington prosederte overfor amerikanerne at de allerede drev aktivitet og ønsket for ”de danske Følelser i denne Sag og til Eskimoernes Interesse” at det var mest passende at Danmark fikk herredømme over

¹⁸⁸ Ida Blom, *Kampen om Eirik Raudes land*, Oslo 1973: 43.

¹⁸⁹ Ibid: 13, og andre forfattere.

¹⁹⁰ Halvdan Koht, *Det Grønland vi miste – og det vi ikkje miste*, Kristiania 1924: 50/51.

den ”amerikanske” delen av Grønland.¹⁹¹ Den amerikanske erklæringen kunne derfor tolkes dit hen at den amerikanske administrasjon ikke ville legge seg i veien for de hensyn danskene la til grunn. Men som Koht samtidig antydte som underlig; var om dette var *tilstrekkelig* til at Danmark derved skulle reise krav om suverenitet over hele Grønland, også det som ikke inntil da var besatt, når en så bort fra stedet Angmagssalik på Grønlands østkyst.¹⁹²

Begrunnelsen for overherredømmet ble fastslått i brev fra Det Grønlandske Selskab¹⁹³ at det var viktig at Østgrønland ble innlemmet snarest i de danske kolonier” forinden andre Nationer kommer [...] i Forkøbet.” Hvem var det ”Selskabet” tenkte på? Dette var direkte rettet mot nordmenn fordi området var” et Yndet Sted for norske Fangstmænd [...] baade paa Søen og paa Landet.”¹⁹⁴ På dette grunnlaget kontaktet Danmark stormaktene med den hensikt at hele Grønland var dansk. Koht mente likevel i 1924 at de omstridte områdene hadde vært og fortsatt var ingenmannsland som han mente det var liten tvil om og måtte forstås som allmenn folkerett. Koht slo fast at norske sjøfolk og jegere hadde vunnet tilbake Østgrønland, men repliserte seg selv med å si at de hadde aldri prøvd å legge de østgrønlandske strender under seg.¹⁹⁵ Dette var jo aldeles i pakt med den nettopp enstemmig vedtatte overenskomst med Danmark.

De danske reaksjonene

Etter at overenskomsten mellom Danmark og Norge var ferdigforhandlet ble saken tatt opp til realitetsdrøftinger i det danske Folketinget i mars 1924. Der uttrykte utenriksminister Christian Thestrup Cold (V) at overenskomsten var kommet i stand med det mål å ta hensyn til de norske næringsinteresser på Østgrønland. Hensikten var å fjerne mulighetene for konflikt mellom landene og samtidig ta hensyn til grønlendernes interesser. Han understreket at det ikke var fastsatt hvilke regler som skulle gjelde for Østgrønland, men at Danmarks suverenitet over hele Grønland ville bli hevdet på alle måter, og overenskomsten ville ikke gi noen innskrenkninger i forhold til dansk rett. Utenriksministeren pekte på at bestemmelsen om drøfting av endringer og modifikasjoner i overenskomsten var et uttrykk for den forhandlingsvillighetens ånd som ble etablert i overenskomstens avslutningsfase. Han ba

¹⁹¹ Udenrigsministeriet, *Betænkning angaaende De Vestindiske Øer*, København 1916: 133

¹⁹² Halvdan Koht, *Det Grønland vi miste- og det vi ikke miste*, Kristiania 1916:51/52

¹⁹³ ”Selskapsklubb” for aktive og pensjonerte danske embetsmenn i Grønland og andre interesserte danske borgere.

¹⁹⁴ Ibid: 134.

¹⁹⁵ Halvdan Koht, 1924: 54.

Folketingsmedlemmene ta det anbefalte forslag til en hurtig behandling og presiserte at overenskomsten ville fjerne de vanskeligheter som saken hadde fremkalt, og ikke minst at den ville bidra til å fremme det gode forhold mellom de to nærstående folk.

Den kommende statsminister Thorvald Stauning kunne tiltre overenskomsten på grunnlag av at Danmarks høyhetsrett ikke var rokket da Danmark og Norge sto på hvert sitt standpunkt om tolkning av folkeretten i Østgrønland. Videre fordi grønlandernes stilling ikke var berørt og begrunnet det med at hans parti alltid hadde fremmet interesse for eskimoenes beskyttelse og annen kulturbevissthet til beste for den den innfødte befolkningen. Nordmennene hadde også i følge avtalen anerkjent dette prinsipp om beskyttelse av eskimoenes interesser. Eller var det danske rettigheter som skulle beskyttes, i ly av at danskene hadde påtatt seg *retten* til å beskytte inuittene? Danske ervervsrettigheter var i følge Stauning heller ikke påbegynt da overenskomsten ble slutført.¹⁹⁶

Etter Staunings mening var den viktigste grunn for å tiltre overenskomsten det gode naboforhold til Norge med et så nært beslektet folk som det danske og norske. Derfor var det mer verdifullt å bidra med forståelse enn å kreve innrømmelser fra det annet land. Han var også inne på det viktige med å opprettholde den gode samfølelsen i Norden. Denne følelsen, bedre kjent som skandinavismen oppsto i Skandinavia etter 1848 revolusjonen. Den dansk-tyske grensen mot sør var tenkt som grenselinjen mellom Europa og de skandinaviske land hvorpå også Oscar I etablerte en fredsdoktrine som forbød krig mellom de skandinaviske land.¹⁹⁷ Denne samfølelsen ble nærmest ikkeværende etter det danske tap mot Tyskland i 1864, våknet igjen rundt 1900, men forsvant igjen etter 1905.¹⁹⁸ Imidlertid våknet denne følelsen opp igjen i løpet av verdenskrigen, og Stauning mente i sitt innlegg at dette var ”selv viktigere end en Muskusokse, hvis en saadan skulde gaa med i Løbet en Gang imellem.”¹⁹⁹ Dette hadde jo også ført til dannelsen av foreningen Norden i 1919 og felles kongemøter i de skandinaviske land under krigen.

Den danske delegasjonslederen, Jens Christian Christensen (V) holdt et langt foredrag i Folketinget der han forsvarte overenskomsten med Norge og la stor vekt på hvorfor den måtte

¹⁹⁶ Rigsdagstidende, ”*Folketingets Forhandlinger 1923-1924*”, bind II : 4944.

¹⁹⁷ Ruth Hemstad, *Fra Indian Summer til nordisk vinter*, Oslo 2008: 58 der jeg for øvrig er uenig med Hemstads vurdering av Oscar I.

¹⁹⁸ Ibid: 503 ff.

¹⁹⁹ Rigsdagstidende, ref note 34: 4945.

vedtas og gjennomføres. Christensen påpekte at overenskomsten inneholdt bestemmelser om eskimoenes beskyttelse som var av vesentlig betydning. Han spurte også representantene retorisk hva de skulle gjøre dersom det ikke var noen avtale og nordmennene kunne etablere seg der de fant for godt. ”Vi kan jo protestere og sende noen Krigsskibe op i disse Isregioner for at kaste dem ud, - jeg gad nok se, hvordan det ville spænde af” eller man kunne erklære Norge krig da det var lettere å seile opp ”Kristianiafjorden” enn å kjempe mot norske fangstfolk i isregionene. Christensen mente selvsagt at dette var helt uaktuelle problemstillinger, og at dette var de gode grunner for overenskomsten. På den annen side pekte han på at under forhandlingene hadde nordmennene ikke vist noen lyst til å fortrenge eskimoene, snarere tvert om, og dette formodet han ville fortsette.

Christensen mente at norske fangstmenn ikke hadde noen stor interesse syd for Scoresbysund, midt på Østgrønlandskysten, fordi lenger syd var det for mye drivis til å komme i land selv om avtalen gjaldt hele kysten. Han anbefalte derfor at en samlet Rigsdag skulle vedta overenskomsten slik den forelå, selv om det også i Danmark hadde vært like stor strid om den som i Norge fordi Norge ikke hadde oppnådd tilstrekkelig med rettigheter. Han pekte like fullt på at vedtak snarest i hele Rigsdagen ville være til gunst for Danmark, selv dersom Stortinget i Norge ville utsette saken, og at den pågående strid derved kunne opphøre med et godt forhold mellom landene for øye. Christensen avsluttet med at Danmark ikke alene hadde tiltatt seg en historisk rett til Grønland, men at mange land hadde anerkjent danske rettigheter og virksomhet på Grønland helt fra slutten av 1700-tallet, fornyet ved erklæringene fra 1921, og med disse anerkjennelser ville Danmark alltid kunne beholde et forsprang overfor andre selv om dette ikke var skriftlig erkjent av Norge.²⁰⁰

Thorvald Stauning, også sosialdemokratenes ordfører i Folketinget fikk ordet etter Christensen og kunne i all hovedsak være enig med delegasjonens konklusjon som han selv hadde vært deltager i, og Christensens forsvar av denne. Han angrep særlig Bekjentgjørelsen av 10.mai 1921 som innebar monopol og avsperring av hele Grønland og påpekte at Østgrønland på områder der ingen eskimoer var bosatt, og Danmark ikke hadde noen spesielle interesser, burde ingen som hadde fiske og fangstinteresser holdes utenfor. Han var derimot motstander av å oppheve det etablerte monopol i Grønland generelt, men det var uklart om han også aksepterte avsperringen som et ledd i kulturpåvirkningen av eskimoene. Derimot var

²⁰⁰ Rigsdagstidende, ”*Folketingets Forhandlinger 1923-1924*”, bind II : 4925-4970.

han langt mer moderat i sin karakteristikk av eskimoene enn sin delegasjonskollega og – leder Jens Christian Christensen i hans nedvurderende karakteristikk av eskimoene. Stauning ville for øvrig tiltre overenskomsten fordi han ikke ønsket å stenge de arktiske områder for folk som i flere generasjoner hadde drevet sin næringsvirksomhet i dette området, uten fortrenghet for inuittene eller andre. Stauning mente videre at det var et maktspråk som ble talt og ” det var ilde anbragt” overfor Norge.²⁰¹ Stauning var, likeledes med Christensen helt på linje med at det overhodet ikke var aktuelt å foranledige forhandlinger med Norge på ”frit Grundlag” der en ”ophidset Agitation fremsatte Krav om at overlade Norge Højhedsretten til hele Grønland eller en del af Grønland.” fordi dette landområdet hadde tilhørt det danske rike i mer enn 100 år, også med norsk anerkjennelse, ble det ment. Grønland kunne ikke plutselig endre karakter og gå over i et annet lands besittelse.²⁰² Men å diskutere fiske og fangstrettigheter på Grønland for Norge var også etter Staunings mening noe ganske annet som klart burde aksepteres. Stauning pekte også på som ytterligere viktig enn det rent nabovennlige, var opprettholdelsen av samfølelsen under de vanskelige tidene under verdenskrigen fra 1914. Ut fra disse perspektiver ville han og hans gruppe stemme for overenskomsten.

Stauning kritiserte andre partier som opprinnelig var enig om forhandlinger med Norge, men som etter at forhandlingene var ferdig tok avstand fra disse, selv om resultatet var enstemmig. Stauning fortsatte med at de hadde fått gjennom sitt syn i overenskomsten, og kunne derfor tiltre overenskomsten samt den vedlagte note for avslutning i traktats form av regjeringen. Det var kanskje ikke så merkelig at Stauning tilkjennega en slik holdning, men han hadde jo selv vært med i forhandlingsdelegasjonen hvor han mente at alle innvendinger var diskutert og prøvet, også de som var ført fram i ettertid.²⁰³

Ordføreren for Det konservative Folkeparti, Victor Pürschel var dog av en annen oppfatning selv om han også verdsatte forholdet mellom Nordens folk, herunder også det norske.²⁰⁴ Han mente at alle dansker var villige til å gjøre innrømmelser for et godt forhold, ” men det gode Forhold kan ikke kjøbes for enhver Pris.” Han viste til at inntil for kort tid siden hadde få i Danmark visst at det var et nasjonalt mellomværende med Norge, og ennå færre ante at det

²⁰¹ Ibid: 4943ff.

²⁰² Ibid: 4942-4944.

²⁰³ Ibid: 4942-4945.

²⁰⁴ Ibid: 4946ff

hadde vært norske ervervsinteresser i de østgrønlandske områder som nå kom fram i dagen. Han henviste til avisinnlegg og andre foredrag som viste splittelsen i det danske folk, og viste til at en slik splittelse var et beklagelig tegn på svakhet og at det danske folk manglet et sunt nasjonalt instinkt.²⁰⁵ Altså basert på om Danmark hadde rett til Grønland foran Norge og ergo at Norge hadde et klart nasjonalt instinkt. Men han viste til at danskene var enige om at suverenitet over Grønland var en ufravikelig dansk kjensgjerning og viste nok engang til de mottatte internasjonale anerkjennelser, og selvsagt Ihlens erklæring som kunne tolkes dit man ønsket. Pürschel var likevel helt enig i at Danmark hadde tatt imot den norske henvendelse om forhandlinger på fritt grunnlag om Grønland som det broderfolket Norge var til Danmark med det nærmeste kulturelle samkvem Danmark hadde hatt i forhold til noe annet land.

Suvereniteten var ikke medtatt i overenskomsten, men han bemerket at resultatet bar tydelig preg av at den ene, Danmark hadde suverenitet over området, og den annen part, Norge, ikke hadde det. Pürschel var også bekymret for at nordmennene etter avtaleteksten kunne få tilgang til hele kysten og kanskje derved komme i kontakt med eskimoene. Hvis nordmennene laget handelsstasjoner hvor det ble tilgang på kjøtt som inuittene ville ha, men som var uten interesse for nordmennene kunne dette utvikle seg til et ”Slaraffenland for eskimoene.”²⁰⁶ Hva Pürschel la i dette utsagnet kom ikke fram, men kunne kanskje være et snev av en protestantisk arbeidsmoral. Grønlenderne ble jo betraktet som hedninger.

Pürschel slapp så ”katten ut av sekken” og sa rett ut at nordmennene kunne tenkes å ville betale mer for skinnvarene til grønlenderne enn hva KGH ville betale. Pürschel var også usikker på om konfliktpørsmålene var løst med denne traktatteksten da han hadde erfart fra den norske avisen ”Tidens Tegn” at tidligere utenriksminister, dr. jur. Arnold Ræstad i en artikkel hadde antydnet at overenskomsten ikke hadde anbefalt noen løsning på tilknytningen til Vestgrønland, slik Ræstad mente konstitusjonskomiteen hadde forbeholdt seg i sin innstilling til Stortinget.²⁰⁷ Pürschel pekte derfor på at det var flere spørsmål som ikke lovet godt for fremtiden. Han var derfor usikker på om overenskomsten egentlig var til noen nytte fordi danskene ikke kunne kontrollere bestemmelsene uansett. Han konkluderte derfor med at det var bedre å suspendere 10.mai bekjentgjørelsen for den aktuelle delen av Østgrønland for derved å vise respekt for de ervervede norske rettighetene i området.

²⁰⁵Ibid: 4948

²⁰⁶ Ibid : 4950

²⁰⁷ Ref side 62 i min oppgave.

Carl Theodor Zahle, ordfører for Radikale Venstre i Folketinget og tidligere statsminister, uttrykte også i Folketingsforhandlingene at danskene måtte ha et godt mellomværende med Norge som etter omstendighetene var nødvendig, og enda til ”resignere og bringe store Ofre” for å kunne bevare det gode forhold til Norge.²⁰⁸ Zahle refererte også til de landene som hadde anerkjent Grønland som dansk biland eller koloni og la i særlig grad vekt på hva han mente Ihlen hadde sagt seg enig i. Han understreket dette poenget i enda sterkere grad enn de andre ordførerne, fordi det nettopp var *hans* ambassadør som hadde formidlet saken i Kristiania i 1919 og ikke minst Zahle som hadde gått USA på klingen når det gjaldt den amerikanske erklæringen om Grønland. Zahle var derimot like sikker på at 10. mai bekjentgjørelsen fra 1921 om utvidelsen av monopolet og avsperringen var feil som at Ihlens erklæring var entydig til fordel for Danmark. Zahle kritiserte imidlertid Norge for ikke å yte noe tilbake for at Danmark tillot fiske og fangst i grønlandske farvann, og endatil ville angripe dansk folkerettslig suverenitet over Vestgrønland.

Zahle etterlyste retorisk om Danmark etter overenskomsten med Norge i det hele tatt hadde noen utøvende kraft igjen i Østgrønland. Zahle tvilte på dette. Etter overenskomsten og tidligere standpunkt behøvde ikke Norge rette seg etter danske bestemmelser slik andre land som hadde anerkjent hele Grønland for dansk område måtte avfinne seg med.²⁰⁹ Den gamle statsministeren la altså intet imellom, og kritiserte den danske delegasjonslederen for å ha vært altfor lemfeldig med nordmennene.

Zahle mente at etter overenskomsten, tilleggsprotokollene og notene hadde danskene nå bare suverenitet over Grønland sammen med de statene som hadde erkjent Danmark denne retten, Zahle mente at ifølge de samme dokumentene behøvde ikke Norge akseptere dansk regelverk i det omtalte område fordi Norge hadde sin egen oppfatning av Østgrønland som ingenmannsland. Riktignok var overenskomsten begrunnet med å opprettholde det gode forhold til Norge, men Zahle undret seg på om Norge ville innestå mer for overenskomsten enn til sin egen utenriksminister Ihlen hvis uttalelse ved flere anledninger var avvist fra Norge. Zahle stilte også spørsmål om eskimoene overhode var påtenkt i overenskomsten. Den inneholdt en passus om dette i sin artikkel 6, men Zahle innrømmet at dette var eskimoenes

²⁰⁸ Rigsdagstidende, ”Folketingets Forhandlinger 1923-1924”, bind II :4954ff.

²⁰⁹ Ibid: 4958

land, og hva ville de si om Danmark overdro høyhetsretten til nordmennene.²¹⁰ Denne uttalelsen er interessant som en mulig unnskyldning i og med Danmark hadde kolonisert Grønland i 200 år og trukket ut de ressursene som var tilgjengelige med å utnytte både land og folk. Danskene hadde knapt i noen grad spurt inuittene om adgang til dette, både angående en meget lønnsom gruvedrift og ikke minst monopolhandelen generelt. Zahle hadde ved en annen anledning så tidlig som 1905²¹¹ tatt sterkt i og uttrykt at

når vi nå har tilegnet os umådeligt herredømme over Grønland, som vi har, idet vi ikke alene forbyder dem at forlade deres land [...] når vi oven i købet forbyder dem at komme i forbindelse af nogen som helst art med andre end danske, når vi der opretholder en monopolhandel, således at de hverken kan sælge deres produkter til andre end den danske stat, ej heller kjøbe [...] hos nogen anden end den danske stat, *så har vi den aller stærkeste moralske forpligtelse til også at styre dette folk således, og at det må være en æressag for os at regere over dette folk, som vi har tiltaget os en sådan vidtgående magt over, således vi med sandhed kan sige, at ingen anden nation vil opfylde sine forpligtelser over dette folk bedre end vi.*²¹²

Det kan synes noe underlig at en tidligere statsminister, fra partiet Radikale Venstre, kunne tenke og uttale seg slik i Folketinget i begynnelsen av 1900-tallet, og senere kritiserte Norge for å komme med krav om respekt for sine etablerte fiske - og fangstrettigheter som han mente var å dele ut høyhetsrett over eskimoenes hoder. Den nevnte uttalelse av Zahle syntes å ha et godt monn av dobbeltmoral og imperialistisk tenkemåte, selv om det hadde gått nesten 20 år fra hans ovennevnte sitat ble fremmet i 1905 til Østgrønlandssaken i Folketinget der samme essens ble lagt til grunn.²¹³ Disse uttalelsene sto ikke langt bak kolonipolitikken til de mest markante kolonimakter i Europa å regne. Inspirasjonskilden til denne uttalelsen fra Zahle kom trolig fra den engelske forfatter Rudyard Kiplings dikt fra 1899 der han omtalte innfødte som halvt djevler og halvt barn.²¹⁴ Diktet ble raskt brukt for å rettferdiggjøre kolonisering ved å fremstille hvite mennesker som mer siviliserte og høyerestående med en moralsk plikt til å herske over og «oppdra» andre folkeslag²¹⁵. Det var den hvite mann som klarest kunne ta på seg byrden med å sivilisere disse til en europeisk sublim kultur. Ved hjelp av religiøs påvirkning fra inkarnerte prester og monopolistiske handelsmenn kunne de trekke ut de innfødtes verdier mot ”sukkertøy og glasskuler.” Dette verdibytte gjaldt med selvfølgelighet

²¹⁰ Ibid: 4959

²¹¹ Statsministeriet og Rigsdagens presidium, *Den danske Rigsdag 1849 -1949*, København 1953: 238.

²¹² N.N. Dansk Historie, bind 12, København 1965: 506/507

²¹³ Ref side 66 I min oppgave.

²¹⁴ Rudyard's Kiplings dikt *The white man's burden*, trykt I McClure Magazine, New York? 1899: Wikipedia.

²¹⁵ Wikipedia, norsk, dikt: The white man's burden.

de grønlandske eskimoene og ble naturalisert i kaffe, sukker og andre påvirkende nytelsesmidler, dog ikke brennevin. Dette var de viktige påvirkningsfaktorene overfor eskimoene i kolonialistisk og imperialistisk dansk tenkemåte.

Zahle ville ut fra sine argumenter og slutninger ikke stemme for overenskomsten, men forlangte at den skulle tiltres et spesielt oppnevnt utvalg (komité) i Folketinget for nærmere granskning, hvilket også skjedde. Han mente for øvrig at hele saken ville stå seg best om Folkerettsdomstolen i Haag kunne ta en internasjonal rettsavgjørelse på denne saken ved første anledning og derved hindre en senere splid med Norge ” et Land vi ikke vil have Krig med.” Han mente på denne måten å kunne oppnå et bedre og mer vennskapelig forhold til Norge, enn at en ved ettergivenhet ga Norge et inntrykk av at ” Danmark er en Nation, man kan byde alt ” som han sa i sin sluttkommentar²¹⁶. Dette resulterte i at henholdsvis Venstres J.C. Christensen og sosialdemokratenes leder Thorvald Stauning sa seg klart uenige i voldgiftssak mot Norge. Den konservative Pürschel var nok langt på vei enig med Zahle, men ønsket ikke å tone flagg direkte med Radikale Venstre, og stemte derfor at saken skulle behandles i et utvalg.²¹⁷

Etter den første debatten i det danske Folketinget og vedtaket om å la saken gå videre til en komité for nærmere vurdering, kom den danske kritikken i hovedsak fra skribenter med et konservativt syn som støttet Pürschels syn med hensyn til overenskomsten. Mens Zahle som hadde kommet med til dels kraftig kritikk av overenskomsten på grunn av dens uklarhet, og nettopp så faren for fremtidig strid, fikk han også påminnelser fra egne krefter. Disse kom i hovedsak fra den norskvennlige Ove Rode når Zahle hadde uttalt at Danmark endelig hadde bevart noe makt i Norden, ville han nødig se at den ble forringet fordi Danmark måtte dele ut suverenitet til noen ”nasjonalistiske nordmenn.” Rode, som var villig til å gå svært langt for å unngå ødeleggelse av forholdet til Norge, mente at Zahle ikke hadde lest overenskomsten riktig, tolket og sammenlignet han Zahle med det konservative landstingsmedlemmet grev Bent Holsten som til det eksalterte var motstander av overenskomsten. Zahle tok likevel avstand fra overenskomsten i nye Folketingsmøter og var stadig engstelig for å miste noen form for suverenitet over Grønland, og mente at i ly av denne ville nordmennene prøve å gjøre seg gjeldende på Vestgrønland. Det var nettopp dette de nasjonalistiske

²¹⁶Rigsdagstidende, ” Folketingets Forhandlinger 1923-1924”, bind II: 4961-4968

²¹⁷ Ibid: 4968/4969

utenomparlamentariske gruppene i Norge argumenterte for, med en legitim dekning i alle resolusjonene som hadde blitt sendt til Stortinget.

Folketingsmedlem Zahle var likevel ikke alene om å komme med nærmest imperialistiske uttalelser i Folketinget. Venstrelederen J.C. Christensen ga fra rikets viktigste talerstol fabelfortellinger om at Grønland var for det danske folk et stykke eventyrland, og det danske folk kunne like lite som andre folk, ikke unnvære romantikk. Videre uttrykte han at: ” Hvis man ikke har noget saadant [det grønlandske eventyrland] i et Folk, da synker Folket ret snart ned til rent materielle Synspunkter. Vi kan ikke leve paa det gode danske Smør og Flæsk alene. Grønland er en Opgave for os”²¹⁸

Grønland med alle sine innfødte innbyggere skulle altså ikke bare stenges ute fra omverdenen, men det skulle også fungere som et eventyrlig og utilgjengelig fabelslott til glede for de smør- og fleskespisende dansker. Men sannheten var jo at Grønland var et reelt land bebodd av et urgammelt fangstfolk med sine skikker og levemåter som danskene hadde okkupert med handel og utnytting for øye, men som den vanlige danske borger var fullstendig ukjent med. Da var det ganske patetisk at representanten Zahle som tidligere hadde kommet med enda krassere karakteristikk av eskimoene, i samme Folketingsforhandling som Christensen med sin eventyrskapende uttalelse, kunne uttale angående den dansk- norske Grønlandsoverenskomsten at i denne fantes ikke spor av uttrykk om at grønlenderne regnet landet for sitt, ”[og] med hva Ret overdrager Danmark Medhøjhedsretten (sammen med eskimoene?) over vort Land til Nordmændene?”²¹⁹ Det måtte jo være en grunn til at representanter fra det samme Folketing hadde en så forskjellig oppfatning om det ”eventyrlige” Grønland og de innfødte, dit riktignok Zahle hadde hatt et kort besøk. Hadde dette noe med det danske monopolet og avsperringen å gjøre? Da er det nærliggende å trekke fram slik Jordheim oversetter Dieter Groh i sin bok, at den danske regjering og Grønlands Styrelse innfridde akkurat det Robert Lowe kritiserte imperialismen for, nemlig at i Danmark ble den parlamentariske kontroll satt ut av spill når det gjaldt Grønland og således utsatte parlamentarikerne for ”farlige vrangforestillinger.”²²⁰

²¹⁸ Rigsdagstidende: *Folketingets forhandlinger, bind II, 1923-1924*: 4931.

²¹⁹ Ibid: 4959.

²²⁰ Helge Jordheim m. fl, *Imperium- imperialisme*, Oslo 2008 :65-66, note 65.

Flertallet av de danske parlamentarikerne ønsket at overenskomsten skulle bli vedtatt. Et fredelig forhold med Norge kunne for flertallet ikke kjøpes for dyrt.²²¹ Traktaten med Norge ble vedtatt 9.juli 1924 etter mange og vanskelige debatter hvor den konservative grev Bent Holsten hadde kommet med forslag om innkalling til folkeavstemning. Denne avstemningen skulle dreie seg om hvorvidt Danmarks krav om herredømme over Grønland skulle sendes til Haagdomstolen for endelig avgjørelse, men dette ble nedstemt mot hans egen stemme i Rigsdagen. Andre mente at overenskomsten måtte til ny forhandling med nordmennene, men flertallet sto altså på sitt selv om mange mente uklarheten var for stor. Valget sto mellom ingen avtale eller en uklar avtale. Politikerne så på den uavklarte overenskomst som den eneste politiske mulighet. En juridisk vurdering hadde nok endt med et annet valg.

Danske utenomparlamentariske synspunkter

Det var mange polemiske utsagn i danske aviser som hadde forskjellig syn på saken, både før og etter at traktaten var ferdigforhandlet i de to lands parlamenter. Den tilsynelatende uklarheten i overenskomsten påvirket mange dansker som ikke fant at høyhetsretten var ivaretatt av delegasjonen, og ga et nedslående inntrykk. Ett av disse innslagene var fra en utenomparlamentarisk gruppe som uten nærmere presentasjon kalte seg Østgrønlandskomiteen av 1924. En artikkel som sto i pressen i mars 1924²²² kan stå som et nyansert bilde av den alminnelige borgers mening om Grønland i Danmark Etter den sedvanlige danske argumentasjon om at Grønland var dansk fullt ut, fant artikkelen plass for at norske fiskere og fangstfolk hadde et berettiget krav på sin virksomhet. Artikkelforfatteren mente at regjeringen var rede til en forenlig avklaring på dette spørsmålet selv om noen norske aviser ”antog saa store Dimensjoner” at det ble nødvendig å forhandle om saken i spesialutvalg etter Folketingsforhandlingene, hvilket også skjedde

Forfatteren av ovennevnte artikkel regnet likevel med at en samlet Rigsdag ville avvise utkastet til traktat med den begrunnelse at en primitiv stamme som eskimoene måtte beskyttes for nordmennene gjennom et styre ”der har fremkaldt almindelig Beundring i andre Lande.” Videre ble det hevdet at skulle den innfødte befolkning på en eller annen måte lide nød, måtte ”vi [enten gi avkald] paa de Laurbær, som Grønlands Styrelse med Rette har givet oss”

²²¹ Tage Kaarsted, *Ove Rode- en politiker ved vejs ende*, Odense 1989: 9.avsnitt, Grønland, upaginert

²²² Chr. Løfting, ”Grønlands-Spørgsmaalet” i avisen *København* 13.mars 1924

(internasjonal heder for, *min anm.*) eller så måtte det treffes foranstaltninger der Norge ble fortolket som traktatbryter. Det forfatteren ikke hadde fått med seg var at det fantes ingen grønlandere på Østgrønland som ville komme i kontakt med norske virksomheter slik bestemmelsen i overenskomsten var utformet. Derimot sto det i artikkelen at dersom traktaten skulle bli vedtatt i dens uklare form, ville Norge i hvert fall kunne finne grunn til å reise ny strid. Forfatteren viste til avtaler med Preussen om Slesvig og Holstein som ble brutt og endte med krig og karakteriserte slike uavklarte avtaler som ”et Damoklessverd hengende over hodet på det danske folk” sitert fra statsminister Niels Neergaard(V). Når sverdet falt i Holstein / Slesvig-saken i 1864 ble det hevdet at man der heller ikke hadde forstått de uklare, skjebnesvangre avtaler; slik også i Østgrønlandstraktaten. Det ble vist til at traktatens vedtak ikke bare måtte heves over partigrensene, men også Rigsdagsmedlemmene, især for Venstrelederen, ”den store, højt fortjente Høvding”, J.C. Christensen, slik artikkelforfatteren mente.²²³ Det ble derfor ønsket at traktaten ikke ville bli vedtatt i den foreslåtte form.

Artikkelen fikk deretter en mer forsonende form med å formulere et alternativ som gjorde nordmennene noen innrømmelser og prefererte dem framfor andre nasjoner(Tyskland og Sverige) selv om nordmennes opptreden hadde blitt for fremtredende. Forfatteren mente likevel at enighet om Østgrønland kunne bli vanskelig, selv frendefolk imellom, da det offentlige Norge aldri hadde vist trang til noen innsats på kartlegging eller annen innsats i landets utforskning. Selv Fridtjof Nansens forskningsferd på ski over den grønlandske innlandsisen måtte finansieres av en dansk forretningsmann, ble det framholdt i artikkelen. Det ble ytterligere understreket at nettopp Danmark hadde ledet an i utforskningen av Østgrønland og videre nordover i langt større grad enn andre nasjoner slik at ”de andre Nasjoner med fuld Føje ikke har været i tvil om at anerkende Danmarks Højhedsret til det hele, øde Land.” Da hadde forfatteren nok ikke fått helt med seg at det meste av danskenes båter, skip og mannskap til denne kartleggingen i stor grad var norske. Norske skip og mannskap hadde også kommet slike vitenskapelige ekspedisjoner til reddende unnsetning.

Artikkelforfatteren trakk til slutt fram nasjonenes anerkjennelse av norsk høyhetsrett over Spitsbergen som også dannet den norske sentrum for havfiske. Det ble likevel lagt brett på at nordmenn fisket i alle farvann både i Nord- og Sydishavet og trivdes tilsynelatende ypperlig ved de fjerne land uten norsk høyhetsrett. Riktignok, hette det i artikkelen at på Spitsbergen

²²³ Ibid.

hadde ikke Norge noe monopol, men så var det heller ikke noen primitiv folkestamme på øyene hva tilfelle var på Grønland. Forfatteren anførte deretter en idé med parallell til Spitsbergen om det på en viss del av Grønland, med dansk overhøyhet, ble gitt adgang til andre nasjoner, helst de nordiske, å opprette stasjoner på land som støtte for deres fangstaktivitet. Forfatteren hevdet at han ikke kunne tilføre noe prinsipielt nytt, men forfektet en tredeling av Grønland som besto av de monopolbelagte koloniene, en fredlysning av yngle og oppvekststedene for jaktbart vilt samt at egnede steder på Østgrønland uten betydning for koloniene ”Trivsel” kunne åpnes for alle skandinaver.²²⁴

Det skulle vise seg at flere av disse punktene i denne artikkelen ble vedtatt. Først og fremst nordmennes rett til fangst og fiske i henhold til overenskomsten med dens bestemmelser over inuittenes og dyrelivets beskyttelse. Samtidig med Østgrønlandstraktatens ratifisering ble det bestemt i kongelig resolusjon²²⁵ i København at danske (færøyske) og islandske statsborgere skulle ha rett til å besegle og bosette seg med jakt- og fiskerettigheter på deler av den grønlandske østkyst helt i overensstemmelse med hva nordmenn hadde forhandlet seg til. Grunnen til denne bestemmelsen kunne synes å være omsorg for Island som var nær knyttet til Danmark, men slik forholdt det seg ikke. Etter 1918 var det et meget spent forhold mellom Danmark og Island fordi Island ikke hadde oppnådd full selvstendighet, men måtte finne seg i en upopulær 20 års avtale med dansk utenriksstyre og kongefellesskap. Dette forholdet ble prøvd oppmyket ved å gi islendingene adgang til Østgrønland på linje med nordmennene.

Avispolemikken mellom Danmark og Norge

”Nationaltidende” (kons.) var den avisen i Danmark som hadde flest nasjonalistiske innlegg i tvisten om Grønland med Norge, men også innlegg fra nordmenn som hadde et nøytralt syn på saken, eller helst noe som gikk Danmarks vei i Østgrønlandssaken.

En av de som ble intervjuet av Nationaltidende i 1923²²⁶ var den norske forfatteren Johan Vinsnes (1866- 1932) med oppfatninger som gikk på tvers med ”moderne” retninger i politikk²²⁷, slik også i Østgrønlandsspørsmålet. Vinsnes ble spurt hva han mente om denne saken. Da svarte han prompte at ”Grønland har ikke det spor av interesse i den store brede

²²⁴ Chr. Løfting, ”Grønlands-Spørsmålet” i avisen *København* 13.mars 1924.

²²⁵ Kgl. resolusjon av 5.juli 1924 i København.

²²⁶ RA, UD-boks 8205, *Nationaltidende* 16.marts 1923

²²⁷ Gyldendals store konv. Leksikon, 2.utg., Oslo 1967.

Befolkning. Det hele er, saa vidt jeg har forstaat en blanding av litt Forfengelighed og et økonomisk Spørgsmaal.” Han mente at den gode, gamle patriotismen i Norge intet hadde med Grønland å gjøre, men at denne patriotismen under krigen (1. verdenskrig) ble ”forspist av nasjonalisme” og at ”chauvinismen” og patriotismen var skjebneskapt i denne tiden. En patriot, mente han, ville aldri skape krig. Han viste til den beherskede danske ”sønderjyde” og sammenlignet han med det norske venstreparti som nok hevdet alt det norske, men som likevel var et fredsparti, og viste til statsministrene Gunnar Knudsen, Otto Blehr og ikke minst Johan L. Mowinckel.

”Nationaltidende” kommenterte intervjuet senere²²⁸ og viste til at det nettopp var i Vinsnes sin ånd å ønske å beholde den mellomfolkelige forståelse mellom de to skandinaviske nabofolk. Å finne en tilfredsstillende løsning på det grønlandske spørsmål som av enkelte nordmenn i patriotismens navn i virkeligheten var krigsbegeistrede nasjonalister eller sjåvinister og som skapte en skillevei mellom de to grannfolk, var grunnleggende.

I ettertid får vi håpe at blant annet ”Nationaltidende”s redaktør kunne smile litt i skjegget og samle inn de poengene som kanskje naive nordmenn la på bordet. Stemningen på denne tiden var jo hardbarket politikk der ledelsen i Grønlands Styrelse dirigerte utspillene. De hadde styrt Grønlands politikk på sin måte i nær 150 år og som skulle fortsette likedan de neste 25.

I Norge utbrøt en lang avispolemik i mars 1923 om at denne danskvennlige uttalelsen nettopp kom fra dikteren Vinsnes som mente å kjenne hva som rørte seg hos sine landsmenn, syntes ”Tidens Tegn”(Fris.V)²²⁹ var bemerkelsesverdig. Fra de mest nasjonalistiske avisene, helst fra distriktene, ble utsagnet til Vinsnes betraktet som rent munnsvær og karakterisert som unasjonalt overklasseprat og åndssnobberi. Det ble vist til at danskene hadde annektert både Holberg og Nansen. ”Dikteren Vinsnes” måtte danskene gjerne få til odel og eie.²³⁰ ”Drammens Tidende” (kons.) mente til Vinsnes forsvar at han ikke forsto saken.²³¹ Selv folk i landets høyeste stillinger hadde ikke forstått dette, med klar hentydning til Venstre og andre mer radikale krefter i landet påsto avisen. Etter avisenes mening skulle disse ha forstått at bl.a. Vinsnes burde erkjenne sitt eget lands interesse mot et annet land, og det ble vist både til

²²⁸ RA, UD-boks 8205, *Nationaltidende* 19.marts 1923.

²²⁹ RA, UD-boks 8205, *Tidens Tegn*, 20.mars 1923.

²³⁰ RA, UD-boks 8205, diverse innlegg fra utkantaviser, mars 1923

²³¹ RA, UD-boks 8205, *Drammens Tidende* og *BB*, 21.mars 1923.

Krumedike fra 1500-tallet og ikke minst den danske ”svindleren” Bourke²³² fra 1814 da Norge mistet Grønland.

En annen avis skrev at den hjertens gode forfatter Johan Vinsnes levde i sin egen verden og visste mindre om hva som rørte seg i folket da det ble vist til de 500 resolusjonene som hadde kommet til Stortinget i sakens anledning fra kommuner og lag. Vinsnes svarte på denne kritikken og mente seg grovt forulempet ved å nærmest bli kalt forræder. Han mente seg å være patriot og ville ikke dementere hva han hadde sagt til ”Nationaltidende.” Han hadde ment at dansk Grønlandspolitikk ikke primært var rettet mot nordmennene, men var i stor grad rettet mot en innmarsj av amerikanske eventyrere. I tillegg til dette mente han at danskene måtte beskytte et primitivt folkeslag mot kulturens forbannelser der monopolet syntes å være en del av oppdemningen mot denne påvirkningen. Poenget til Vinsnes hadde vært å berolige danskene om at nordmennesenes fiske og fangst langs Østgrønlandskysten var noe partene måtte bli enige om.

Skulle enigheten bli vanskelig, måtte tvisten løses i internasjonale rettsfora, mente ”Dagbladet” (V)²³³. Det var å vente at polemikken hadde stanset med denne konklusjonen i ”Dagbladet”, men det startet igjen i skarpere retning i ”Drammens Tidende”²³⁴ med et leserinnlegg som la til grunn at ”der stadig nordmænd må vera med naar Noriges merkje skal hoggas ned.” Dette var henvisning til dikteren Vinsnes i København som hadde påtatt seg evnen til å tolke norsk tanke og følelsesliv i forhold til Grønlandssaken, og som ble nærmest betraktet som landsforræderi av signaturen i ”Drammens Tidende”. Innlegget konkluderte med at danskene hadde til hensikt å selge Grønland i pakt med sine økonomiske interesser, og ba om at ”frukt” på det norske ”folketreet” av Vinsnes’ type måtte bli sjeldnere og sjeldnere.

²³⁵

Den nasjonalistiske og usaklige kritikk av Johan Visnes basert på et intervju i en dansk avis syntes å være en vanlig fremstilling i norske aviser på 1920-tallet i anledning Grønland. Denne fremstillingen ble i det alt vesentlige skrevet av utenomparlamentariske skribenter, gjerne som leserbrev, og sjelden eller aldri av ansvarlige politikere. Politikernes skrev de

²³² Den danske forhandleren mot svenskene i 1814 der Grønland ble ”fratatt” Norge og overlatt til Danmark.

²³³ RA, UD- boks 8205, *Dagbladet* 23.mars 1923

²³⁴ RA, DU- boks 8205, *Drammens Tidende* og BB 28.mars 1923

²³⁵ RA.Utenriksdepartementet, boks 8205, presseklipp.

gangene de måtte forsvare sine langt mer saklige argumenter overfor danske myndigheter og politikere, men nok uten å forsvare utsagn av typen ”Vinsnes.”

I motsatt retning var det vesentlig danske konservative politikere og personer i det øvre sosiale sjikt som holdt den danske pressen beskjeftiget med sin del av polemikken. I stor grad ble parlamentarikere kritisert for at de hadde sluppet nordmennene for lett til grønlandsk land uten at de dermed kritiserte nordmenn direkte. Danskene svarte ikke på den mer usaklige polemikken fra Norge, men siterte gjerne hovedstadspressen i Kristiania og tok gjerne fatt i norske sakprosaforfatteres litteratur i sakens anledning og kritiserte deres motstand mot dansk suverenitet i Grønland.

Ny interesse fra stormaktene

Etter at Østgrønlandstraktaten var ferdig ratifisert av partene henvendte Storbritannia seg ganske raskt etterpå og ba om en mestbegunstigelseserklæring fra Danmark med minst de samme rettigheter som Norge hadde oppnådd i traktaten. Danmark var i prinsippet glad for denne henvendelsen med bakgrunn i disputten fra 1921²³⁶ og behandlet saken med velvilje som også ble bekreftet fra Grønlands Styrelse med at det ” herfra ikke haves noget at erindre imod Indgaaelsen” av en slik avtale med Storbritannia.²³⁷ Et år senere ba også Frankrike om å få en lignende avtale som den Storbritannia hadde fått på Østgrønland. Denne henvendelsen førte til en noe større saksbehandling der Østgrønlandstraktaten også ble nøyere vurdert, og Udenrigsministeriet fant at franskmennene faktisk allerede hadde en klausul i handelstraktaten av 1842 som tilsa en slik avtale så lenge andre hadde oppnådd en lignende erklæring om mestbegunstigelse. Grønlands Styrelse ble igjen konsultert, og Styrelsen hadde heller ikke denne gang noen innsigelser.²³⁸

Med forespørslene fra Storbritannia og Frankrike om å bli meddelt mestbegunstigelse oppfattet danskene dette som en internasjonal bekreftelse på deres tidligere erklæringer om at Danmark hadde suvereniteten over det omstridte Østgrønland. Begge landene fikk umiddelbart noter fra Norge med argument om at Norge ikke hadde akseptert Danmarks overhøyhet, men det ble ingen noteveksling som reaksjon på dette. Storbritannia og Frankrike hadde allerede i 1921 akseptert dansk ”politisk og økonomisk interesse” over hele Grønland

²³⁶ Ref side 28 i min oppgave.

²³⁷ DRA, UM 1909-1945, boks 8-77,mappe 8U/20/1, 4. nov 1924.

²³⁸ Ibid. 17.okt. 1925.

og da var norske påstander uten interesse. Dette til tross for at Storbritannia måtte ”svelge” ekstra hardt for å akseptere de danske ønsker og interesser over Grønland etter å ha blitt truet av USA til å akseptere disse.²³⁹

Det juridiske perspektiv

Hypotesen om at Danmark ikke på noen måte hadde suverenitet over hele Grønland før alle erklæringene var innkommet i 1921, vises klart i brev fra direktøren av Grønlands Styrelse og formannen i Det Grønlandske Selskab som omtales i en betenkning og dokumentsamling angående salget av de vestindiske øyene fra 1916.²⁴⁰ Påstanden fra dansk side om suverenitet over Grønland lå i anordningen fra 18. mars 1776 der seilingsforbud på Grønland blir bestemt og akseptert av alle stater uten innsigelser der Grønland blir utelatt som lovlig destinasjon etter inngåtte traktater ” [...] som det viste sig senere af Heldbringende Betydning for den indfødte Befolkning.” Denne bestemmelsen gjaldt bare koloniene på Vestgrønland og ble i hhv 1894 og 1905 utvidet til å gjelde to nye kolonier i Øst- og Nordvestgrønland. Videre uttrykte direktøren for Grønlands Styrelse at ”*det vilde maaske da kunne hævdes, at Danmarks Højhedsret stadig kunde holdes udstrakt til alle Steder hvor der findes danske Anlæg, hvilket nu praktisk talt vilde sige alt, hva der er beboet i Grønland.*”²⁴¹ Videre sies det at fra denne definisjonen ville den amerikanske erklæringen om Grønland fra 1916 ikke være av stor betydning, men det mente direktøren ville være en feilslutning.

Brevet fra Grønlands Styrelse til Indenrigsministeriet må betraktes som et meget viktig dekret om hvordan Danmark skulle tilegne seg suvereniteten over hele Grønland og føringer om hvordan dette kunne iverksettes. Brevet avsluttes med å uttrykke at innrømmelsen fra amerikansk side var av overordentlig stor betydning. Hva den jo også ble. Hele den dansk-norske strid om Grønland hadde sin begynnelse i dette prinsipielle brevet som heller aldri ble lagt fram under rettssaken i Haag. Formannen i Det Grønlandske Selskab, Kommandør Rørd Hammer bekreftet og utfylte direktørens ovennevnte utsagn i sitt samtidige brev til Indenrigsministeriet.²⁴²

²³⁹ Ref side 28 i min oppgave.

²⁴⁰ Rigsdagskommission, *Betænkning ang De vestindiske øer*, København 1916.

²⁴¹: Ibid: 129/132, brev av 3.nov 1916.

²⁴² Ibid: 132-134, brev av 2.nov 1916.

I tillegg ble det sagt i klar tekst fra polarforskeren Knud Rasmussen i sitt brev av 1913 til Indenrigsministeriet at Nordøstgrønland måtte bli underlagt dansk suverenitet. Han sier også på slutten av sitt brev at ”Hele Grønland bør være dansk og underlagt dansk Foretagsomhet”²⁴³ Rasmussen antydte klart i sitt brev at den kjente polarforskeren Ludvig Mylius-Erichsen allerede i 1903 ønsket å okkupere store deler av Grønland for Danmark, men mottok måtelig respons fra den daværende utenriksminister. Rasmussen skrev videre i sitt brev at det var allerede flere fremmede nasjoner som hadde fått øynene opp for de forretningsmuligheter Grønland kunne gi. Han uttrykte at den som hadde noe kunnskap om grønlandske forhold ville forstå hvor farlig det ville være for danske interesser å ha et utenlandsk selskap fast tilstede i Grønland. Han avsluttet brevet med å si at nå sto det bare igjen å få anerkjennelse fra ”fremmede makter” om dansk rett til Grønland. Rasmussen tenkte selvsagt på sine ”naboer” i Nordvestgrønland, amerikanerne, som hadde hatt tilhold der fra 1890-årene.

Det var nettopp dette brevet fra 1913 innenriksminister Ove Rode tok tak i da Danmark var i ferd med å selge de vestindiske øyene og han så en klar mulighet til å fyllestgjøre Knud Rasmussens forslag, hva Rode også lyktes med.²⁴⁴ I brevene fra Knud Rasmussen og Det Grønlandske Selskab til Indenrigsministeriet ble det klart formulert at Østgrønland ikke kunne betraktes som under dansk suverenitet før andre stormakter og Norge underskrev en erklæring, lignende den som USA senere underskrev i 1916. Den staten Danmark på denne tiden var redd skulle okkupere Grønland var nettopp USA som hadde ”satt seg fast” på Nordvestgrønland, og ikke Norge som etter hvert skulle bli den reelle fare.²⁴⁵

Påstanden om at Danmark hadde full suverenitet over hele Grønland før 10.mai 1921 var å strekke sannheten vel langt, snarere usann ifølge korrespondansen fra 1916, og det skulle ta enda mange år før suvereniteten ble endelig fastslått om en indirekte, dog til Danmarks fordel. Etter at Østgrønlandsavtalen var sluttet burde sannsynligvis Norge alternativt tatt saken direkte til Folkerettsdomstolen etter at avtalen var undertegnet. Norge kunne også ha erklært Østgrønland under dansk suverenitet fordi Norge i realiteten hadde oppnådd alle sine krav. Det var flere grunner til at dette ikke ble gjort, bl.a. fordi partene var blitt provosert av hverandre, og Norge hadde muligens antatt at 20 års bruksrett ville bedre den folkerettslige

²⁴³ Ibid: 132-134, brev av 9.aug 1913.

²⁴⁴ Ref side 14 i min oppgave

²⁴⁵ Ibid: 129 ff

delen av avtalen. Hadde en av partene, gjerne Norge, allerede straks etter avtalen trådte i kraft i 1924 tatt suverenitetssaken til Folkerettsdomstolen, ville Norge trolig ha unngått storparten av de utenomparlamentariske pressgruppene, okkupasjonen av Østgrønland, en lite flatterende rettssak i 1931/33 og kontrafaktisk ytterligere marginalisert et partivesen som sto tyske okkuperanter bi noen år senere.

På den annen side kunne Danmark ha unngått all norsk protest og nasjonalistiske særinteresser hvis Danmark reelt hadde okkupert Østgrønland ved statlig midler slik Canada gjorde i 1925 da de annekterte en del av sine arktiske øyer, også registrert av norske oppdagere og ishavsfolk. Da bygde det statlige politi vaktstuer i det annekterte området og tilsynega canadisk suverenitet som USA straks aksepterte.²⁴⁶ Danmark hadde satt seg i et dilemma ved Østgrønlandstraktaten der Norge ikke ville vedkjenne Danmark overhøyheten over det omtvistede landet som også var en korrekt tolkning av brevet fra Grønlands Styrelse i 1916 som nevnt ovenfor selv om dette ikke var kjent i Norge.

Den danske regjering kunne ikke på noen måte tvinge Norge til å akseptere dansk rett over området hvis Norge ikke gjorde dette på frivillig grunnlag, hva den norske regjeringen bestemt ikke ønsket å gjøre. Alternativet var en rettsavgjørelse, men Danmark ønsket ikke å gå til folkerettsdomstolen i Haag for å få en bekreftelse på hva de mente de allerede hadde rett til. Dersom Norge ikke tok saken til Haag på eget initiativ, hadde de jo likevel blitt enige om å være uenig i overenskomsten, dog utenfor selve traktaten.

Den folkerettslige tolkning av avtalen

Frede Castberg²⁴⁷ som var folkerettsjurist og forhandlingsdelegasjonens attaché samt sekretær i den forsterkede konstitusjonskomité, utredet og tolket den avtalte overenskomst etter forhandlingene, men før den ble ratifisert av parlamentene i Danmark og Norge. I dette lå implisitt en karakteristikk av avtalens form og noen juridiske prinsipper som etter Castbergs oppfatning hadde betydning.²⁴⁸

²⁴⁶ FRUS, 1925, Canada : 570ff.

²⁴⁷ Frede Castberg var sønn av tidl. statsråd Johan Castberg, den som egentlig igangsatte Grønlandsdisputten med å henvise til norsk middelalderhistorie som objektivt sett ikke var tillitskapende, men som med en annen vinkling kunne ha endret sakens gang til et saklig oppgjør mellom Danmark og Norge.

²⁴⁸ Frede Castberg, *Østgrønlandsavtalen*, Kristiania, 1924: 5ff.

Det uvanlige med denne overenskomsten var at delegasjonen ikke hadde fullmakt til å avslutte avtalen bilateralt med Danmark med et enkelt forbehold om ratifikasjon. Det vanlige var at sluttprotokollen ble ratifisert og derved oppsto som traktat mellom minst to stater. I dette tilfelle ble det protokollert et "Forslag til overenskomst" fordi begge parlamenter hadde forbeholdt seg retten til selv å avgjøre traktatens tilblivelse før ratifikasjonen. Fordi det ikke ble oppnådd enighet angående det grunnleggende spørsmålet om suverenitetsstatus for Østgrønland ble det forelått en noteveksling som ikke var en del av traktaten, men en appendiks av stor betydning for partenes prinsipielle standpunkter. Selve traktaten ble en "modus vivendi"-avtale av midlertidig karakter. Dette gjorde traktaten i seg selv usikker og nærmest tilsa hvem som var mest tålmodig, hvem som handlet til egen fordel, og hvem som var sterkest til å hevde sin rett ved avtalens utløp etter 20 år. De nevnte elementer ville hver for seg kunne skape konflikt.²⁴⁹

Tidligere utenriksminister og dr. jur. Arnold Ræstad mente at når to land gjorde en overenskomst om forholdene på et landområde ville den ene part være innehaver av suvereniteten, eller få den ved overenskomsten, i dette tilfellet Danmark som krevde denne retten. Da måtte Norge stilltiende akseptere dette faktum som Norge tidligere hadde nektet anerkjennelsen av. Dette var juristen Frede Castberg ikke enig i og viste til forhandlingene om Spitsbergen før verdenskrigen mellom Norge, Russland og Sverige der de alle tre var enig om at Spitsbergen var et område "terra nullius." Der var forholdet slik at alle aksepterte øygruppen som ingenmannsland, men folkeretten hadde likevel ingen forhindringer mot at landene seg imellom kunne lage avtaler om "terra nullius." Det kunne bare være ett forbehold i denne sammenheng, og det var bestemmelse om rettshåndhevelse av det ene eller flere av de kontraherende parter. Da ville imidlertid landet ikke være et ingenmannsland, selv om rettsforholdet ikke var inntatt i traktaten, mente Castberg.²⁵⁰ Danmark og Norge ble nettopp ikke enige om rettshåndhevelsen.²⁵¹

Det ble hevdet at forutsetningen for dansk suverenitet over Østgrønland var kommet til uttrykk fordi det måtte avtales at visse innretninger (lover) skulle bli gitt.²⁵² Hadde området vært ingenmannsland kunne slike innretninger bli gitt uten avtale med andre. Castberg var uenig i dette resonnementet. Når det var nødvendig med en traktat med Danmark for å få

²⁵⁰ Ibid.: 21ff.

²⁵¹ Ref side 109 i min oppgave.

²⁵² For eksempel lov om sjeldne dyr på Østgrønland. Norsk lov vedtatt om dette.

frihet til aktivitet som ikke var nødvendig i ”terra nullius,” var det ikke grunnet dansk suverenitet over området, men rettere en dansk *påstand* om forholdet. Castberg mente også at like lite som traktaten forutsatte dansk suverenitet over Østgrønland, like lite kunne hjemmelen for norsk fangst og fiske i området være en dansk servitutt slik danskene selv tolket traktaten.²⁵³

På den annen side var Frede Castbergs betenkning en overveielse om traktaten berettiget Danmark til å øve statsmyndighet i Østgrønland. Det ble etter overenskomstens offentliggjørelse uttalt flere meninger om Danmark i kraft av teksten kunne utøve statsmyndighet over norske borgere på Østgrønland.

I en polemikk med Venstres J.C. Christensen, delegasjonslederen i saken, mente professor Knud Berlin, en betydelig folkerettsjurist i Danmark, at overenskomsten ikke nevnte et ord som anerkjente dansk overhøyhet i Østgrønland, men at den heller ikke underkjente denne retten. Ut fra dette synspunkt mente Berlin at enhver utøvelse av dansk rett overfor nordmennene ville føre til konflikt mellom de to partene da Norge påberopte seg Østgrønland som ”terra nullius.”²⁵⁴ Castberg viste til en tidligere uttalelse av Christensen at overenskomsten vil gi danskene mulighet for å meddele norske myndigheter om klanderverdige forhold til norske borgere. Det kunne for eksempel dreie seg om klager på forholdet om hensynsløs jakt. Dette var nedfelt i overenskomsten, og ble også tatt inn som norsk lov på et senere tidspunkt. Etter et nytt juridisk resonnement fra Knud Berlin om et ”20-årig langt rettsløst interregnum.” repliserte Christensen igjen at en måtte lete forgjeves etter juridisk anerkjennelse i overenskomsten, men hensikten var å etablere bestemmelser av praktisk art. Han mente at i kraft av de internasjonale erklæringer Danmark hadde mottatt, var det utvilsomt at Danmark hadde høyhetsrett over hele Grønland, men at det var en selvfølge å respektere norske opparbeidde rettigheter.²⁵⁵

J.C. Christensen konkluderte med den kjensgjerning at nordmennene kunne gå i land over hele Østgrønlandskysten slik de ønsket, med unntak av de i traktaten spesifiserte steder, og danskene kunne ikke hindre dette uten med makt. Men ønsket danskene dette? Christensen mente dette aldri hadde blitt besvart og var overbevist om at traktaten var et nødvendig

²⁵³ Frede Castberg, 1924: 11ff.

²⁵⁴ O.Bendixen (red.), *Grønlandstraktaten belyst [...i] artikler*, København 1924: 76.

²⁵⁵ *Ibid*: 34-35

instrument for å trygge de forholdene danskene var mest opptatt av slik det var nedfelt i overenskomsten. Danmark kunne derimot ikke gi bindende lover for nordmennene som stred mot overenskomsten, men omvendt måtte de forplikte seg på bestemmelser som ikke stred imot denne.²⁵⁶ Etter norsk oppfatning av Østgrønland som "terra nullius," ville trolig enhver bestemmelse fra danskene som ikke var nedfelt i overenskomsten virke irriterende.

Frede Castberg bekreftet selvsagt at overenskomsten ikke inneholdt noen bestemmelser som i noe henseende kunne binde norske borgere i Østgrønland utover det avtalte, og disse skulle vise seg etter som tiden gikk å bli mange, særlig når de to profilerte juristene Ræstad og Castberg var uenige om Østgrønlandstraktatens fortolkning.²⁵⁷ Likevel var det riktig av Norge å undertegne en overenskomst vel vitende om Danmarks høyhetskav, men landene ble enig om å akseptere uenigheten mellom dem i de notene som ble utvekslet. Det norske forbehold bandt ikke Danmark mer enn det danske forbehold bandt Norge. Etter en tolkning av traktatteksten, notene og andre uttalelser i Folketinget ville Danmark ikke være berettiget til å utøve noen myndighet som staten etter folkeretten alene hadde anledning til på sitt territorium overfor norske borgere på Østgrønland, mente Frede Castberg. På den annen side ville det ikke være i strid verken med traktaten eller folkeretten om Danmark gav lovregler for danske borgere i Østgrønland som også gjaldt innbyggere fra de land som hadde signert erklæringer.²⁵⁸

Likeledes som Danmark var berettiget til å utøve statsmyndighet og lovregler overfor danske borgere, ville dette også gjelde andre staters borgere dersom disse hadde anerkjent dansk suverenitet over Østgrønland. Norges rett til å erklære Østgrønland som ingenmannsland ville ikke få noen endret rettsvirkning dersom andre land skulle anerkjenne Danmark som rett overherre i Østgrønland, slik allerede flere land hadde erklært i 1920. Slik ble det også da Storbritannia og Frankrike anmodet Danmark om å få adgang til Østgrønland på "samme vilkår" som Norge. Dette ble innvilget fra Danmark, men Norge protesterte på at Danmark hadde gitt sin bevilling om dette så lenge Norges påstand for området var "terra nullius." Dette kravet ble ikke etterkommet fra de to land, og derved kunne Danmark sikre grepet om Østgrønland, men kunne selvsagt ikke fjerne seg fra den inngåtte traktat med Norge. Det var klart at Storbritannia og Frankrike henvendte seg til Danmark og ikke til Norge. De hadde jo

²⁵⁶ Ibid: 83-84

²⁵⁷ RA, UD-boks 8205-8208 og UD-boks 81 (norske legasjon i København), Dgbladet 27.jan 1925.

²⁵⁸ Frede Castberg, *Østgrønlandsavtalen*, Kristiania, 1924: 28-29.

allerede godtatt dansk politisk utøvelse i hele Grønland. Så vidt vites fikk Norge aldri noen internasjonal støtte for sin påstand.²⁵⁹

Frede Castberg stilte også spørsmål om hvordan Danmark kunne erverve suvereniteten over Østgrønland. Etter folkeretten kunne dette utføres ved en klar okkupasjon på militær eller politimessig måte som håndhevet den danske stats domene og suverenitet slik Canada gjorde senere i 1925 som omtalt ovenfor. En annen måte var at *alle* interesserte stater, i første rekke Norge, anerkjente Danmarks overherredømme. Det forhold at Norge motsatte seg dansk overherredømme over Østgrønland, var like uforbindtlig for Danmark som at Danmark motsatte seg den norske påstand om ingenmannsland. Notevekslingen som hevdet hvert av landenes prinsipielle syn bandt heller ikke landenes syn på den andre part. Danmark kunne altså utferdige landgangsbevillinger til hvem de ville uten at Norge kunne hindre det.

Castberg mente å forstå at en okkupasjon ved fysiske installasjoner ikke var tillatt etter traktatteksten, men at den okkuperende stat etablerte og håndhevet en statsmakt på stedet. Castberg hevdet likevel at både Danmark og Norge kunne utføre okkupasjon på denne måten slik Norge faktisk gjorde i 1931. Strengt tatt kunne også Danmark hevde sin rett på Østgrønland ved å gi lovregler som skulle gjelde alle, men uten å komme i konflikt med den inngåtte traktat med Norge. Viktigere var trolig å slutte traktater med andre stater og gi konsesjoner, og for øvrig skape situasjoner uten å krenke traktaten som Norge måtte akseptere i ly av påstand om ingenmannsland.²⁶⁰

Oppsummering

I dette kapitlet er det redegjort for og foretatt analyse av de forholdene som oppsto etter at Danmark og Norge ble enig om å forhandle fram en overenskomst om Østgrønland. Utgangspunktet for denne var Stortingets beslutning etter at konstitusjonskomiteen var ferdig etter et halvt år med sin innstilling etter at regjeringen hadde innlevert sin proposisjon, men enda lenger tid fra danskene ba om et svar på sin note om å bekrefte forhandlinger. Den danske regjering mottok innstillingen, men var nokså uenig med innstillingens konklusjon, men aksepterte å starte forhandlinger på det gitte og frie grunnlag.

²⁵⁹ Ibid: 32-34.

²⁶⁰ Ibid: 36ff.

Det danskene i hovedsak var uenig i, var komiteens oppfordring til å drøfte Norges historiske forhold til Grønland med fokus på de mange resolusjoner som Stortinget hadde mottatt nettopp om de historiske forhold. Komiteen kunne ikke unngå å ta stilling til disse. Stortinget anså seg involvert i saksbehandlingen og la dette til grunn for sin beslutning i føringene til regjeringen.

Stortingets beslutning førte til at regjeringen oppnevnte en forhandlingsdelegasjon som etter invitasjon skulle starte i København. Regjeringen ga delegasjonen en instruks om å ta opp de historiske krav, og at dansk suverenitet over Østgrønland måtte avstås fra anerkjennelse fra norsk side. Den danske delegasjonen hadde store vansker med å akseptere disse forslagene, og det ble foreslått 3 hovedpunkter for videre drøfting angående suverenitetsstillingen i Østgrønland. Disse var formulert slik fra norsk side at diskusjon om disse tapte sin interesse sett fra dansk side. Den norske delegasjonen la til grunn at "gammel urett" kunne gjøres god igjen dersom danskene ville møte kravene. Dette ønsket ikke danskene å gjøre uten at det ble fremmet bevis på at det var lagt fysiske hindringer i veien for nordmenn på Grønland. Danmark ønsket ikke å frasi seg sin påståtte suverenitet over Østgrønland verken til Norge eller som et "terra nullius." Norge på sin side ønsket heller ikke å akseptere dansk suverenitet over Østgrønland. Partene havnet i en skyttergravsposisjon. Danskene følte at de måtte gi noe, og innrømmet at kunngjøringen fra 10.mai 1921 var feil proklamert over Østgrønland, og tilbød å fjerne denne bestemmelsen mot at Norge anerkjente dansk suverenitet i Østgrønland. Dette så den norske delegasjonen bort fra.

Da det opprinnelige forhandlingsprogrammet ble neglisjert av begge parter og nærmest brøt sammen, foreslo nordmennene at det ble opprettet en interesseavtale der det folkerettslige suverenitetsspørsmålet ikke ble behandlet. Dette ble partene enige om, men det ble også foreslått en noteveksling der partenes prinsipielle forhold ble lagt til grunn og her kom partenes klare motsetninger til syne.

Det forslag som var fremforhandlet ble mottatt med glede i Stortinget selv om de opprinnelige ønskene ikke hadde blitt innfridd. De norske politikere følte å ha oppnådd en seier over for Danmark og overenskomsten ble etter folkerettslige studier ansett for akseptabel til å bli en bilateral traktat.

I Danmark var oppslutningen av en annen karakter, og det ble fremmet mange motforestillinger, ikke minst i Folketinget der Radikale Venstre og Det konservative Folkeparti gikk imot overenskomstens på prinsipielt grunnlag, og stemte for at den ytterligere skulle behandles av en spesialkomité. Partiene Venstre og Sosialdemokratene som var i flertall ville stemme for overenskomsten på bakgrunn av å holde ved like det gode forhold til Norge.

Det ble mange polemiske innlegg i danske aviser som sterkt kritiserte sine parlamentarikere for at overenskomsten skulle ratifiseres. Det var få personer som polemiserte direkte over landegrensene. Det ble imidlertid en periode mye polemikk mellom Danmark og Norge i en rekke aviser som også skyldtes at en norsk forfatter hadde uttalt seg nøkternt i Danmark og som ble sterkt kritisert i norske aviser, men også en rekke sitater fra danske aviser ble kommentert i Norge, også den andre veien.

Fra Norge var de fleste polemiske angrepene mot Danmark basert på artikler fra personer uten ansvarlig politisk ståsted, mens i Danmark var det få eller ingen del av den vanlige befolkningen som hadde et forhold til sin egen grønlandske koloni med bakgrunn i den gjeldende danske politikk, og følgelig lite ”sivil” strid.

Det ble flere juridiske overveielser i forbindelse med overenskomsten både fra dansk og norsk side, og utfordringen var om saken allerede ved overenskomstens ratifisering skulle henvises til folkerettsdomstolen i Haag. Partene valgte på hvert sitt grunnlag å ikke gjøre dette på daværende tidspunkt.

Den senere professor Frede Castberg foretok en juridisk vurdering av overenskomsten på et objektivt grunnlag, og kom til at Danmark kunne utøve statsrett overfor egne borgere og utlendinger som hadde akseptert dansk ”politisk” herredømme over hele Grønland, også over Østgrønland der Norge hadde nedlagt påstand om ”ingenmannsland”. Ut fra dette kriterium behøvde ikke nordmenn forholde seg til danske bestemmelser som ikke angikk alle personer i Grønland eller som kom i konflikt med den vedtatte og ratifiserte traktat. Castberg mente imidlertid at både Danmark og Norge ville ha adgang til okkupasjon av Østgrønland som et ”ingenmannsland”, men måtte etter traktaten ikke benytte statlige, fysiske installasjoner for å hevde sin suverenitet.

Jeg mener å ha funnet en viss dekning på hypotesen i danske dokumenter som tilbakeviser grunnlaget for Danmark å hevde suverenitet i hele Grønland før 1916. Ut fra det forhold at Danmark ikke iverksatte folkerettslig gyldig okkupasjon representert ved de offisielle myndigheter etter den amerikanske erklæringen i 1916, måtte Danmark ty til særlige erklæringer fra de interesserte parter, noe interessenten Norge ikke ville gå med på. I neste kapitel vil jeg behandle spørsmålet om hvordan Danmark forholdt seg til dette. Det ble ytterligere forhandlinger mellom partene, men Norge gjorde en fatal feil som ga all innsatsen uten kostnad tilbake til Danmark.

Traktatens virkninger 1926 - 1933

I dette kapitlet vil jeg behandle Østgrønlandstraktatens virkninger som førte til at norske fangstmenn okkuperte deler av Østgrønland. Denne okkupasjonen var stilltiende ønskelig fra dansk side. Da kunne Danmark rapportere saken til Folkerettsdomstolen i Haag på grunn av norsk krenkelse av rettstilstanden i stedet for en ensidig rettsbehandling av en kanskje usikker suverenitet fra dansk side. Okkupasjonen resulterte i at Danmark øyeblikkelig anmeldte hendelsen til Folkerettsdomstolen som de hadde rett til ifølge de inngåtte avtalene mellom de to land. Var domstolen villig til å dømme Norge og akseptere Danmarks suverenitet over hele Grønland som gyldig rett slik Norge hadde kritisert?

I tiden etter inngåelsen av Østgrønlandstraktaten hadde mange danske politikere og sakkyndige forutsett en alvorlig tvist om suvereniteten over Østgrønland mellom Danmark og Norge. Første steg var iverksettelsen av en ny voldgiftstraktat mellom de to landene. Norge var betenkt over nytten av denne, men i Danmark falt denne traktaten i smak og ble raskt behandlet og ratifisert. I Norge var det tilløp til politisk strid om en voldgiftstraktat med Danmark der Grønlandsspørsmålet var uavklart.

I perioden etter 1926 ble det flere motsetninger mellom dansker og nordmenn på det verbale plan lokalt i Østgrønlandsområdet og krav om politimyndighet ble hevdet fra begge parter. Dette resulterte i en ensidig okkupasjons erklæring fra den norske regjeringen etter at det norske flagget ble heist av fangstmenn i Myggbukta 29.juni 1931 som en okkupasjons handling etter påvirkning fra pressgrupper i Norge. Hvordan pressgruppene fikk regjeringen til å støtte okkupasjonen blir også kort behandlet i dette kapitlet.

I dette kapitlet vil jeg først behandle og drøfte voldgiftskonvensjonen og dens vei til traktat, deretter en viktig rapport skrevet av en norsk ekspedisjonsleder fra et opphold i Østgrønland. Som en konsekvens av denne rapporten ble det utferdiget en politimyndighet som skapte splid mellom Danmark og Norge. Deretter vil jeg kort redegjøre for den norske okkupasjonen av Østgrønland og til slutt drøfte den etterfølgende rettssak og domsforutsetninger.

Voldgiftskonvensjonen

Etter at den verbale striden fra Østgrønlandstraktatens iverksettelse foreløpig hadde lagt seg, ble det ro inntil den nordiske lovgivningen om voldgift tok til i 1926. Folkeforbundet som ble

opprettet ved amerikansk forslag etter 1. Verdenskrig ble også Norge og Danmark medlemmer av., Alle tvister mellom medlemslandene skulle løses ved mekling og voldgiftsbehandling gjennom Folkeforbundet eller dets råd på grunnlag av opprettede voldgiftstraktater mellom medlemslandene. Da Domstolen for folkerettslige spørsmål ble opprettet i Haag fra 1921, skulle alle tvister mellom land som aksepterte denne domstolen noe de skandinaviske land gjorde, avgjøres ved denne domstolen for å hindre krig og annen friksjon. Dermed ble de tidligere inngåtte voldgiftstraktatene uaktuelle.²⁶¹

Etter at Danmark og Norge ratifiserte Haagdomstolens myndighet skulle den avtalte Østgrønlandstraktaten også ved uenighet om tolkning av denne kunne avgjøres av domstolen. Den nye voldgiftsavtalen som ble inngått analogt med Locarno-traktaten fra 1925,²⁶² ga rom for å forplikte partene i spesifikke saker om integritet og grensespørsmål motsatt av de gamle voldgiftstraktatene som ikke hadde denne muligheten. Østgrønlandstraktaten hadde allerede en slik bestemmelse, men det nye voldgiftsinstituttet bekreftet muligheten for også ensidig å påkjære spørsmål om ”rett og billighet”²⁶³ fra en av partene. Her var motstanden sterk fra opposisjonen i Norge som mente at dette punktet i traktaten var for uklart og vagt til å la viktige avgjørelser bli tatt til følge på et så usikkert grunnlag, særlig i Østgrønlandstvisten der ”nasjonale følelser” kunne bli fremherskende. Utenriksdepartementets konsulenter og politiske ledere mente det motsatte. Derfor var det ingen grunn for Norge å motsette seg en ny voldgiftsavtale med Danmark. Den valgfrie bestemmelse om betingelsen av ensidig anke tilsa at en rekke tvister kunne avgjøres i Haagdomstolen med bindende virkning slik alle de nordiske land hadde blitt enige om. Lovbehandlingen i Stortinget om voldgiftstraktat med Danmark ble likevel i lang tid trenert av Stortingsrepresentanter som var motstandere av denne traktaten.²⁶⁴

Den danske utenriksminister, grev Carl Moltke (u.pol.) presenterte den danske voldgiftstraktat for Folketinget i februar 1926. Han meddelte i sitt foredrag at traktatene med de andre nordiske land var et uttrykk for at disse nabolandene betraktet krig som et skadelig middel, uten å nevne polemikken med Norge om Grønland. Utenriksministeren avsluttet likevel sin tale med at overenskomstene for voldgift mellom de nordiske land var av stor betydning, men

²⁶¹ Ida Blom, *Kampen om Eirik Raudes land*, Oslo 1973: 46,note 104.

²⁶² Opprinnelig en avtale for å hindre grensekrenkninger mellom Tyskland og de vestlige naboer dvs. Frankrike og Belgia, garantert av Storbritannia og Italia.

²⁶³ Ss rimelighet.

²⁶⁴ Ida Blom, op. cit: 226-227.

likevel ikke det endelige mål som til sist skulle føre til en internasjonal løsning i tilknytning til Folkeforbundet. Denne uttalelsen kunne være tvetydig, men la en skygge over det dansk-norske forhold. Moltke la således ikke helt skjul på disputten med Norge, men han skulle selvsagt også ha aksept fra andre partier enn sosialdemokratene; og bemerkningene kom.²⁶⁵

Folketingsmannen Holger Andersen (Kons.) kritiserte statsråd Mellbye(B) i Oslo, lederen for Bondepartiet, som hadde uttalt at den nylige inngåtte voldgiftstraktat med Danmark ikke fant noen gjenklang i det norske folk. Andersen uttalte at statsråd Mellbye syntes å være tilhenger av den nordiske tanke, men når norske kretser stadig bestred Danmarks høyhetsrett over dansk "statsterritorium" var det grunn til bekymring. Derved kunne det ikke unngås at dette fremkalte stemninger og strømninger i Danmark som kom på tvers av den nordiske ånd på hvilket grunnlag lovforslaget om voldgiftskonvensjon var fremkommet. Uten å nevne Norge uttalte Holger Andersen, som også hadde vært motstander av Østgrønlandstraktaten, at avslutningen på disse voldgiftstraktatene ville ha betydning i Norden, og øvde innvirkning på lignende forhandlinger.²⁶⁶ Det kunne neppe være tvil om at Det konservative folkeparti hadde anføkter mot Norge som gjorde krav på et dansk territorium, slik Andersen oppfattet, men Norge sto også på sitt krav.

Det danske lovgrunnlaget for voldgiftstraktatene med Norge og de andre nordiske land ble vedtatt med stort flertall. De fleste politikerne i Danmark så også på denne muligheten til fortsatt å komme i tale med Norge. De konservative så imidlertid på denne loven som en ytterligere mulighet til å få Norge dømt i Haag slik de var tilhengere av, sett i lys av Østgrønlandstraktaten. Norsk opinion hadde fryktet at Danmark i ly av Østgrønlandstraktaten øyeblikkelig ville trekke striden med Norge til Haag. Men dette hadde et flertall i den samlede danske Rigsdag tidligere kommet fram til at de ikke ønsket. De ville heller vente til Norge i tilfelle ville komme til å bryte denne traktaten. Danskene var jo av den oppfatning at hele Grønland var dansk, og ville derfor ikke sette denne oppfatning på prøve. Det var unødvendig.

Uoverensstemmelsen mellom Danmark og Norge kom straks til syne like før Østgrønlandstraktaten skulle ratifiseres av Folketinget i 1924. Da ble det utstedt en dansk Kgl. Res av 5.juli i henhold til kunngjøring fra Grønlands Styrelse om at Styrelsen hadde iverksatt overenskomsten mellom de to land som om den danske regjering hadde *gitt tillatelse* for

²⁶⁵ Folketingsforhandlingene, Rigsdagstidende, bind 7a:, København 1926: 5369-5370.

²⁶⁶ Ibid: 7374-5375.

norske borgere, fartøyer og selskaper til å drive jakt og fangst i det avtalte landområde. Dette førte til at den norske regjering meddelte Danmark i en note om sin prinsipielle oppfatning av Østgrønlands folkerettslige stilling med forbehold om den form den danske regjering hadde iverksatt overenskomstens bestemmelse der de vedlagte noter til overenskomsten tilsa en norsk påstand om ingenmannsland. Danskene besvarte like fullt med å henvise til sin prinsipielle oppfatning av Østgrønlands stilling som var dansk suverenitet over hele Grønland – og saken sto derved like uavklart. Danskene tok også ytterligere skritt for å hevde sin påståtte rett med ny Grønlandslov og avtaler med Storbritannia og Frankrike. Det var kanskje ikke så underlig at Stortinget stilte seg avventende til voldgiftslovgivningen med Danmark.²⁶⁷

Som behandlet ovenfor kan den gjensidige voldgiftstraktaten og Østgrønlandstraktaten sees i sammenheng. Danmark og Norge hadde hver for seg betenkeligheter med de gjensidige traktater som det for en av partene tok lang tid å behandle. Norge hadde etter lang tids betenkning om voldgiftsbehandlingen endelig kommet fram til konsensus i Stortinget. Danmark hadde motsatt en kort og rask behandling i Folketinget om realitetsbehandlingen,

Med Østgrønlandstraktaten hadde det vært omvendt. Denne hadde Stortinget behandlet med et overveldende flertall på kort tid, mens Folketinget hadde mange skjærmysler før traktaten omsider fikk et flertall. Hva kunne denne forskjellen skyldes? Trolig var danskene i stor tvil om hvordan Østgrønlandstraktaten som ikke behandlet suvereniteten en hard klump å svelge og ga store betenkeligheter særlig hos de konservative – og de radikale venstre-politikerne. Stortinget var tilsvarende gledelig overrasket over den bruksrett de hadde oppnådd over store deler av Østgrønland og hadde en tilsvarende kort behandlingstid. Grunnen til at landene hadde forskjellige oppfatninger av gjensidige traktater kan være noe uklart, men i Danmarks og Norges tilfelle var det vel nasjonalismens gåtefulle tilbøyeligheter som slo ut i full blomst.

I Myggbukta

Mens Folketinget og Stortinget drev sin parlamentariske skygeboksing om voldgiftslovgivningen, hadde en større fangstekspedisjon fra Norge blitt landsatt i Myggbukta i 1926. Foldvik-ekspedisjonen ble ledet av Hallvard Devold, en sosialøkonom fra Ålesund som også hadde erfaring fra Spitsbergen. Da ble også den norske meteorologiske stasjon opprinnelig oppsatt i 1922 gjenopprettet. I motsetning til at stasjonen sist gang ble drevet av

²⁶⁷ Stortingsforhandlingene, Inst.S. nr. 166, 1933: 16-17.

ishavsskipperne, ble denne betjent av telegrafister fra Geofysisk Institutt i Tromsø. Det offisielle Norge hadde for første gang inntatt Østgrønland. Geofysisk Institutt var aktive i norsk nykolonisering i polarområdet. Opprettelsen av denne stasjonen med egne telegrafister var en del av prosessen med polar integrasjon som skulle omfatte Svalbard, Jan Mayen og Østgrønland som et egnet sikkerhetsledd i sjøfart og andre aktiviteter i dette området.²⁶⁸ Lederen for Grønlandsforeningen i Stavanger, advokat Gustav Smedal, uttalte at ” Det er foretagender av denne og lignende art som med tiden forhaabentlig skal bringe Grønland tilbake til Norge”²⁶⁹ Dette skulle ikke bli siste gangen Smedals navn ble forbundet med Østgrønlandssaken, etter at ekspedisjonsledelsen hadde uttrykt for Handels- og Industridepartementet at de skulle til Østgrønland for å *annektere* land. Om termen *anneksjon* var bevisst eller et misforstått uttrykk i forhold til Østgrønlandstraktatens ”å ta i bruk” finnes det ikke belegg for, men termen skulle bli en realitet fire år senere da Norge okkuperte området.²⁷⁰

Etter avslutningen av ekspedisjonen til Myggbukta i 1928 skrev Hallvard Devold en lengre rapport der han tok opp en rekke saker som Utenriksdepartementet fikk tilgang til.²⁷¹ Riktignok bør denne rapporten betraktes som subjektiv tatt ut fra de forhold den ble skrevet under, men samlet sett ga den et relativt nøkternt perspektiv på de danske planene i Østgrønland og hvorledes de skulle iverksettes. Enkelte elementer av innholdet beskrev at Danmark var sikre i sin suverenitetspolitikk i området, men muligens usikre på sin rett. Uttalelsene til Lauge Koch slik de kom fram i rapporten måtte betraktes med et kritisk øye slik Devold også fornemmet disse, men likevel ga de et trekk av dansk oppfatning om situasjonen.

Devold innledet rapporten med at opplysninger ikke minst skyldtes samtaler med den danske polarforskeren Lauge Koch. Han besøkte ekspedisjonen flere ganger der Devold hevdet at danskene etter inngåelsen av Østgrønlandstraktaten hadde utfoldet seg energisk og systematisk for å ”erobre” landet. Devold mente etter flere samtaler med Koch å kjenne planen for hvordan danskene skulle oppnå suverenitet. Kildekritisk kan en mene at danskene hevdet at de hadde denne retten slik de forfektet allerede under traktatforhandlingene med

²⁶⁸ www.polarhistorie.no/artikler/2007/radiobølger, registrert 23.feb 2010

²⁶⁹ Ida Blom, *Kampen om Eirik Raudes land*, Oslo 1972: 76.

²⁷⁰ RA, UD-boks 81, H52C4, 6.3.1925

²⁷¹ RA, UD-boks 5345, jnr. 18732

Norge om Østgrønland. Danskene var kanskje ikke lenger så helt sikre på sin åpenbare rett likevel?

Devold fortalte også i rapporten om den britiske geologen Wordie som etter å ha annonsert sitt forehavende om å besøke polare strøk for geologiske undersøkelser, mottok vennlig brev fra Udenrigsministeriet i København om at han var velkommen til å besøke Østgrønland, en gunst ingen fremmede til da hadde oppnådd. Wordie hadde forøvrig leid en norsk ishavsskute med norsk mannskap til denne turen. Devold mente denne gesten fra København var et middel for å oppnå et skinn av dansk suverenitet over Østgrønland i den internasjonale bevissthet.

Devold nevnte også ved Kochs siste besøk i Myggbukta før han dro tilbake til Danmark. hadde uttrykt at det var planlagt en stor og godt finansiert ekspedisjon langs Østgrønlandskysten. Denne skulle inngå som et naturlig ledd i de polare undersøkelser og skulle få stor nasjonal betydning for Danmark. Devold rapporterte også at Lauge Koch hadde hatt samtale med innenriksminister Christen N. Hauge etter Østgrønlandsoverenskomsten om hva nordmennene skulle foreta seg i dette området. Da hadde Koch fortalt han hadde lest at dosent Adolf Hoel²⁷² skulle avslutte sitt oppdrag på Spitsbergen og de geovitenskapelige undersøkelser der. Hvis det innebar at han dirigerte sin stab til Østgrønland var Danmark ”spille meg ferdige” var budskapet Koch skulle ha gitt til innenriksministeren. Allerede to år senere skulle Koch få se Hoel som ekspedisjonsleder sammen med Hallvard Devold sommeren 1930. Dette var en kombinert forsknings-og forsyningsekspedisjon til et nystartet firma, nemlig Arktisk Næringsdrift som foruten fiske og fangst satte opp hus i det nærmest besatte bruksområdet for nordmennene i konkurranse med det danske selskapet Nanok AS

Koch som sannsynligvis var danskenes ”agent,” hadde trolig til hensikt å kontrollere nordmennenes aktivitet enn selv å drive geologi som var hans fag. Dette funderte Devold også på og klarte å stille ledende spørsmål. Et av svarene Koch la ut om var at fortjenesten av kryolittutvinningen i Sørgrønland gikk rett i statskassen fordi ”Monopolet” skulle ”balansere”. Bare mindre deler av dette gikk tilbake til grønlandsk bistand, og derved var det penger for utstrakt støtte til fordel for Danmark. Dette var stikk i strid med hva danskene selv hevdet.

²⁷² Adolf Hoel , geologisk utdannet var den sterkeste pådriveren for norsk suverenitet på Svalbard etter hans første besøk i dette *terra nullius*. Som nordmenn også hevdet Østgrønland var. Ref biografi om Adolf Hoel. Se Skarstein, note 16.

Devold skulle ha fortalt Koch at de anså fangsten for dårlig slik også et tidligere dansk foretak hadde opplevd på Østgrønland. I den forbindelse ble det snakk om de 25 hyttene som nordmennene hadde bygget i området. Koch var interessert i å kjøpe hyttene dersom de ikke skulle brukes. Devold spurte om danskene skulle prøve seg igjen, men det svarte han benektende på. De skulle brukes til å innlosjere grønlendere. Devold spurte om hvordan danskene ville forholde seg dersom det var nordmenn i nærheten og som overbød danskene for skinnene grønlenderne produserte. Devold visste at selv med meget god fortjeneste ville nordmennene betale langt over hva ”Monopolet” var villig til. Koch fortalte at dette skulle de nok greie, og hadde råd til, inntil Grønlandstraktaten skulle fornyes. Metoden var at danskene skulle utplassere grønlendere fra andre deler av Grønland i hytter langs kysten for å drive jakt etter bestemmelsene i traktaten. Grønlenderne kunne ikke plasseres i organiserte kolonier som i de andre bostedene, men de kunne som enhver annen person legge bruksrett til grunn slik Østgrønlandstraktaten bestemte og Norge hadde hevdet i de samme forhandlingene i 1924. Koch bekreftet altså at danskene egentlig betraktet området som ingenmannsland. Da var det selvsagt for risikabelt å gå til retten med et slikt perspektiv slik danske politikere også hadde konkludert med. Med et flertall av grønlendere i området kunne imidlertid danskene hevde sin rett til å beskytte disse og legge det bestående regelverk til grunn for å hindre norsk tilstedeværelse. Devold konkluderte med at dette var innholdet i den danske planen, og at Koch i realiteten som danske myndigheters ”agent” hadde forsnakket seg.

Halvard Devold avsluttet sin rapport med å fastslå at norsk ”besettelse” av Østgrønland utelukkende måtte bli basert på næringsvirksomhet med overvintringer og jakt på pelsdyr og selfangst i havet med fortsatt bygging av hytter, og ikke irrelevante historiske myter. Han kom inn på at aktiviteten måtte planlegges og ledes, helst av staten, da han fastslo at fortsatt med ensidig privat initiativ ville prosjektet falle sammen i løpet av kort tid. Han avsluttet rapporten med å konstatere at han hadde møtt mange personer som interesserte seg for Grønlandssaken, men ”uvidenheten om disse ting og mangelen på overblikk er stor og almindelig utbredt.” Dette skulle vise seg å være en riktig vurdering.²⁷³

²⁷³ Som Devold selv sa, måtte okkupasjon være av næringsinteresser og ikke av avlagte historiske grunner, men han lot seg også lede av de nasjonalistiske pressgruppene til å foreta okkupasjonen i 1931. Ble han aktivt forledet? Mye kan tyde på det. Han var polarmann, ikke nasjonalistpolitiker. Han meldte seg ikke inn i NS som mange av Grønlandsentusiastene gjorde, men ble motstandsmann under krigen.

Politimyndigheten

Danskene var etter Østgrønlandstraktaten fra juli 1924 dyktig lei av at nordmennene ikke aksepterte den traktaten de selv hadde utledet og var fornøyd med, uttalte utenriksminister Peter Munch (RV) i sine memoarer.²⁷⁴ Han hadde konstatert at nordmennene stadig gjentok det som for danskene for lengst var avgjort, at hele Grønland var under dansk suverenitet og intet annet.

Advokat Smedal skrev et klagebrev til Utenriksdepartementet om at den danske regjering skulle sende en marineekspedisjon opp langs Østgrønlandskysten i 1930.²⁷⁵ Smedal mente at denne ekspedisjonens formål var å kontrollere nordmenns virksomhet og samtidig styrke Danmarks suverenitetskrav på tross av det norske standpunktet som ingenmannsland. Advokat Smedal hadde likevel over lang tid hevdet at området måtte betraktes som norsk og foreslo at norsk politimyndighet måtte etableres. Norske myndigheter ble overbevist om at dette var en god idé og i samsvar med sine standpunkt og Østgrønlandstraktatens intensjon dersom dette utelukkende gjaldt forholdet til norske statsborgere. Utenriksdepartementet fikk etter samtaler med Handelsdepartementet samtykke fra Justisministeren å tildele politimyndighet til lederne for fangstekspedisjonene²⁷⁶. Hallvard Devold, geologen, dosent Adolf Hoel og to andre fangstfolk ble utstyrt med politimyndighet dersom noen nordmenn skulle ”ryke i tottene” på hverandre slik Hoel senere tilkjennega.²⁷⁷

Danskene var naturligvis klar over at den norske politimyndigheten hadde et større preg av en politisk manøver enn å hindre slagsmål mellom nordmenn. Den danske regjeringen instruerte derfor sin ambassadør i Oslo å meddele at regjeringen antok denne politimessige utnevning ikke var en beføyelse til å drive statsmyndighet i Grønland. Dette medførte starten på en rekke notevekslinger mellom de to stater som sakte men sikkert fikk et mer stringent budskap der både Danmarks og Norges standpunkt for Østgrønland ble mer og mer fokusert. Danskene truet også med å etablere politimyndighet, noe den norske regjeringen ikke hadde noe imot. Forutsetningen var at det ikke stred mot den prinsipielle oppfatning av Østgrønland som ingenmannsland slik Norge hadde fastholdt og hevdet i notevekslingen om Østgrønlandstraktaten i 1924. Den norske regjeringen ville likevel forbeholde seg retten til å

²⁷⁴ P. Munch, *Erindringer 1924- 1933*, København 1964: 235.

²⁷⁵ RA, DU-boks 5246, Mappe XXV, bilag 6462

²⁷⁶ Ida Blom, op. cit 1973: 249-250.

²⁷⁷ Frode Skarstein, *Adolf Hoel, den glemte polarpioner*, Oslo 2008: 146.

kommunisere sitt standpunkt til fremmede makter dersom Danmark iverksatte politimyndighet for alle tilstedeværende i området.²⁷⁸

I tiden mellom noen av notene var det et uformelt et møte i København 30.januar 1931 mellom statsministerne Stauning (SD) og Mowinckel (V) fra Norge.²⁷⁹ Der foreslo Mowinckel at dersom Danmark ville oppgi Østgrønland til fordel for Norge ville Norge kunne anerkjenne at resten av Grønland lå under dansk suverenitet. Dette anslo Stauning som umulig da han mente stemningen i Danmark var like ømtålig som i Norge.

Spørsmålet om politimyndighet kom opp på møtet og danskene fremla at tre nordmenn hadde fått slik myndighet. Da kunne det ikke være urimelig at danskene som skulle sende den omtalte marineekspedisjon til Østgrønland også fikk en person med slik myndighet, men som skulle gjelde for alle i området. Dette protesterte Mowinckel på fordi dette da ville undergrave Østgrønlandtraktatens bestemmelser. Statsminister Stauning foreslo å igangsette en internasjonal forliksmegling eller voldgift. Etter betenkning mente Mowinckel at en vederheftig dom ville være best fordi ”norske Bønder havde en Tilbøyelighed til at ville se en Dom.”²⁸⁰

Statsminister Mowinckel hadde sammen med danskene antydnet en forhandlingslinje for Østgrønland med hjelp fra domstolen i Haag, men motsetningene var fremdeles skarpe. Etter at regjeringen Kollstad (B) overtok makten i mai 1931 fortsatte forhandlingslinjen slik Mowinckel hadde lagt opp til, men noen uker senere ble frontene skjerpet. Da antydnet den danske utenriksminister Peter Munch i sine memoarer at dette nok skyldtes det norske Ishavsrådet med advokat Smedal i spissen. Han mente at Norge burde okkupere Nordøstgrønland før Danmark igangsatte sin store ekspedisjon som Lauge Koch hadde snakket med Halvard Devold om. Dette skrevet ble offentliggjort og kritikken fra Stortinget ble krass fra de fleste partier.²⁸¹ I juni 1931 avleverte den danske ambassadør i Oslo en note som protesterte på at den norske regjering utøvde politimyndighet i hele Østgrønland. I samme noten ga imidlertid også danskene et tilbud til de norske myndigheter om å trekke den utstedte politimyndighet tilbake. Da ville også Lauge Koch som var tiltenkt den danske, bli

²⁷⁸ Dansk Udenrigsministerium, *Den dansk-norske noteveksling 1930-1931, København 1931: 5*

²⁷⁹ P. Munch, op.cit 1964: 238.

²⁸⁰ P. Munch, op.cit. 1964 : 238-239.

²⁸¹ P. Munch, op. cit., 1964 240-241.

frittatt for denne utnevnelsen og ambassadøren uttrykte ønske om denne avgjørelsen snarest mulig.²⁸² På denne måten antok danskene at den pågående tvist foreløpig var tonet ned.

Okkupasjonen

29.juni 1931 kom meldingen fra Myggbukta radio til en del avisredaksjoner i Norge at et gitt stykke av Østgrønland var okkupert i kong Haakon VII's navn som ville bli kalt Eirik Raudes land. Dette var iverksatt av en gruppe fangstmenn etter anmodning fra medlemmer av det høyst private Ishavsrådet i Norge ledet av advokat Smedal. Men ikke alle okkupantene var like entusiastiske for ideen.

Den nylig innsatte regjeringen i Norge fra Bondepartiet ble overrumplet og spurte seg om dette er en kjøpenickiade. Det var det ikke, fordi okkupasjonen foreløpig var en helt privat sak.²⁸³ Statsminister Kolstad (B) erklærte straks at denne okkupasjonen var foretatt uten regjeringens vitende. Dette utløste stor ekstraordinær aktivitet i regjeringen over flere dager med innkalling av folkerettslige kapasiteter som Frede Castberg og høyesterettsdommer Helge Klæstad.²⁸⁴ Utenriksminister Birger Braadland (B) uttalte overfor den danske ambassadør at dette var en rent privat handling av noen fangstmenn som regjeringen ikke hadde noen forbindelse med. Likevel agiterte en del av pressen i Norge for at regjeringen måtte godkjenne okkupasjonen. Den norske regjeringen ba om at den danske regjering å si seg enig i at det i traktattiden ikke skulle etableres verken dansk eller norsk politimyndighet i Østgrønland eller annen suverenitetsutøvelse fra noen av landene. Den danske regjering svarte at dette ikke var mulig å gi tilsagn om sammenholdt med bestemmelsene i 1924-traktaten.

Utenriksminister Munch var ennå innstilt på å ha et godt forhold til Norge. Han meddelte at dersom Norge fortsatte sin politikk måtte striden bli avgjort i en forlikskommissjon eller i den internasjonale domstol i Haag. Dette hadde også Norge sluttet seg til gjennom traktater med Danmark. Han håpet like fullt på at Norge ikke ville komme med en okkupasjonerklæring og trodde ikke dette ville styrke Norges stilling i en rettsak. Munch mente at dette tvert i mot ville styrke Danmarks stilling.²⁸⁵ Dette skulle han da også få rett i. Danmark hadde nå kommet i den stilling som opinionen i Danmark hadde ettersøkt, men som regjeringen hadde

²⁸² Dansk Udenrigsministerium, *Den dansk-norske noteveksling 1930-1931*, København 1931: 5

²⁸³ Frode Skarstein, *Adolf Hoel, Den glemte pioneren*, Oslo 2008: 152.

²⁸⁴ Asbjørn Lindboe, *Fra de urolige treveårene*, Oslo 1965: 81 ff.

²⁸⁵ P. Munch, op.cit. 1964: 241-242.

vært betenkt over. Norge hadde brutt Østgrønlandstraktaten ved okkupasjonen. Danmark kunne nå gå til retten med argumenter om at Norge hadde okkupert dansk land. Påstanden ville lyde på at Norge hadde begått ulovligheter mot rettstilstanden.

I note av 7.juli anmodet den norske regjering i et slags ultimatum til den danske regjering at dersom domstolen avsa sin dom til fordel for Norge skulle ikke Danmark motsette seg at Norge fikk suverenitet til det okkuperte området. Den danske regjeringen uttrykte enighet med den norske at saken skulle behandles ved domstolen i Haag. Regjeringen sa seg rede til å ta enhver naturlig konsekvens av en dom, men var uenig i at den på forhånd kunne avgi en erklæring om hvordan den ville stille seg til domstolens presisering av rettstilstanden. Regjeringen understreket at norsk ervervsvirksomhet i området ikke ville bli berørt av en domsavsigelse, men la til at den håpet på enighet om hvordan spørsmålet skulle fremlegges for domstolen.

Den norske regjering svarte 10.juli at fordi Danmark ikke ville gå med på de norske betingelsene erklærte den det okkuperte område for norsk. Dagen etter svarte den danske ambassadør på okkupasjonsnoten at saken var ensidig innrapportert til Den faste domstol i Haag for mellomfolkelig rettspleie med påstand om brudd på den bestående rettstilstand og var følgelig rettsstridig og ugyldig.²⁸⁶

Den danske regjering ga alle notene i denne perioden et så vennskapelig uttrykk som vel mulig. Utenriksminister Munch skrev overbærende i sine memoarer at stemningen i Norge hadde revet regjeringen med i hva den selv kort tid før hadde vært uenig i. Munch konkluderte med at han hadde sett partier og regjeringer hadde blitt revet med av stemninger til handlinger som en krets ivrige mennesker hadde foranlediget til, og som de kort tid før hadde ansett usannsynlige å innlate seg på. I Danmark hadde mange ment at regjeringen hadde vært for unnfallden i saken, men nå var det full enighet om at saken ble behandlet i Haag. Allerede 13. juli besluttet domstolen i Haag at den ville behandle klagen fra Danmark.²⁸⁷

²⁸⁶ Dansk Udenrigsministerium, *Den dansk-norske noteveksling 1930-1931*, København 1931: 11-13.

²⁸⁷ P. Munch, op.cit. 1964: 243-245.

Dommen

5 april 1933 ble dom avsagt i tvisten mellom Danmark og Norge. Domspremissene var at Norge 10.juli 1931 hadde erklært ved kunngjøring å ha okkupert en del av Østgrønland som etter dansk påstand var underlagt den danske krones suverenitet.²⁸⁸ Danmark hevdet at det området den norske okkupasjonen var foretatt, var underlagt dansk suverenitet og kunne ikke okkuperes av andre stater. Okkupasjonen måtte derfor kjennes ugyldig. Rettskraften i dette ble påstått fra Danmark å ha grunnlag i en lang og vedvarende utøvelse av suverenitet fram til den norske okkupasjonen. Kravet ble begrunnet i det vedvarende forhold til Grønland som kongen av Danmark-Norge hadde fram til 1814 og som Danmark alene overtok fra 1814.²⁸⁹

Utenriksminister Peter Munch startet med forberedelsen av klageskriftet ved hjelp av dyktige danske rettslærde. Flere av medarbeiderne hadde tidligere vært med i vanskelige forhandlinger med nordmennene og var nok ikke frie for å legge en polemisk tone i sin argumentasjon og Munch la ikke skjul på at det fantes rikelig stoff for en slik holdning, men prøvde å holde igjen.²⁹⁰

Det skulle samles en stor mengde dokumenter for å dokumentere argumenter og opplysninger som begge parter ville fremlegge for retten. For Munch var det likevel to hovedargumenter og det var bevisstgjøringen om at hele Grønland var under dansk suverenitet og det andre var at Norge ikke ville motsette seg Ih lens erklæring om det samme. Munch var også bevisst om å tilstrebe seg en form i argumentasjonen som ikke skulle plante bitterhet i Norge. Derfor måtte heller ikke hovedpunktene i anklagen drukne i mengden av detaljer. Danskene var redd for å tilspisse argumenter slik at riktigheten ikke var innlysende fordi dette kunne få retten til å bli fristet til innrømmelser overfor Norge.²⁹¹ Derfor var det viktig å få innsatt ambassadør Herluf Zahle som *personlig kjente de fleste dommerne i folkerettsdomstolen* som dansk ad.hoc-dommer.

Norske fangsfolk utførte enda en okkupasjon på sørøstkysten av Grønland med den følge at Danmark på ny måtte klage til domstolen i Haag. De danske konservative var i harnisk og forlangte sterke motforanstaltninger overfor Norge, men statsminister Stauning advarte mot handlinger som kunne gi inntrykk av at Danmark hadde mistet den politiske likevekt. Likevel

²⁸⁸ Den norske regjering, *Angående den rettslige status for visse deler av Østgrønland*, Oslo 1932-1933. Dom: 1.

²⁸⁹ Ibid: 16-17.

²⁹⁰ P. Munch, op.cit. 1964: 245

²⁹¹ Ibid: 245-246.

meddelte Norge overfor domstolen i Haag sin påståtte rett for å hindre at det ikke måtte bli brukt dansk maktanvendelse mot nordmenn i Østgrønland. Dette skapte et dårlig inntrykk i domstolen og ikke minst i svenske media som fikk kjennskap til klagen.²⁹²

Etter dette opptrinnet gjorde Fritz Wedel-Jarlsberg, den tidligere norske ambassadør i Paris et forsøk på megling mellom Danmark og Norge. Han var nær ved å lykkes med forhandlingene til stor fordel for Norge med gode konsesjoner i hele Grønland. Han hadde fått statsminister Hundseids(B) skriftlig erklæring om at han sto ansvarlig for dette forhandlingstilbudet fra Norge. Wedel- Jarlsberg mente også å kunne innestå for at Stortinget ville ratifisere en slik avtale. Men, hele den norske regjering var ikke innstilt på dette og regjeringen sendte en ny forhandler til København som ville forhandle til seg mer enn hva ambassadør Wedel-Jarlsberg hadde fått gehør for. Det måtte gå galt, og Norge satt igjen med intet materielt, bare en kommende rettstvist i Haag.²⁹³

Rettsbehandlingen om Østgrønland, eller i realiteten Grønland og den implisitte definisjon på begrepet ”Grønland” og hva det innebar, tok nesten to år, fra juli 1931 til april 1933. Da hadde partene, særlig Norge, produsert en stor mengde dokumenter for hvert sitt syn. Jeg vil ikke gå dypere inn i saksgangen, men fremkaste at dette i vesentlig grad var en omkamp om 1814 og definisjoner av dokumenter fra 1700-tallet samt et fra dansk side forsøk på å fortolke Ihlen-erklæringen fra 1919 til sin fordel, hva de også delvis lyktes med, men som domstolen i sin endelige dom bare brukte som et sekundært vitnedokument.

Den norske dommeren ad hoc i saken, ambassadør Benjamin Vogt var svært betenkt over tolkningen av Ihlen-erklæringen og viste blant annet til den som ett grunnlag for sin dissens, men fant ikke at det manglet et ledd i ambassadør Krag's fremstilling til Ihlen. Retten var for øvrig enig om at Grønland hørte innunder Norge inntil 1814. Kieltraktatens bestemmelser som fastslo at Danmark hadde ervervet Grønland eller rettere som ble avholdt fra Norge, ga også suverenitet over den del av iskontinentet som Norge hadde okkupert. Denne slutningen fikk medhold av 10 dommere utenom fire, hvorav to dissenterter med merknader, men aksepterte flertallets dom. Den italienske dommer samt den norske ad hoc dommer dissenterter med avvikende konklusjon fra flertallet. Her kan det tillegges at dommerne fra Storbritannia

²⁹² Ibid: 247-248.

²⁹³ Ibid: 250.

og Nederland hadde utarbeidet domspremissene noe jeg skal komme tilbake til i et addendum til slutt.²⁹⁴

Rettspremissene om at grunnlaget for Ihlens erklæring var tilstrekkelig underbygget til at Norge ikke kunne okkupere Østgrønland, fikk et flertall i retten med bare dissens fra den norske dommer Vogt.²⁹⁵ Som nevnt var ikke erklæringen et hovedpremiss i dommen, men kort sitert fra den danske ambassadørs innberetning fra 1919 kom det fram slik han oppfattet Ihlens svar på den muntlige noten ”at erholde samtlige interesserede Maktens Anerkendelse af Danmarks Overhøjhed over hele Grønland [...] ikke skal møde Vanskeligheder fra norsk side.”²⁹⁶

Dommer Vogt uttalte at for å kunne bedømme karakteren og rekkevidden av erklæringen måtte flere kjensgjerninger legges til grunn. Vogt mente at Ihlen på erklæringens tidspunkt ikke visste noe om at Danmark hadde politiske og økonomiske interesser for hele Grønland som betydde utvidelse av monopolet og avsperringen. Her er det viktig å lese nøye hva Ihlen refererte fra møtet med den danske ambassadøren.(se vedlegg) der han *glemte* ”saadan Udvidelse heller *ikke fra den norske Regerings Side vil støde paa nogen Vanskeligheder,*” og ikke legge vekt på hva ambassadøren trodde han rapporterte tilbake til København.

Hvis en leser referatet grundig, og intet tilsa at Ihlen utelot noe viktig, står det relativt klart i teksten at Ihlen ikke ville legge vanskeligheter i veien mot danskenes forsøk på å fremlegge sin søknad angående Grønlands suverenitet for spesialkommisjonen i Paris. Dette temaet var også det viktigste i møtet mellom Ihlen og ambassadøren i forbindelse med Spitsbergensaken som skulle opp for den samme spesialkommisjonen Det er derfor grunn til å hevde at erklæringen var en nullitet i folkerettslig forstand og ikke en norsk fraskrivelse av rettigheter. De norske rettskyndige mente Ihlen ikke kunne binde Norge folkerettslig med en slik erklæring som fremholdt i saken, men som danskene fastholdt. En kildekritisk analyse av de gitte omstendigheter og ikke godt nok belyste dokumenter fra 1919, viste ganske klart at Ihlen svarte på noe helt annet enn hva det ble ønsket forelagt fra dansk side.²⁹⁷

²⁹⁴ RA, DU-boks 9175, gruppe 50/sak 6. 29.12-1934 i addendum

²⁹⁵ Benjamin Vogt, *Efter 1910*, Oslo 1945: 78-79.

²⁹⁶ Udenrigsministeriet, *Aktstykker vedrørende Grønland... førte Forhandlinger*, København 1923: 36.

²⁹⁷ *Ibid*: 36.

Det er grunn til å anta at den danske regjering med hurtighet gjennomførte de handlinger den hadde forelagt Ihlen som han hadde svart på, og med vitende og vilje hadde overvurdert betydningen av hans erklæring. Den danske regjering kunne deretter i løpet av to år stille Norge overfor en rekke fullbyrdede kjensgjerninger som var vanskelige å parere diplomatisk.²⁹⁸ Da Stortinget ble presentert at Ihlen i danske øyne hadde avskrevet norske rettigheter i Grønland uten noen forbehold, hadde saken blitt offentlig kjent og det ble derfor gjort en historisk utredning av Utenrikskomiteen for å dokumentere Norges rettigheter. Denne utredningen ble brukt overfor Danmark i 1923 som innspill for den kommende Østgrønlandstraktaten.²⁹⁹

Teoretisk vil jeg hevde at erklæringen og Ihlen's forståelse kan oppfattes hermeneutisk. Ihlen hadde ikke mulighet til å tolke inn andre fakta enn hva som var omtalt i referatet. Ambassadøren hadde gitt fra seg en premiss, men manglet det vesentligste i budskapet gitt fra utenriksministeren i København. Ambassadøren mottok et for han adekvat svar fra Ihlen og antok at mottakeren hadde forstått budskapet fullt ut. Dermed hadde ikke Danmark fått den aksept som de spurte om, men svar på noe helt annet på grunn av det manglende premiss. Dette kunne ikke Ihlen vite.

Den danske ambassadør Krag erkjente flere år senere i melding til Udenrigsministeriet at monopoleet og avsperringen ikke var nevnt i hans muntlige note i 1919, noe Ihlen også senere selvstendig meddelte etter forespørsel fra sitt eget departement. Den meget vesentlig mangelen ved den danske ambassadørs presentasjon til Ihlen ble aldri meddelt til norske myndigheter. Dette kom heller ikke fram i rettsforhandlingene. Den manglende setningsdelen var ”at en saadan Udvidelse *heller ikke fra den norske Regerings Side* ville støde paa nogen Vanskeligheder”.³⁰⁰ Referatet manglet altså det viktige spørsmål rettet til den norske regjering og ikke relatert til spesialkommisjonen slik Ihlen sannsynligvis hadde forstått noten. Erttertiden trodde at Ihlen hadde svart på det danskene tok for rett og nordmennene opponerte med at Ihlen ikke hadde folkerettslig fullmakt til selvstendig å svare på det de trodde. Når ambassadøren rapporterte tilbake at dette ”*ikke skal møde Vanskeligheder fra norsk Side*,”³⁰¹ måtte det jo føre til misforståelser og gale fortolkninger av fakta, og en rettstvist som muligens hadde kommet bedre ut for Norge enn hva den gjorde.

²⁹⁸ RA, DU-boks 5247, jnr. 01053 12.mars 1929, *Prof. A. Sabanin, hefte 6-7* ”*Masjdunarodnaja Sjisn*”1929.

²⁹⁹ Ref side 32 i min oppgave.

³⁰⁰ Udenrigsministeriet, K Aktstykker vedrørende Grønland... førte Forhandlinger, København: 35-36.

³⁰¹ Ibid: 36.

Det er ikke noe som tyder på at Ihlen hørte denne viktige setningsdel som heller ikke ble nedtegnet i hans originalreferat beliggende i Riksarkivet.³⁰² Rettsvitenskapelig skulle ikke Danmark kunne bruke denne erklæringen folkerettslig slik dommer Vogt insinuerte, dog med en annen begrunnelse enn den nevnte mangel, men den ble likevel akseptert av retten som et vitnedokument.³⁰³ I Stortingsdokumenter kom det fram at statsminister Gunnar Knudsen i sakens anledning hadde uttalt at dersom danskene ville sikre seg *Nordvestgrønland fra amerikanerne*, måtte de bare gjøre det. Knudsen gjentok senere at han ikke kunne huske denne i 1919 uvesentlige sak.³⁰⁴ Det ble også påstått i sakens dokumenter at erklæringen var oppe i Stortingets utvidede Utenrikskomité. I komiteens protokoll for perioden er det intet som tyder på det,³⁰⁵ nettopp fordi Ihlen i den konteksten han forsto den muntlige noten, *kunne* binde regjeringen folkerettslig uten Stortingets mellomkomst for det spørsmålet han trodde han skulle svare på.³⁰⁶ Slik sett hadde danskene rett i sin påstand om Ihlens folkerettslige fullmakt, men bare med det forbehold at han åpenbart hadde svart på noe helt annet enn hva danskene mente han hadde besvart³⁰⁷. Ihlen-erklæringen burde således overhodet ikke ha blitt brukt i Grønlandssakens domsgrunnlag og konklusjon.

Retten mente at selv i tiden fra 1921 til okkupasjonen i 1931 hadde Danmark lagt for dagen og utøvet sine suverenitetsrettigheter tilstrekkelig for å besitte en gyldig hjemmel for suverenitet på den kritiske dag 10.juli 1931 og at Norge ikke hadde klart å bevise at termen ”Grønland” i avtaler med Danmark ikke hadde innbefattet de ukoloniserte deler av Østgrønland. Retten mente at bare dette var nok til å avgi dom om at den norske okkupasjonen var rettsstridig og ugyldig nøyaktig slik Danmark i sin note til Norge la til grunn for sin påstand 11.juli 1931.³⁰⁸ Men hadde Danmark utøvd sine suverenitetsmessige *plikter*? Dette tok ikke retten stilling til. Blant pliktene angående suverenitetsrett burde Danmark ha sendt representanter fra ordens- og forsvarsmaktene i folkerettslig forstand slik

³⁰² RA, UD-boks 5232, jnr. 23469.

³⁰³ Benjamin Vogt, *Efter 1910*, Oslo 1945: 79

³⁰⁴ Ref side 34 i min oppgave.

³⁰⁵ Undersøkt av forfatteren i Stortingets arkiv i januar 2010.

³⁰⁶ Per Fuglum omtaler dette spørsmålet i sin biografi om Gunnar Knudsen og referer til et mulig manglende referat.(note 13) Dette referatet har sannsynligvis aldri eksistert. Trolig er alle referater fra 1919 først antatt behandlet og omtalt i Utenrikskomiteens og Stortingets hemmelige møter i 1921 og senere i forbindelse med Danmarks påkrav om skriftlighet. Også feil brukt i Fastings biografi om Claus Ihlen og Ida Bloms *Kampen om Eirik Raudes land* . Ref: Stortingsarkivet, DVD 1997,*Møter for lukkede dører, Stortinget 1904-1924*. Jeg viser for øvrig til note 70 og 74 ovenfor med nettopp ny kunnskap meddelt fra Stortingsarkivar Halvor Egge 26.april 2010.

³⁰⁷ Ref side 27-28 i min oppgave.

³⁰⁸ Den norske regjering, Oslo 1932-1933, Dom: 27.

Canada hadde gjort til sine arktiske områder.³⁰⁹ Den danske stat sendte et oppsynsskip til Østgrønland i 1930 under kommando av en marineoffiser med den hensikt å utøve suverenitet og manifestere statsvirksomhet, men ilandsatte bare vitenskapsfolk uten noen annen statsakt.³¹⁰

Den påståtte suverenitetsakt synes aldri å ha forekommet utenom en rekke oppdagere og vitenskapsfolk som hadde blitt landsatt for undersøkelser i løpet av i den av retten nevnte periode på ti år. Dette kunne aldri skape et folkerettslig akseptert forhold i lovlig forstand som nevnt i folkerettslæren, særlig ikke etter Berlinkonferansen i 1885 da Afrika ble delt mellom de europeiske kolonimaktene og et statlig effektivt styre var nødvendig. Selv om danskene påberopte seg hjemmel ”grunnet i den fredelige og vedvarende utøvelse av statsmyndighet” over øya, men som i bunn og grunn bare var tilfelle for koloniene i Vestgrønland.³¹¹

Domstolen i Haag la implisitt ”Anordningen av 1776” til grunn for dansk suverenitet over hele Grønland sammen med Ih lens erklæring. Fordi retten mente at Anordningens hadde en ordlyd som lød ”på et hvilket som helst sted” i Grønland, og som ennå var gyldig rett, var dette tilsynelatende tilstrekkelig dokumentasjon for Folkerettsdomstolen i Haag.³¹² Anordningen viste til ”... eller herefter anlæggende Colonier og Loger, saavel som alle øvrige Havne og Pladse sammesteds, uden nogen Forskiel eller Undtagelse[...]”³¹³ Denne bestemmelsen i Anordningen av 1776 antydte professor A. Sabanin i Moskva allerede i 1926 å innebære en slags skjult måte å erklære suverenitet i hele Grønland og viste til koloniseringen av Angmagsalik på østkysten av Grønland og et landstykke som ble kolonisert på vestkysten³¹⁴ Det er likevel tvilsomt om denne klausulen i 1776-Anordningen var tilstrekkelig til å påberope seg suverenitet over helt ubebodde landområder i Grønland *uten* relevant okkupasjon slik danske myndigheter hevdet. Retten la likevel klausulen av 1776 til grunn for sine overveielser om dansk suverenitetshjemmel i Østgrønland i motsetning til hevdet ingenmannsland fra norsk side.

Den danske regjering bekjentgjorde i mai 1921 med hjemmel i 1776-Anordningen at det var opprettet stasjoner så vel på Vestkysten som på Østkysten av Grønland ”saaledes at hele

³⁰⁹ Ref side 95 i min oppgave.

³¹⁰ Den norske regjering, Oslo 1932-1933, Dom : 27.

³¹¹ Ibid 16.

³¹² Ibid: 18.

³¹³ Udenrigsministeriet, Aktstykker *vedrørende Grønland... førte Forhandlinger*, København 1923: 29.

³¹⁴ RA, UD-boks 5247, jnr. 01053 12., *Prof. A. Sabanin hefte 6-7” Masjdunarodnaja Sjisn”*, Moskva 1929.

Landet herefter er inddraget under de danske Kolonier og Stationer og den danske Styrelse af Grønland.”³¹⁵ Da kunne det være grunnlag for å sitere stortingsrepresentant Johan Castberg, trolig fra de hemmelige møtene i Stortinget, at ”dette var et stivt stykke fra dansk side.” Flertallet i det danske Folketinget var motstandere av denne bekjentgjørelsen til ulempe for Norge.³¹⁶ Styrelsen for Grønland iverksatte likevel denne bekjentgjørelsen og lukket Grønland for beseiling på alle kyster sammen med utvidelse av monopolbeskyttelsen av grønlandere som hadde blitt gjennomført fra 1700-tallet, også til misnøye av politikere i Folketinget.

Flertallet av dommerne i Haag stemte for at den norske okkupasjonen var rettsstridig fordi Norge ikke kunne verken bevise at Østgrønland var et terra nullius eller at ”Grønland” bare gjaldt de av Danmark besatte områder. Retten mente at okkupasjonen var ugyldig fordi Danmark hadde gyldig hjemmel til hele Grønland 10.juli 1933. I tillegg mente retten at Norge i Østgrønlandstraktaten av 1924 hadde erklært å ikke okkupere området i traktatperioden. Forøvrig viste retten til voldgiftstraktaten med Danmark om en fredelig avgjørelse på tvister³¹⁷ Dette medførte at to av dommerne likevel avga dissenterende vota samt at to dommere hadde bemerkninger til domspremissene, men var enig i flertallets konklusjoner.

Resultatet av denne rettstvisten mellom de to land var følgelig at Danmark indirekte oppnådde å få suverenitet over hele Grønland gjennom tvistebehandlingen. Norge ble dømt til å tape denne prosessen fordi det hadde blitt sendt en okkupasjonsmelding til Danmark i strid med hva retten antok å være bristende grunnlag. Det er all grunn til å være enig i denne forutsetning fordi en svak norsk regjering hadde latt seg overrumple og presse av til dels resurssterke personer med ikke mindre enn tre avlagte doktoravhandlinger bak seg.³¹⁸ Det opprettede Ishavsrådet i sakens anledning var en politisk opinionsdannelse og pressgruppe for å opprette norske besittelser i arktiske strøk basert på et nasjonalistisk grunnsyn. I opinionen hadde de sammen med en rekke sterke og ytringsdyktige personer med nasjonalistiske synspunkter og akademisk kompetanse klart å endre en svak regjerings standpunkt for okkupasjon.

På den annen side ble også danskenes argumenter for suverenitet over Grønland kritisert av nøytrale rettskyndige og derved underkjente dommerne som hadde akseptert disse. Den

³¹⁵ Udenrigsministeriet, op.cit 1923:34.

³¹⁶ Ref side 78ff i min oppgave.

³¹⁷ Den norske regjering, Oslo 1932-1933, Dom: 27-34.

³¹⁸ Dette gjaldt Gustav Smedal, Adolf Hoel og Werner Werenskjold.

italienske dommer Anzilotti som for øvrig hadde den største folkerettslige prestisjen i domstolen, dissenterte i saken fordi Danmark/Norge ikke kunne ha noen gammel hevd på Grønland fra den første kolonisering i Middelalderen. Grønland måtte derfor betraktes som terra nullius slik Norge argumenterte for. Anzelotti mente likeledes at Danmark måtte legge fram bevis for at de hadde foretatt en effektiv okkupasjon av det bestridte område. Han mente at Danmark ikke kunne bevise dette selv om det var vedtatt lover som *muligens* kunne gjelde de ukoloniserte områder.³¹⁹

Anzilotti ble heller ikke gjort kjent med den manglende setningsdel i erklæringen som Ihlen ble forelagt muntlig i 1919, selv om han fikk se noteutkastet fra den danske utenriksministeren. Han var likevel langt på vei enig i den norske påstanden om Østgrønland. Anzilotti var overbevist om at det omtvistede Grønland var ingenmannsland da den norske okkupasjon fant sted. Han stilte bare spørsmålet om hva de to regjeringer egentlig hadde blitt enig om i forbindelse med Ihlen-erklæringen, og hvis noe, var avtalen gyldig? Det samme mente folkerettsprofessor Robert Redslob ved universitetet i Strasbourg.³²⁰ Redslob viste også til at de andre maktene, USA inkludert, hadde gitt uttrykk i sine erklæringer at de *ikke* ville *motsette* seg at Danmark utvidet sine interesser i Grønland. Dette ga ingen folkerettslig hjemmel, men bare en fortrinnsrett som Danmark selv måtte statuere ved statsrettslig okkupasjon av området, hva Danmark aldri gjorde.³²¹ Retten la *likevel* til grunn at Danmark kunne hevde sin rett til hele Grønland selv uten etablert folkerettslig grunnlag som forutsatte en gyldig handling. På denne måten fikk Danmark suverenitet over Grønland på et muligens sviktende grunnlag.

Danmark fikk aldri noen gyldig aksept fra Norge på området i Østgrønland som var omtvistet. Norge prøvde på en uheldig okkupasjon som landet måtte trekke seg fra etter rettsavgjørelsen i Haag, og tapte i så måte internasjonal anseelse. Etter domsavsigelsen aksepterte en ny regjering Mowinckel i Norge fullt ut den tapte dommen med verdighet og respekt for retten etter at den forrige regjering hadde satt landets anseelse på spill. Mowinckel erklærte straks dommen var kjent at det gode forhold mellom de to land ville fortsette som før. Danmark berømmet Norge for dette og mente at den taktikk danskene hadde oppnådd full seier i Haag også hadde skjedd slik at minst mulig var slått i stykker mellom de to folk, ”skjønt

³¹⁹ Ibid: 40-41.

³²⁰ Nordisk Tidsskrift Internasjonal Ret, Oslo 1933: 11.

³²¹ Ibid: 12, 16.

Nordmændene selv er jo ikke bange for stærke Ord, og saadanne Folk plejer heller ikke at reagere meget over for stærke Ord.”³²²

Mange tilhengere og deltagere av pressgruppene i Norge fant et nytt ståsted i det etablerte Nasjonal Samling under ledelse av Vidkun Quisling. En av hans lokkemidler til partiposisjon var nettopp omkamp om Grønland. Nasjonal Samling prøvde seg på nytt mot Danmark om Grønlands suverenitet med den tyske okkupasjonsmakt som ”oppmann”, men dette ville tyskerne ha seg frabedt.³²³ Etter krigen døde pressgruppeengasjementet naturlig ut som følge av krigsoppgjøret. Norske fangstfolk benyttet likevel Østgrønland som base i kraft av Østgrønlandstraktaten helt til 1959 da norske interessenter trakk seg ut, og polar mannen og arkeologen Søren Richter, den uvillige okkupant fra 1931, firte det norske flagget i Myggbukta.

Oppsummering

I dette kapitlet er det redegjort for og foretatt analyse av Østgrønlandstraktatens virkninger i forhold til den og tidligere avtaler og bestemmelser. I dette bildet er det særlig de gjensidige voldgiftstraktatene som var vesentlig, i den forstand at Danmark og Norge hadde forskjellig oppfatning av voldgiftstraktatens tvistemålsløsning og Haagdomstolens påvirkning gjennom en slik traktat. Danskene tok voldgiftstraktaten til inntekt for sin påståtte suverenitetsrett i Østgrønland mens Norge var betenkt og oppfattet at med bakgrunn i denne traktaten kunne Danmark gå til okkupasjon av et område som nordmennene mente tilhørte dem nærmere enn for Danmark.

I perioden etter 1926 ble det utført og planlagt flere store ekspedisjoner til Østgrønland av både dansker og nordmenn, mest for å etablere et område til bruk i pakt med Østgrønlandstraktaten, men også med tanke på etablering for senere okkupasjon.

Denne ekspedisjonsaktiviteten førte til at det ble tildelt politimyndighet i området angående nordmenn som følge av Østgrønlandstraktaten. Danskene, derimot, ville opprette en politimyndighet som skulle gjelde alle de som befant seg i området uansett nasjonalitet. Dette

³²² P. Munch, op.cit.: 251.

³²³ Frode Skarstein, *Adolf Hoel, Den glemte polarpioneren*, Bergen 2008: 192.

førte til en diplomatisk noteveksling som førte til at begge land sa fra seg opprettelsen av politimyndighet i området der nordmennene primært oppholdt seg.

Saken tilspisset seg og det ble vekslet flere noter med Danmark der Norge i ultimate ordelag påsto at Danmark ikke godtok de norske krav angående løsning av tvisten med norsk okkupasjon som konsekvens, og den norske regjering sendte sin okkupasjons erklæring til Danmark etter menigutvekslinger med interessenter og jurister i Norge. I kraft av voldgiftstraktaten ble tvisten ensidig rapportert til Folkerettsdomstolen i Haag fra dansk side og prosessen ble umiddelbart igangsatt.

Rettsbehandlingen tok nesten to år basert på en rekke dokumenter og muntlige rettsforedrag. Det var mye uenighet om definisjoner både prinsipielt og ordlyden i bestemmelser og erklæringer. Særlig ga Ihlens erklæring rom for stor uenighet, men ble i den endelige dom nedgradert til et sekundært vitnemål. Danmark vant rettstvisten mot Norge med dissenser fra fire dommere. Domsslutningen ble kritisert fra andre rettslærde basert på feiltolkning av rettskilder, og fra norsk hold kritisert hovedsakelig basert på de historiske fakta. Den norske regjeringen aksepterte dommen og erklærte at de to land igjen skulle danne et vennskapelig forhold. Suverenitetsforholdet ble ikke eksplisitt avgjort i domspremissene; bare at okkupasjonen/ kuppforsøket ble kjent rettsstridig og ugyldig.

Avslutning

Oppgaven innledes med en strofe av Finn Gad fra sin bok "Grønland". Han nevner Danmarks koloniale "kludetæppe" som var nær ved å rakne helt fra hverandre, men en lapp, Grønland, "hænger dog ved" i en mer "slidestærk" tråd enn de andre.

Slik var situasjonen på begynnelsen av 1900-tallet før den danske regjering tok til med de siste forhandlingene om Grønland med USA, men det trengtes likevel mange tråder, både tykke og tynne før lappen igjen var sydd fast til et spinkelt "tæppe."

Det ble aldri gjort noen reell dansk okkupasjon eller statlig suverenitetshevdelse fra koloniens begynnelse. Hans Egedes nærvær sammen med norske handelsfolk var den kolonisering som fant sted, selv om Kongen motstrebende hadde gitt sin tillatelse til denne landsettingen. Det var bare tilstedeværelsen av de handlende som kunne bistå med å finansiere misjoneringen av "Hædningene" i Hans Egedes øyne. Godthåb og nærliggende kyster var i begynnelsen ingen tradisjonell kongelig kolonisering, men tilsynelatende bare en privatfinansiert misjonsbegivenhet.

Hvorfor ønsket Danmark suverenitet i Grønland?

Spørsmålet om hvorfor Danmark ønsket overherredømme over Grønland har jeg ikke funnet omtalt i noe av den litteraturen jeg har lest innen mitt tema, men i oppgaven har jeg prøvd å belyse noen momenter som synes å være relevante.

Handelsaktiviteten skulle vise seg å bli en viktig faktor for å opprette koloniseringen på enkelte steder i Vestgrønland. Misjoneringen var avhengig av et effektivt handelsnett der grønlanderne kunne avlevere sine produkter av skinn og selolje i "bytte" med forkynnelse.

Dette ga likevel ingen betydelig inntekt for kjøpmennene og de gikk konkurs etter hvert, delvis på grunn av ytre konkurranse og følgelig for liten omsetning med grønlanderne selv om handelen allerede tidlig var meddelt monopol. I 1776 opprettet Kongen et statlig handelsselskap som ved hjelp av en Kongelig Anordning knesatte et handelsmonopol og avsperring av hele den koloniserte kysten for å hindre fremmed handelsvirksomhet. Kongelig Grønlandske Handel (KGH) var opprettet, en vesentlig maktfaktor i mange år.

Grønland hadde i løpet av femti år endret seg fra en liten misjonsmark for Grønlands apostel til å bli et interessant marked for kongelig forretningsdrift. Avsperring av grønlandske havner var kunngjort tilsynelatende for å skjerme grønlenderne mot ”uheldig påvirkning” og smitte av sykdommer fra andre europeiske skipsbesetninger. Avsperringen syntes i ettertid bare å være en del av monopoliseringen. Handelens skip kunne likevel anløpe alle havner fritt, for de var i forhold til bestemmelsene i Anordningen utenfor all mistanke. Andre europeiske og danske fartøyer ble derimot lovet all mulig straffedom og ”Inqvistion” dersom de la til land i koloniserte områder.³²⁴ Grønland ble derved helt lukket for annen påvirkning enn gjennom monopoldriften, og Kongelig Grønlands Handel kunne med grov utnyttning for øye fortsette uten innblanding fra andre handelsselskaper. Dette var trolig det viktigste motivet for *hvorfor* danskene ønsket et ytterligere marked langs vestkysten av Grønland og senere utvidelsesønsker uten innblanding fra andre stater i kraft av dansk suverenitet.

I 1884 ble Angmagssalik på Østgrønlandskysten etablert som koloni for å hindre tysk eller engelsk kolonisering på denne kysten. Danmark var bestemt svekket etter 1864 ved tapet av de fruktbare områdene Slesvig, Holstein og Lauenburg til Tyskland³²⁵. Danmark hadde dermed mistet sin ”stormakt”-status på det europeiske fastland. Danmark hadde derfor god grunn til selv å etablere seg på Grønlands østkyst og ville ha mistet all anseelse dersom andre makter etablerte seg der etter tapet mot Tyskland.

Innenriksminister Rode prosederte for regjeringen i 1916 at det var av stor nasjonal betydning at hele den ”nordiske koloni” Grønland kom under dansk styre og suverenitet. Dette kunne Danmark gjøre i ly av 1. Verdenskrig og den usikkerhet amerikanerne følte ved de danske øyene i Vestindia som i tilfelle dansk innblanding i krigen kunne bli hærtatt av Tyskland. Det kunne ikke USA leve med. Fordi danskene innså at Grønland lå tett inntil amerikansk doméne og muligens dominert av Monroedoktrinen, forsto danskene at en avklart høyhet over hele Grønland var nødvendig. Grensen mot Canada kunne også bli besværlig selv om det ble erklært at grensen mot Grønland var fullt avklart. Storbritannia sa seg uenig i dette trolig som følge av sin dominerende utenrikspolitikk og verdensomspennende innflytelse på den tiden, men ble irettesatt av USA. Et forsvar mot anglo-amerikansk innflytelse og påvirkning var trolig også et argument for å sikre dansk suverenitet i Grønland for å hindre prestisjetap.

³²⁴ Aktstykker vedr. Grønland... med den norske regjering inntil 1. Sept 1923 København 1923: 29-30.

³²⁵ Uffe Østergård. *Dansk identitet*, Århus, 1993: 85.

Etter at Danmark fikk gjennomført sitt høyhetsprosjekt med USA i 1916, ble det spørsmål om dette var tilstrekkelig folkerettslig dekning for full suverenitet. Det hadde hittil ikke vært på tale med en ytterligere kolonisering av Grønland. Danmark baserte sin rett på gammel hevd, men danske forskere hadde langt tidligere fastslått at alt utenfor de etablerte koloniene var ingenmannsland, og at land utenfor dette måtte okkuperes på folkerettslig grunnlag. Professor Henning Matzen hadde allerede i 1876 hevdet at okkupasjon var den sikreste måten å skaffe seg atkomst til landet utenfor det hittil koloniserte. Professor i folkerett Knud Berlin sa seg enig i dette i 1916, men uttalte senere at innhenting av særskilte skriftlige erklæringer fra interesserte land var tilstrekkelig for å hindre suverenitetskonflikter. Danmark måtte derfor finne grunnlag i dette for overherredømme uten reell okkupasjon.

200 års jubileet for Hans Egedes etablering av misjonsvirksomhet rundt Godthåb (Nuuk) skulle feires i 1921 ved det første kongelige besøk i Grønland. Regjeringen mente dette var tilstrekkelige ”majestetiske” grunner for å innskrive hele Grønland som dansk område basert på de erklæringene som var innkommet for å tilfredsstille kongens ønsker om enhet. Norge hadde derimot ikke skriftlig svart på den danske forespørselen om dansk suverenitet over hele Grønland. Danskene la derfor til grunn et usikkert muntlig svar fra utenriksminister Ihlen på et uklart spørsmål. Dette var årsaken til at Danmark kom med sin famøse erklæring 10.mai 1921 hvor hele Grønland var innlemmet som dansk koloni. Danskene mente erklæringene, også den muntlige norske var tilstrekkelig hjemmel for suverenitet.

Det har i sekundærlitteratur også blitt antydnet at Danmarks Grønlandspolitikk var kompensasjon for avhendelsen av de vestindiske øyene. Dette er lite sannsynlig da det var stor stemning for å kvitte seg med et underskuddsforetak og pengesluk i Danmark som de i tillegg fikk godt betalt for. Salget var trolig for å sikre seg mot at USA i løpet av krigen skulle hevde rettigheter i Grønland da danskene var klar over at det hersket usikkerhet om iskontinentets folkerettslige tilhørighet, i særlig grad om Danmark ble okkupert av Tyskland under 1. Verdenskrig. Den staten Danmark på denne tiden var redd skulle okkupere Grønland var nettopp USA som hadde ”satt seg fast” på Nordvestgrønland rundt 1900års- skiftet, og ikke Norge som etter hvert skulle bli den reelle ”fare”.³²⁶

³²⁶ Ibid: 129 ff

Danmark hadde altså flere grunner for hvorfor de ønsket suverenitet over Grønland, hvorav en eneveldig og monopolisert handel var den viktigste årsak, men også andre internasjonale grunner med fremmed okkupasjon som en risikofaktor og ikke minst mot tap av anseelse.

Hvordan greide Danmark å hevde sin suverenitet over Grønland?

Etter at innenriksminister Rode i 1916 hadde kunngjort sin oppfatning om full suverenitet over Grønland, var den danske regjeringen innforstått med denne henvendelsen, men forlangte at USA måtte komme med et selvstendig tilbud, hva de også gjorde. USA forespurte om det var noen spesielle forhold som burde forhandles og da kom Grønlandsspørsmålet opp. USA innfelte deretter en bestemmelse i Vestindia-traktaten om at de ikke hadde noe imot å la Danmark øve økonomisk og politisk ansvar over hele Grønland, samt et frihandelspremiss i den forbindelse. Danmark protesterte på denne koplingen og forlangte en selvstendig erklæring utenfor selve Vestindia-traktaten, uten frihandelsklausul. Dette gikk amerikanerne overraskende med på. Grunnlaget for dansk suverenitet over hele Grønland var avklart.

Noen år etter den amerikanske erklæringen og avslutningen på 1. Verdenskrig ble det besluttet av Fredskongressen at Norge skulle få Spitsbergen-spørsmålet avklart i en spesialoppnevnt kommisjon som kompensasjon for påførte krigshandlinger.³²⁷ I tilknytning til denne muligheten ville Danmark forsøke å få Norge til å akseptere full dansk suverenitet over Grønland som et bytteforlik, ”do ut des”. Danmark aksepterte norsk suverenitet over Spitsbergen mot at Norge aksepterte dansk suverenitet over Grønland, og at begge spørsmålene skulle bli tatt opp i spesialkommisjonen, slik Ihlen forsto henvendelsen.

I motsetning til Norges sak ønsket ikke kommisjonen å behandle Grønlandsspørsmålet. Danmark måtte senere søke de enkelte stater om separate suverenitets-erklæringer angående Grønland slik USA hadde undertegnet. Norge aksepterte likevel en henvendelse fra Danmark om dansk suverenitet over Grønland. Spørsmålet var slik formet, som forsøkt å bibringe, at svaret angikk bare om Norge ga en aksept om behandling i den oppnevnte kommisjon slik den danske ambassadørens muntlige note ble fremført. Den nye danske ambassadøren forkynte at Danmark hadde akseptert at Spitsbergen ble tilført Norge. Han ble imidlertid overrasket da han meddelte at Norge hadde akseptert dansk overhøyhet i Grønland uten noen forbehold da

³²⁷ Foreslått av ambassadør Wedel Jarlsberg i Paris.

saken på ny ble fremlagt i 1921, men fikk en negasjon til svar. Den norske regjeringen stilte seg uvillig til å signere en skriftlig aksept av Ihlens erklæring fra 1919.

Det ble enighet om å fremsette en overenskomst utelukkende med bruksrettigheter for Norge i grønlandske områder. Dette hadde ikke danskene noe imot i skinnet av en ny-skandinavisme oppstått under verdenskrigen og den skandinaviske nøytraliteten. På den annen side ble det gjort en noteutveksling i forbindelse med overenskomsten der begge parter holdt på sine territoriale standpunkter i Østgrønland. Danmark hevdet sin suverenitet over hele kontinentet i notevekslingen mens Norge like standhaftig hevdet at Østgrønland og øvrig områder som ikke var kolonisert av Danmark var herreløst *ingenmannsland*. Dette måtte nødvendigvis føre til en konflikt og ble et dilemma for hvordan Danmark skulle oppnå suverenitet over Grønland.

For å statuere sine rettigheter lot Danmark både Storbritannia og Frankrike få mestbegunstigelsesavtaler på samme måte som det ble ment Norge hadde forhandlet seg til. Dette kunne ha vært en bevisst handling for å støtte det danske krav om suverenitet i hele Grønland for å befeste sin posisjon i det internasjonale samfunn. Norge på sin side protesterte på at Danmark hadde utført denne handlingen i egenskap av suverenitetsinnehaver. Norge hadde i følge norske myndigheter ikke forhandlet seg til noe fra Danmark, men hevdet allemannsretten til etablering og bruksrett i herreløst land. Danmark brukte dermed utenforliggende aktører til å hevde sin rett internasjonalt.

I et forsøk på å vise sin tilstedeværelse i Østgrønland etablerte Danmark to fangstselskap i konkurranse med nordmennene, men selskapene gikk konkurs. Alternativt hadde Danmark sendt vitenskapelige ekspedisjoner for undersøke mulige geologiske ressurser over mange år, men heller ikke dette lyktes fullt ut. Etter 1924 kunne dette være en innskyttelse for å undersøke hva de norske fangstfolkene egentlig foretok seg og demonstrere at nordmennene ikke hadde noen enerettslig tilværelse i Østgrønland.

Etter bestemmelsen fra Fredskongressen ble det etablert nye voldgiftskonvensjoner i Europa mellom tidligere krigførende land. Andre land kunne også tiltre konvensjonen dersom de aksepterte den nydannede Domstolen for internasjonal rett (Folkerettsdomstolen) i Haag som var en del av Folkeforbundet. Det gjorde også de skandinaviske land og nye konvensjoner ble opprettet mellom dem. I motsetning til de gamle voldgiftsavtalene der landenes integritet var et styrende element, skulle de nye konvensjonene også være basert på en rett og rimelighets-

forståelse av tvistemål. Danmark mente dette var en helt akseptabel forutsetning i sin selvbevissthet om at en konvensjon ville falle til deres fordel i motsetning til i Norge der de ”nasjonale følelser” kunne komme i veien.

Danmark gjorde et nytt forsøk på å styrke sitt antatte overherredømme i Østgrønland ved å etablere en stor 3-årig ekspedisjon der medlemmer av ekspedisjonen hadde fått politimyndighet over alle som befant seg i området. Tidligere hadde norske ekspedisjonsledere fått en liknende fullmakt over de nordmenn som befant seg i området, men bare overfor nordmenn. Det hele endte med at begge land avsto fra politifullmakten. Derved måtte Danmark forholde seg til Østgrønlandstraktaten.

Etter at voldgiftskonvensjonen var vedtatt hadde det vært en tilsynelatende diplomatisk våpenhvile mellom Danmark og Norge. Da den store ekspedisjonen fra Danmark ble rigget til, følte den nasjonalsinnede opposisjon i Norge at det kunne være fare for at danskene ville gå til reell okkupasjon av de etablerte norske fangstområdene. Til dette protesterte danskene heftig. De ønsket ikke å gjøre endringer mens traktaten var gyldig. Dette ildnet likevel lederen av Ishavsrådet, advokat Smedal til å gå til aksjon. 29.juni 1931 ble det utført et regelrett kupp fra opposisjonsledelsen ved at et hemmelig telegram ble sendt til fangststasjonen i Østgrønland med ordre om å okkupere i Kongens navn det som skulle bli kaldt ”Eirik Raudes Land.” 1931. Danmark kunne ved denne okkupasjonen også risikere å få svekket tilliten fra USA om ikke å la andre land få fotfeste i Grønland med henvisning til Monroedoktrinen selv om dette ikke kom fram i den kommende rettssak.³²⁸

Danske myndigheter hadde i lengre tid ventet, eller kanskje håpet at noe kunne skje. Den danske regjering sendte klage allerede 11.juli til Folkerettsdomstolen i Haag. Det ble uttrykt i det skjulte at man ventet at Norge gjorde en feil i forhold til 1924-traktaten og dermed kunne gå i en felle. Danskene regnet med at dette var sikreste måten å få fastslått dansk suverenitet over hele Grønland.

Danmark greide å samle så mange internasjonale erklæringer, traktater og velvilje at suverenitetsstatus var nærmest fullbyrdet, selv om Norge protesterte på det kraftigste og henviste til folkerettslige normer som de facto manglet fra dansk side.

³²⁸ Ref side 32 i min oppgave.

Inuittenes forhold til danskene i Grønlandsprosessen

Allerede fra Hans Egedes tid hadde handel og utnytting av inuittene blitt betraktet som en forutsetning for forkynnervirksomheten fra misjonærenes side.

Etter at Kongen så fordeler ved å ha en monopolistisk forutsetning for styret av Grønland, var inuittene nærmest fanger i eget land å betrakte. All kontakt og skipsanløp var utelukket for andre enn de som var godkjent av KGH og hindret samtidig all handelskonkurransen. Dette vedvarte da regjeringen i København ytterligere gjorde kjent sine ambisjoner til stormaktene etter at USA hadde signert erklæringen som styrket Danmarks dominerende posisjon i Grønland. I 1921 ble det utstedt en kunngjøring med henvisning til ”danske følelser” og inuittenes interesser (sic!) da hele iskontinentet ble innlemmet i de danske kolonier, og samtidig avsperrert for å hindre fremmed og ”demoraliserende” virksomhet mot de innfødte.

Den danske regjering begrunnet avsperringen og monopoldannelsen ”som først i andre rekke tar hensyn til det økonomiske utbytte, men først og fremst å ”Tage Hensyn til Eskimoenes vel.”³²⁹ Hva som var det viktigste var vel trolig det som ble nevnt først, altså det økonomiske utbytte. De danske myndigheter hevdet at disse tiltakene var for å beskytte et sårbart inuittsamfunn, mens realiteten syntes å være en utbyttingspolitikk til fordel for den danske statskasse og enkeltstående danske selskaper.

De danske politikerne hadde også sine oppfatninger om inuittene, og den senere statsminister C. Th. Zahle (RV) kunne i 1905 stå som eksponent for disse fornemmelser. Zahle uttalte at ingen andre kunne oppfylle sine forpliktelser bedre enn danskene.³³⁰ Andre politikere hadde et helt annet romantisk forhold til inuitter og Grønland som ble karakterisert som ”Eventyrlandet.” Inuittene ble på denne måten helt avhengig av den danske handels- og kolonimakten som respektløst brukte dem som argument for å beherske hele Grønland.

På 1700-tallet handlet grønlenderne med hollenderne som dro hjem om høsten, men danskene ble værende. Snart vaiet Danebrog langs hele den grønlandske kyst slik den gjorde i de andre danske, mer tropiske kolonier. Danskene ble spurt om hva de ville, for på Grønland fantes i

³²⁹ Ref side 71 i min oppgave.

³³⁰ Ref side 83i min oppgave.

grønlandernes øyne bare selkjøtt som de alene kunne nyttegjøre seg. Da svarte danskene at de kom for å hjelpe og forkynne Guds glade budskap til disse stakkars hedninger. Det viste seg at inuittene skulle opplæres til å leve i et dansk kapitalistisk samfunn, men uten selv å kunne ta del i dette ved å selge sine jaktprodukter til monopolistisk lav pris, mens danske varer ble solgt for tilsvarende høye priser. Dette skapte en gjennomgripende fattigdom blant inuittene.³³¹

Som et endelig punkt for å bruke inuittene til egen fordel, ble det bestemt i Østgrønlandstraktaten at det skulle opprettes en ny koloni i Scorebysund der inuittene kunne ha base for nye jaktområder da folketettheten på Vestgrønland begynte å bli betydelig. Deretter kunne eskimoene spre seg nordover i det norskdominerte område for å hindre norsk ekspansjon med begrunnelse i inuittisk tilstedeværelse slik Lauge Koch uttalte seg ved et møte i Myggbukta.³³²

Med bakgrunn i ovennevnte kjensgjerninger burde det være åpenbart at danskene benyttet inuittene til å fremme egne interesser og i mindre grad handlet til inuittenes ve og vel som var den offisielle parole.

Spilte Grønland en nasjonalistisk rolle i dansk politikk?

De konservative kreftene i Danmark, representert ved politikere i Folketinget og særlig Landstinget, fokuserte sin nasjonalistiske politikk hovedsakelig på Slesvig/ Holstein som var tapt til Tyskland. Denne vanskjebnen ble fokusert mot andre steder, og Grønland ble villig brukt etter at kappløpet om suverenitetsspørsmålet ble viktig. Mer moderate politikere hadde andre argumenter for å hevde dansk suverenitet over Grønland og hadde en mer overbærende holdning til Norge som følge av en nyetablert skandinavisme etter 1. Verdenskrig.

Etter at Norge tredde inn på scenen om Grønland fra 1921 var det særlig de konservative avisene som satte fokus på det nasjonalistiske. Avisen "Nasjonaltidende" og dens samarbeidende aviser, særlig i Jylland der de fleste store landeierne holdt til, formidlet flest innlegg med dansk nasjonalisme og identitetssøken.³³³ "Nasjonaltidende" refererte også

³³¹ Olav Harsløf m.fl, *Grønland- imperialisme med dansk ansigt*, København 1977: 9-10.

³³² Ref side 108 i min oppgave.

³³³ Ref side 87 i min oppgave.

mange innlegg fra Norge som den polemiserende over, men tok også inn stoff fra mer nøytrale nordmenn som kunne passe inn i dansk argumentasjon³³⁴.

Det var særlig *en* politiker i Danmark som utmerket seg med nasjonalistisk polemikk mot Norge og det var Bent Holsten(kons). Han var tidvis så utslørt i sine holdninger at han måtte skrive sine innlegg i debatten gjennom jyllandske aviser som hadde et konservativt ståsted og ikke gjennom de mer moderate aviser i København. Han ble kritisert i Folketinget for sine verbale angrep mot Norge som flertallet i Folketinget var motstandere av.

Men det skulle jo vise seg at hovedinnholdet i hans innlegg var rett analysert med tiden da Norge okkuperte Østgrønland.

De radikale venstre politikerne hadde også en motstand mot Norge med sin Grønlandspolitikk, og var mer forsiktige i sine debatter, men likevel hadde de en slags imperialistisk holdning til inuittene, eller eskimoene som de konsekvent ble kalt av danske politikere på 1920-1930-tallet. De konservative hadde derimot et nasjonalistisk standpunkt særlig som en kompensasjon for tapte områder, men syntes ikke å være preget av imperialistisk tankegods overfor Grønland, men understreket derimot krav om fritt næringsliv i Grønland og mente dette var mer utviklende for grønlenderne.

I motsetning til en flersidig holdning til Grønland fra norsk side, blant annet med flere hundre resolusjoner som kom til Stortinget gjennom 1920-årene, og et stort engasjement fra grupper i hele Norge, var den danske aktiviteten for Grønland helt annerledes. Den ble hovedsakelig målført av Folketingets saksordførere og til en viss grad utenomparlamentariske konservative landeiere som bandt Danmarks suverenitetskrav sammen med tapte områder sør for Jylland. Det store folkelige engasjement som kom til syne i Norge, fantes knapt i Danmark. I Danmark var det hovedsakelig de involverte myndigheter som sto for premissene. Dette besto i stor grad av å tilbakevise de norske kravene ved å vise til eldre dokumentasjon, og kanskje bevisst eller ubevisst feiltolket disse.

I forhold til i Norge var de nasjonalistiske holdninger i Danmark i stor grad fokusert på tapte områder i en kommersiell kontekst med økt handel, og besto av hovedsakelig konservative aktører. Politikere og andre aktører hadde en tendens til å stadfeste at ”Grønlenderes helt nye

³³⁴ Ref side 89 i min oppgave.

kultur og civilisasjon er dansk.” Mer imperialistisk og nasjonalistisk kan det neppe uttrykkes overfor et folk som opprinnelig intet hadde noe til felles med det danske.

På Det Grønlandske Selskabs gallafest etter at Danmark hadde vunnet rettssaken i Haag kom spørsmålet opp om hvorfor norsk tilstedeværelse var problematisk for danskene. Der kom det fram at det ville være en ulykke for grønlenderne om nordmennene hadde fått områder bebodd med inuitter. De hadde jo en psyke og andre forhold som ingen nordmenn hadde anelse av å kunne forstå (sic!). Selv om nordmenn skulle ha fått områder uten inuitter, ble det videre uttalt, at danskene måtte forstå hvilken uhyre fare dette kunne innebære for arbeidet med Grønland ” for i Tidens Løb at trævle vort Arbejde op.” Nordmennene ville bare ha interesse av å skaffe seg inntekt og intet ansvar for befolkningens trivsel og følgelig ingen kostnader og kunne derfor drive opp prisene som ville være i strid med den prispolitikk danskene drev ”i grønlendernes interesse,” ble det insinuert.³³⁵ Dette var Grønlands Styrelses dom over Norge slik den ble formulert av direktør Daugaard- Jensen.

Dommen

Danmark hevdet at Grønland var dansk område etter lang tids bruk og ikke kunne okkuperes av andre. Påstanden var at den norske okkupasjonen var både ugyldig og rettsstridig. Det ble gjort forsøk på meglings mellom landene ved tidligere ambassadør Wedel Jarlsberg, men dette ble undergravet av en ny forhandlingsmodell som den danske regjering klart avviste.

Retten la til grunn at Danmark fra 1921 til okkupasjonen i 1931 hadde lagt for dagen en gyldig hjemmel for suverenitet, og at Norge ikke hadde klart å bevise at termen ”Grønland” *ikke* innbefattet de ubebodde og ukoloniserte delene av Østgrønland. Retten mente dette alene var tilstrekkelig for å avsi dom til fordel for Danmark. Men hadde Danmark utøvd den statsakten som det ble vist til, altså folkerettslig okkupasjon? Det tok ikke retten stilling til. Domstolen la derimot til grunn at den norske okkupasjonen var rettsstridig da retten mente Norge hadde erklært å ikke okkupere i den forstand at Østgrønlandstraktaten fra 1924 skulle være gyldig i 20 år.

Her vil jeg også legge til grunn mine to viktigste funn. Det ene er Ihlen-erklæringen der jeg har funnet en kommunikasjonsfeil som kunne ha ført til en annen presisering og tolkning av

³³⁵ Det Grønlandske Selskabs Aarsskrift, *Taler holdt i Anledning af Haag-Dommen*, 1932-1933: 5-16.

erklæringen da denne var aktuell. Hadde dette blitt oppdaget kunne hele rettssaken i Haag fått et annet utfall.³³⁶ Det andre viktige funnet er tolkningen av Anordningen av 1776 der danskene, og retten i Haag, tolket bestemmelsen for vidt. Det er intet i den som tydet på at den også gjaldt ikke-koloniserte områder. Den sa faktisk eksplisitt at reglene gjaldt alle koloniserte steder, også de som ble etablert senere. Dette utelukket ukoloniserte og ubebodde områder slik det ble prosedert.³³⁷

Med dommen fikk Danmark en indirekte suverenitet over hele Grønland fordi suverenitetsspørsmålet ikke ble tatt opp til doms. To dommere, den italienske og den norske ad hoc stemte mot konklusjonen. Dommen ble også kritisert av utenforstående rettslærde i flere land. Danmark fikk således aldri noen skriftlig erklæring fra Norge som den norske regjeringen kunne ha signert i 1932, da Danmark avviste et fordelaktig meglingsforslag for begge parter. Den norske regjeringen fikk i stedet en ubekvem rettssak mot seg.

Kunne dommen ha blitt annerledes dersom premissene hadde blitt formulert annerledes? Lå det en utenforliggende skjult politisk agenda til grunn for resultatet? Dette skulle vise seg da det senere kom fram i private samtaler at særlig den hollandske dommeren hadde sine egne kolonier i tankene da rettspremissene ble formulert og votert. Grønlandssaken startet som et storpolitisk prosjekt med USA som medspiller. Saken endte storpolitisk med Nederland, og trolig Storbritannia som kanskje subjektive og inhabile aktører ved domsavsigelsen.³³⁸

³³⁶ Ref side 45-46, 115-118 i min oppgave.

³³⁷ Ref side 46 og 119 i min oppgave.

³³⁸ Ref addendum på følgende side.

Addendum

Ambassadør Ræder i Haag sendte 29.12.1934 et strengt fortrolig brev til Utenriksdepartementet i Oslo der han refererte fra en mottagelse i den danske ambassade i Haag der han tilfeldig overhørte en samtale fra den danske ambassadør og rapporterte til Oslo:

Etter en middag i den danske legasjon befant jeg meg et øyeblikk i en gruppe diplomater, hvorav talen kom inn på Grønlandsdommen. Minister Scavenius som ikke la merke til at jeg var tilstede, fortalte at den hollandske dommer i sin tid hadde sagt ham at han umulig kunne votere for Norge, da en seier for det norske standpunkt vilde være uheldig for *Hollands koloni-interesser*. En av de andre herrer i gruppen spurte spørgende, om Herr Scavenius virkelig vilde antyde at et medlem av Den Internasjonale Domstol kunde ta andre hensyn enn de rent rettslige; men samtalen ble deretter avbrudt av vertinnen.

Jeg vet jo at man hjemme er på det rene med at utenforliggende hensyn har spillet en rolle ved Grønlandsdommen, men jeg formoder at det faktum ikke tidligere er blitt så åpent erkjent fra dansk side eller av et medlem av domstolen, hvorfor jeg ikke har villet unnlate å gjengi denne lille episode.³³⁹

Om Utenriksdepartementet i Oslo behandlet denne rapporten videre har jeg intet belegg for, men det var mest sannsynlig at den ble tatt til orientering og lagt bort. I offisiell norsk politikk var Grønlandssaken ferdig i og med dommen.

Den norske avisen Socialdemokraten (senere Arbeiderbladet) kunne 14.11.1935 referere fra et møte i Handelsforeningen i København der det ble uttalt at

[...] monopolet måtte oppheves for privat initiativ” der kommandør G. Hansen og grosserer K. Bendixen angrep Grønlands Styrelse for å arbeide etter enevoldsbegrepet ” Vi alene vide” Kommandør Bistrup imøtegikk innleiderne og understreket at professor Knud Berlin, også medlem av ”Det nye Grønland” ikke turde oppheve Statsmonopolet.³⁴⁰

Avisen kunne til slutt referere at de fleste tilstedeværende som trolig var konservative i sin holdning, også var tilhengere av monopolets avskaffelse samsvarende med mine funn i oppgaven.

I en artikkel i Norges Handels og Sjøfartstidende fra 3.2. 1939 sier Dr. Ing. Alf bjerke at:

[...] for øvrig er det påfallende at dansker og nordmenn, fangstfolk og vitenskapsfolk kommer godt ut av det med hverandre op Nordøstgrønland – men det er i København at vanskelighetene skapes, og der er kanskje Grønlands-spørsmålet mer åpent (usikkert ~ min kom.) i den danske politikk enn i den norske. Angående sperringen har selv færingene ikke tilgang på Grønland, selv dansker må ha spesiell tilatelse til å reise til Syd- og Vestgrønland.³⁴¹

Den danske Grønlandspolitikken var altså like virkningsfull helt opp til 2. Verdenskrig som i de foregående 200 år. Likevel virket det som danske myndigheter i realiteten innså at Østgrønland hadde en annen status enn det øvrige Grønland.

³³⁹ RA,UD-boks 9175, Gruppe 50/sak 6.

³⁴⁰ RA, UD-boks 9175, Gruppe 50/ sak 3 jnr. 17084.

³⁴¹ RA, UD-boks 9175,gruppe 50/ sak 6

Litteratur

- Ahlman, Axel, *Grønland - Hemma og i Haag*, Lund, 1935.
- Amdrup, G.C. et al.(red.), *Grønland i i tohundredeåret for Hans Egedes Landing*, København 1921.
- Arup, Erik, *Grønland, en historisk Redegjørelse*, København 1924
- Baastrup,Eiler I. og Paul C. Olrik, *Grønland for Danmark*, København 1941
- Bendixen, O.(red.) *Grønlandstraktaten belyst...*, København 1924
- Berg, Roald, *Norge på egen hånd 1905- 1920*, Oslo
- Berg, Roald, *Norsk utenrikspolitikks historie 1905-1920*, Høgskolesenteret i Rogaland, skrift 8 /1994.
- Berlin, Knud, *Danmarks Ret til Grønland*, Kjøbenhavn 1932
- Berlin, Knud, ” *Det ny Grønland*” II, København 1928
- Bjørge, Jørgen, hovedfagsoppgave i historie, *Mowinckels Grønlandspolitik*, Oslo 1966.
- Blom, Ida, *Kampen om Eirik Raudes land*, Oslo 1973
- Bregnsbo,Michael og Kurt Villads Jensen, *Det danske imperium, storhed og fall*,Odense 2004.
- Brinchmann, Christian, ”Grønlands overgang til Danmark” i *Geografisk Selskabs Aarbok 1919-1921*, Kristiania 1922.
- Brøgger, Anton Wilhelm, *Dommen i Haag*, Oslo , 1933.
- Brøgger, Anton Wilhelm, *Grønlandsspørsmålet og voldgiftstraktatene*, Oslo,1926.
- Brøgger, Anton Wilhelm, *Haag*, Oslo, 1933.
- Castberg, Frede, *Østgrønlandsavtalen*, Kristiania 1924.
- Dahl, Ottar, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære*, Oslo 1973.
- Dahl, Ottar, *Problemer i historiens teori*. Oslo 1986.
- Danmarks Historie*, bind 6, København 1964
- Danmarks Historie*, bind 9, København 1965
- Danmarks Historie*, bind 11, København 1964
- Danmarks Historie*, bind 12, København 1965
- Danmarks Historie*, bind 13, København 1965
- Drivenes,Einar-Arne et al (red.), *Norsk Polarhistorie Vitenskapene*, bind 2, Oslo 2004.
- Drivenes, Einar-Arne et al(red.), *Norsk Polarhistoriebind 1,3*, Oslo, 2004.
- Eistrup, Jette, hovedfagsoppgave i historie, *Baggrunden for Østgrønlands kolonisering*, København? 1989.
- Fasting, Kåre, *Nils Claus Ihlen, En biografi*, Oslo 1955
- Freuchen, Peter, *Grønlandske problemer*, København 1931
- Friis, Peter og Jørgen Viemose, *Dansk imperialisme i Grønland*, Roskilde 1982.
- Fuglum, Per, *Én skute – én skipper, Gunnar Knudsen...*, Trondheim 1989.
- Fure, Odd- Bjørn, *Mellomkrigstid 1920 – 1940, Norsk utenrikspolitikks historie*, bind 3, Oslo 1996.
- Gad, Finn, *Grønland*, København 1984.
- Grelle, Henning, *Thorvald Stauning, demokrati eller kaos En biografi*, København 2008.
- Hambro, Edvard, ”Gjensyn med Ihlen-erklæringen” i *Nordisk Tidsskrift Intl Ret* nr. 37, 1956.
- Handagard, Idar, *Danmarks urett og Norges rett til Grønland*, Oslo , 1932.
- Handagard, Idar, *Grønland og Norge*, Kristiania 1923.
- Handagard Idar, *Grønland og fremmede magter*, Porsgrunn 1922.
- Handagard, Idar, *Østgrønland og hele Grønland*, Oslo 1932.

- Hansen, Eva Buch et.al., *Dansk udvikling af Grønland, imperialismen eller humanitær bistand*, Roskilde, 1982.
- Harsløf Olav m.fl, *Grønland- imperialismen med dansk ansigt*, København 1977
- Haue, Harry et al, *Det ny Danmark 1890 – 1978, Uviklinglinjer og tendenser*, København 1979.
- Haver, Wolfgang, doktoravhandling, *Wurde Ostgrønland durch Dänemark[...] okkupert?* Kiel 1937.
- Holden, Finn, hovedfagsoppgave i historie, *Østgrønlandskonflikten*, Oslo 1954.
- Holstein, Bent, *Østgrønland og dansk statskunst*, Hellerup 1931.
- Hveem, Peik, hovedfagsoppgave i statsvitenskap, *Grønland... Ei Riks øy?*, Oslo ,2000.
- Huus, J.Th, *Bør vi bringe et Offer?* København 1923.
- Jessen, Franz von, *Den dansk-norske strid om Østgrønland*, København, 1932.
- Kaarsted, Tage, *Indenrigsminister Ove Rodes dagbøger 1914-1918*, Århus 1972.
- Kaarsted, Tage, *Krig og Krise 1925-1950, Danmarkshistorie*, b. 13, København 1993.
- Kaarsted, Tage, *Ove Rode-en politiker ved vejs ende*, Odense 1989.
- Kaarsted, Tage, *Storbritannien og Danmark 1914-1920*, Odense 1974.
- Kaspersen, Lars Bo, *Danmark i verden*, København 2008.
- Kjeldstadli, Knut, *Fortida er ikke hva den en gang var*, Oslo 2000.
- Kjær Sørensen, Axel, *Danmark – Grønland i det 20 århundrede*, Århus, 1982.
- Koht, Halvdan, *Det Grønland vi miste- og det vi ikkje miste*, Kristiania 1924.
- Kollstad, Per, hovedfagsoppgave i historie, ”*Vi er ikke ferdige med oppgjøret[...] om Grønland*”, Oslo 1996.
- Lidegaard, Bo, *I Kongens navn- Henrik Kauffmann i dansk diplomati 1919-1958*, København 1996.
- Lidegaard, Bo, *Overleveren 1914-1945. Dansk Udenrigspolitisk Historie*, København 2003.
- Lindboe, Asbjørn, *Fra de urolige tredeårene bind 1 og 2*, Oslo 1965
- Lohne, Ivar, hovedfagsoppgave i historie, *Grønlandssaken 1919-1945*, Tromsø, 2000.
- Mogens, Victor, *Norge – Danmark – Grønland*, Oslo 1931.
- Mowinckel, Johan Ludwig, *Grønlandssaken, to brever og to taler*. Oslo 1933.
- Munch. Peter, *Erindringer 1914-1918*, København 1961.
- Munch, Peter, *Erindringer 1918- 1924*, København 1963.
- Munch, Peter, *Erindringer 1924 – 1933 Afrustningsforhandlinger og verdenskrise*, København 1964.
- Mørch, Søren; *Den ny Danmarkshistorie 1880-1960*, København 1998.
- Nielsen, Bent, *Forandring og fremsyn – Daugaard-Jensen og systemskiftet i Grønland*, København 1996.
- Oldendow, Knud, *Grønland – folk og land i vore Dage*, København 1936.
- Olsen, Karen Marie og H. Sode-Madsen (red.), *Kr. Bordings Dagbog 1924-26*, København 1976.
- Omang, Reidar, *Norsk utenrikstjeneste, Stormfulle tider 1913-1928*, bind II Oslo 1959.
- Rasmussen, Harry, *Enhver dansk Mand og Kvinde bør kende...*, København 1931.
- Rasmussen, Harry, *Hvorfor er Østgrønland dansk*, København 1931.
- Redslob, Robert, *Kommentarer til Dommen i Grønlandssaken*, Strasbourg 1933.
- Rink, Hinric, *Om Grønlenderne*, bind I, København 1882.
- Ræstad, Arnold, *Danmark, Norge og Folkeretten*, Oslo 1933.
- Sjöquist, Viggo, *Erik Scavenius, udenrigsminister*, København 1973.
- Skarstein, Frode, *Adolf Hoel, Den glemte polarpioneren*, Bergen 2008.
- Skeie, Jon, *Grønlandssaken*, Oslo 1931.
- Skeie, Jon, *Politikere og diplomater i Grønlands-saken*, Oslo 1933

Smedal, Gustav, *Erhvervelse av statshøihet over polarområder*, Oslo 1930
Smedal, Gustav, *Norsk næringsvirksomhet på Østgrønland*, Oslo 1932
Smedal, Gustav, *Opgjør og forståelse med Danmark*, Oslo 1928.
Staël von Holstein, Lage, *Tvisten om Grønland*, Stockholm 1932.
Viemose, Jørgen, *Dansk kolonipolitik i Grønland*, København, 1977.
Vogt, Benjamin, *Efter 1910*, Oslo 1945.
Wedin, Bertil, *Aktion og reaktion på Grønland*, Stockholm 1971.
Østergård, Uffe (red.), *Dansk Identitet?* Århus 1993.

Andre kildehenvisninger

Danmarks Rigsarkiv, Udenrigsministeriet 1909- 1945, div bokser og mapper
Norges Riksarkiv, Utenriksdepartementet, Grønlandssaken 1920- 1933, kode p13-D, eske 5232-5324, presseklipp eske 8203-8209.

Det norske Storting, Stortingsforhandlinger med Stortingsdokumenter og andre bilag
Rigsdagstidende, Folketingsforhandlinger, København 1912-1933

Det grønlandske Selskabs aarsskrifter 1918- 1933
Rigsdagskommission, Betænkning ang De vestindiske øer, København 1916
Udenrigsministeriet, Aktstykker vedr Grønland [...] førte forhandlinger, København 1923
Udenrigsministeriet, Den dansk-norske Noteveksling 1930-31, København 1931

www.digicall.library.wisc.edu. FRUS/ Denmark

www.polarhistorie.no/artikler/2007/radiobølger, registrert 23.feb 2010

Tele- og datakommunikativ forbindelse med professorene Michael Bregnsbo, og Kurt Villads Jensen ved Syddanske Universitet, Odense og prof. emeritus Axel Kjær Sørensen, Århus Universitet og arkitekt Jørgen Viemose, Århus.

Bilag.

Nr. 1.

Utenriksminister Ihlens notater
av 14de og 22de jull 1919.

Den danske minister meddelte mig idag at hans regjering hadde fått underretning fra Paris om at Spitsbergen-spørsmålet vilde bli behandlet av en kommisjon på 4 medlemmer (amerikansk, britisk, fransk og italiensk). Dersom den danske regjering skulde få noen forespørsel fra nevnte kommisjon vilde den danske regjering være beredt til å svare at Danmark ingen interesser hadde på Spitsbergen og at Danmark ingen grunn hadde til å motsette sig Norges ønsker for spørsmålets ordning.

Ennvidere meddelte den danske minister følgende:

Den danske regjering har i flere år beskjeftiget sig med spørsmålet om å erholde samtlige interesserte makters anerkjennelse av Danmarks overhøiheet over hele Grønland og er sinnet å fremføre dette spørsmål samtidig for den pågjeldende kommisjon. Under forhandlingene med Amerikas Forenede Stater om overdragelsen av de danske Vestindiske øer reiste den danske regjering dette spørsmål, forsåvidt angikk anerkjennelse fra Amerikas Forenede Staters regjerings side og opnådde at denne samtidig med avslutningen av konvensjonen for overdragelsen av nevnte øer avgav en erklæring i hvilken uttales, at de Forenede Stater ikke vilde motsette sig at den danske regjering utvider sine politiske og økonomiske interesser til hele Grønland.

Den danske regjering stolte på at den norske regjering ikke vilde gjøre vanskeligheter ved denne saks ordning. Jeg svarte at saken skulde bli overveiet.

14/7 19. Ih.

Jeg sa idag danske minister at den norske regjering ikke vilde gjøre vanskeligheter ved denne saks ordning.

22/7. Ih.

Nr. 2.

Promemorla

fra den danske legasjon av 18de januar 1921.

Fortroligt.

P. M.

Den danske Regering har i flere Aar beskæftiget sig med Spørgsmaalet om at erholde samtlige interesserede Magters Anerkendelse af Danmarks Overhøjhed over hele Grønland. Under Forhandlingerne med de amerikanske Forenede Stater om Overdragelse af de dansk-vestindiske Øer rejste den danske Regering dette Spørgsmaal, forsaavidt angik Anerkendelse fra Fristaternes Regerings Side, og opnaaede at denne, samtidig med Afslutningen af Konventionen om Overdragelse af de nævnte Øer, afgav en Erklæring i hvilken udtaltes, at de Forenede Stater ikke vilde modsætte sig at den dan-

Bilag I.**Østgrønlandsoverenskomsten 1924.****Art. 1.**

Bestemmelse i denne overenskomst gjelder for Østgrønland, hvorved her forstås den del av Grønlands østkyst med tilstøtende farvann som strekker sig fra Lindenowsfjord (60° 27' nordlig bredde) til Nordostrundingen (81° nordlig bredde), dog undtatt Angmagsalikedistriktet.

Art. 2.

Innenfor det i art. 1 nevnte område er der på de i denne overenskomst fastsatte vilkår fri adgang for fartøier; besetning og andre personer som er ombord er berettiget til å gå iland, overvintre og drive jakt, fangst og fiske.

Art. 3.

Jakt, fangst og fiske må ikke drives på hensynsløs måte, således at der kan opstå fare for utryddelse av sjeldne eller nyttige dyrearter, såsom moskusoksen og erfuglen.

Såfremt innvundne erfaringer gjør det ønskelig, at der i hvert av landene innføres bestemmelser, såsom forbud mot innførsel av jakt- og fangstutbytte, for derved å hindre at sjeldne eller nyttige dyrearter utrykkes eller for å bevare eller gjenoprette bestanden av slike dyrearter, er partene enige om til den tid å oppta forhandling for å opnå ensartede bestemmelser i så henseende.

Art. 4.

Innenfor det i art. 1 nevnte område er der adgang for personer eller selskaper til å ta grunn i besiddelse, til bruk, når den strekning som tas i besiddelse, virkelig innrettes og nyttes til bosted eller oplag eller på annen effektiv måte, og den ikke allerede er tatt i besiddelse av nogen annen.

Retten fortapes når besidderen eller

hans fullmektig ikke har innfunnet sig på stedet i fem år i trekk.

Art. 5.

Innenfor det i art. 1 nevnte område er der adgang til å oprette stasjoner for værvarsling, telegraf og telefon og å innrette anlegg i videnskapelig og humanitært øiemed.

Art. 6.

Forsåvidt den påtenkte eskimoiske bosetning ved Scoresbysund måtte bli iverksatt, skal bestemmelsene i denne overenskomst ikke være til hinder for at det dertil fornødne område blir forbeholdt denne bosetning og at der blir utferdiget de særbestemmelser, som hensynet til den innfødte grønlandske befolknings livsvilkår krever.

Art. 7.

Partene forbeholder sig efter felles avtale å innføre sådanne forandringer i og tilføyelser til denne overenskomst, som innvundne erfaringer måtte gjøre ønskelige.

Art. 8.

Dersom der mellom de to regjeringer skulde opstå meningsforskjell med hensyn til fortolkning av nogen bestemmelse i denne overenskomst, er partene enige om, at denne meningsforskjell skal avgjøres med bindende virkning av den av Folkenes Forbund opprettede mellempolitiske domstol i Haag.

Art. 9.

Denne overenskomst trer ikraft den 1. mai 1924 og gjelder uopsigelig i tyve år med forlengelse for tilsvarende tidsrum, medmindre den er opsagt av en av partene minst to år før utløpet av tyveårsperioden.